

T.C
ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Cemil YILMAZ

MEŞRUTİYET'TEN CUMHURİYET'E TRABZON'DA FAALİYET
GÖSTEREN ŞİRKETLER VE BANKALAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ATALAY

Artvin 2017

TEZ KABUL TUTANAĞI
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ATALAY danışmanlığında, Cemil YILMAZ tarafından hazırlanan bu çalışma 24/02/2017 tarihinde aşağıda ki jüri tarafından Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Yrd. Doç. Dr. Hamit Şafakçı	İmza:
Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Kürşat KURTULGAN	İmza:
Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Sedat BAHADIR	İmza:
Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Zeynep YÜCETÜRK	İmza:
Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Ahmet Atalay (Danışman)	İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir.

28/02/2017
Yrd. Doç. Dr. Hamit ŞAFAKCI
Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Ülkelerin yaşamlarını sürdürebilmelerinde ekonomik faaliyetlerin önemi büyüktür. Bu nedenle sosyal ve ekonomik yaşamın güçlü olması gerekmektedir. Günümüze kadar ekonomik bakımdan güçlü devletler uluslararası ilişkilerde daima güçlü ve söz sahibi olmuşlardır.

Bu çalışmada 1876-1923 tarihleri arasında Trabzon'da faaliyet gösteren şirketler ve bankalar incelenmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında Trabzon arşivinin taşınması nedeni ile birçok kaynağa ulaşımında sıkıntılar yaşanmaktadır. Trabzon'daki ticari faaliyetlerde azınlıkların yoğun faaliyetlerin yanında kısıtlı sermaye ile Türk tüccarlarda 19. ve 20. yüzyılda ticari faaliyetlerde yerlerini almışlardır.

Kaynakların araştırılmasına Trabzon Sanayi ve Ticaret Odası ile başladım. Osmanlı Arşivleri, Trabzon Salnameleri, bu konu ile ilgili yazılmış kitaplar, makeleler incelenmiştir.

Birinci bölümde Trabzon'daki nüfus durumu ve sosyal hayat incelenmiştir. Şehrin ekonomik yaşantısı, ulaşımı, ulusal ve uluslararası ticarete katkıları araştırılmıştır. İkinci bölümde, Osmanlı İmparatorluğunda şirketlerin doğuşu ve gelişimi anlatılmış, daha sonrada şehrin ekonomisine yön veren şirketlerin kuruluşları, faaliyet alanları, kurucuları işlenmiştir. Üçüncü bölümde ise Osmanlı'da bankacılığın gelişmesi ve Trabzon'daki faaliyetleri incelenmiştir.

Bu tezin hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Ahmet ATALAY'a, Öğretim Görevlisi Hakan YENİÇERİ'ye, Trabzon Sanayi ve Ticaret Odası çalışanlarına, çalışma arkadaşım Yılmaz ER'e ve aileme teşekkür ederim.

Cemil YILMAZ

Artvin 2017

ÖZET
MEŞRUTİYET'TEN CUMHURİYET'E TRABZON'DA FAALİYET
GÖSTEREN ŞİRKET VE BANKALAR

Trabzon tarihinin her döneminde ticari açıdan önemli bir liman şehri olmuştur. Karadeniz'i iç bölgelere kara yolu ile bağlamaktadır. Bu özelliği ile hem deniz hemde kara taşımacılığında stratejik bir konuma sahiptir. Trabzon'da yapılan fuarlar da bunun bir göstergesidir.

Bu çalışanın amacı Meşrutiyetten Cumhuriyete Trabzon'da sosyal, ticari hayata yön veren şirketler ve bankaların incelenmesidir. Bu amaçla ilk önce Trabzon Sancağının Meşrutiyetle Cumhuriyet yılları arasında sosyal ve ekonomik yaşantısı incelenmiş ve sancak ekonomik olarak değerlendirilmiştir. Bu süreç içinde şehrin ekonomik faaliyetlerini sürdürüken yaşadığı zorluklar ve Sancağın ticari hayatına yön vermiş olan kuruluşlar değerlendirilmiştir.

Tarihsel süreçte şehirdeki ekonomik yaşam incelenmiştir. İkincil olarak faaliyet sunan şirket ve bankalar incelenmeye geçilmiş, şirketlerin kuruluş ile ticari hayatı hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Trabzon, Sosyal Yaşam, Ticaret, Şirket, Banka

ABSTRACT
COMPANIES AND BANKS IN OPERATION IN TRABZON FROM
CONSTITUTIONAL MONARCHY TO THE ESTABLISHMENT OF THE
TURKISH REPUBLIC

Trabzon was an important port city in each period of the history. It connects the Black Sea to inland zones with land route. With this feature, it has a strategic location both in land and sea transportation. The expeditions, which made in Trabzon are an indicator of this.

The aim of this study is to investigate the companies and banks established in Trabzon, which dominated the social and commercial life, from the Constitutional monarchy until the establishment of the Turkish Republic. For this purpose, the social and economic life of the Sanjak of Trabzon between the Constitutional monarchy years and the Republican period was investigated and the Sanjak was evaluated in terms of its economy. Furthermore, the difficulties during the economical activities and the institutions which dominated the commercial life of the Sanjak were received.

Economic life in the city was studied in the historical process. Secondly, companies and banks in business during the period were investigated and it was aimed to give information about their establishment and commercial lives.

Key words: Trabzon, social life, commerce, company, bank.

TABLolar :

Tablo 1: 1875 Yılı Trabzon Kazasının Nüfusu.....	7
Tablo 2: 1875 Yılı Trabzon Sancağının Nüfusu.....	7
Tablo 3: 1896 Yılı Trabzon Merkez Kasabasının Nüfusu.....	8
Tablo 4: 1896 Yılı Trabzon Sancak Nüfusu.....	8
Tablo 5: 1898 Trabzon Vilayeti Kadın ve Erkek Nüfusu.....	9
Tablo 6: 1898 Trabzon Vilayeti Gelirleri.....	9
Tablo 7: 1898 Trabzon Vilayeti Bütçesi.....	10
Tablo 8: 1900 Yılı Trabzon Vilayeti Nüfusu.....	10
Tablo 9: 1901 Trabzon Merkez Kazasının Nüfusu.....	11
Tablo 10: 1901 Trabzon Vilayeti Nüfusu.....	11
Tablo 11: 1902 Trabzon Kazasının Nüfusu.....	12
Tablo 12: 1902 Trabzon Vilayetinin Nüfusu.....	12
Tablo 13: 1903 Trabzon Vilayeti Nüfusu.....	13
Tablo 14: 1914 Trabzon Vilayeti Nüfusu.....	13
Tablo 15: 1927 Trabzon Vilayeti Nüfusu.....	14
Tablo 16: 1901 Yılı Trabzon Vilayeti Gelirleri.....	14
Tablo 17: 1901 Yılı Trabzon Vilayeti Giderleri.....	15
Tablo 18: 1901 Yılı Trabzon Vilayet Limanları İşlem Tutarı.....	15
Tablo 19: 1903 Yılı Trabzon Vilayet Gelirleri.....	16
Tablo 20: 1903 Yılı Trabzon Vilayeti Bütçesi.....	17
Tablo 21: 1903 Yılı Trabzon Vilayeti Limanları İşlem Tutarı.....	17
Tablo 22: 1904 Yılı Trabzon Vilayeti Limanları İşlem Tutarı.....	18
Tablo 23: 1903 Yılı Trabzon Sancağı Geçici Pazar Yerleri.....	19
Tablo 24: Trabzonda Kurulan Pazar Yerleri.....	23

KISALTMALAR

age.	Adı Geçen Eser
agm.	Adı Geçen Makale
A.Ş	Anonim Şirket
H.	Hicri
M.	Miladi
MÖ.	Millattan Önce
MS.	Millattan Sonra
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TVS.	Trabzon Vilayet Salnamesi
OBA.	Osmanlı Bankası Arşivi
s.	sayfa

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
TABLolar :.....	iv
KISALTMALAR	v
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ	1
TRABZON'UN TARİHTEKİ YERİ VE ÖNEMİ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE TRABZON'DA SOSYAL HAYAT VE EKONOMİ	3
1. NÜFUS, MESKEN, MESLEKLER VE TİCARİ FAALİYETLER	5
1.1. 1831-1878 Yılları Arasındaki Nüfus Düzeni	5
1.1.2.1896-1899'da Nüfus ve Sosyal Yaşam.....	8
1.1.3. 1900-1905 Yılları Arası Nüfus ve Sosyal Yaşam	10
1.2. 1900 ve Sonrası Trabzon Ekonomisi ve Sivil Toplum Faaliyetleri.....	14
1.2.1. Panayırlar	18
1.2.2. Trabzon'da Açılan Sergiler	19
1.2.3. 19. Yüzyılı Sonrasında Trabzon Vilayetinde Pazar Yerleri	23
2. TİCARİ FAALİYETLER	23
2.1. Trabzon Limanında Çalışan Buharlı ve Yelkenli Gemiler	24
2.2. Karadeniz'in Uluslar Arası Sulara Açılması:	25
3. 19. YÜZYILIN SON YARISINDA TRABZON VİLAYETİ'NDE TRANSİT TİCARETİN ÖNEMİ	25
3.1. Trabzon'dan Yapılan Transit Ticaret	26
3.2. Trabzon'da Karayolu Taşımacılığı.....	27
3.2.1. Trabzon-İran Karayolu Taşımacılığı	28
3.2.2. Rusya-Trabzon Karayolu Taşımacılığı	29
3.2.3. Trabzon'un İç Bölgeler İle Bağlantısı	29
3.3. Trabzon'da Demiryolu Çalışmaları	30
3.4. Osmanlı Deniz Ticaret Filosu	33
3.4.1. Trabzon Limanındaki Diğer Kumpanya Gemileri	35
3.4.1.1. Fevaid-i Osmaniye Kumpanya Vapurları	35
3.4.1.2. Rusya Vapurları	35
3.4.1.3. İtalya Vapurları:	36
3.4.1.4. Fransız Pake Gemileri	36
3.4.2. Gemici Tüccarları ve Yapılan Vergi Kaçakçılığı	36
4. REJİ UYGULAMASINA TRABZON ÖRNEĞİ	37
5. TRABZON GÜMRÜĞÜ	41
6. TRABZON TİCARET VE SANAYİ ODASI'NIN KURULUŞU(1884)	42
İKİNCİ BÖLÜM	44
OSMANLI'DA İLK ŞİRKETLEŞME FAALİYETLERİ	44
1. TRABZON'DA KURULAN İLK TİCARİ ŞİRKETLER	45
2. MİLLÎ İKTİSAT UYGULAMALARI VE TRABZON	46

3. TRABZON'DA I. DÜNYA SAVAŞI SONUCU EKONOMİK YAPI	47
3.1. Cumhuriyet Dönemi Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası.....	49
3.2. Birinci Sınıf Tüccarlar ve Uğraş Alanları	49
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	50
TRABZONDA KURULAN ŞİRKETLER	50
1. NEMLİZADELER KOLLEKTİF ŞİRKETİ	50
1.1. Şirketin Kuruluş Tarihi:	50
1.2. Şirketin Kurucuları	50
1.3. Şirketin Kuruluş Amacı	50
1.4. Şirketin Merkezi	50
1.5. Şirketin İdare Meclisi	50
1.6. Şirketin Sermayesi	50
1.7. Şirketin Genel Durumu	50
2. TRABZON TUĞLA VE KİREMİT ANONİM ŞİRKETİ	51
2.1. Şirketin Kuruluş Tarihi:	51
2.2. Şirketin Kuruluş Amacı:	51
2.3. Şirketin Merkezi:	51
2.4. Şirketin İmtiyaz Müddeti:	51
2.5. Şirketin İdare Meclisi	51
2.6. Şirketin Sermayesi :	51
3. KESENDRE MADENLERİ ANONİM OSMANLI ŞİRKETİ	52
3.1. Şirketin Kuruluş Tarihi	52
3.2. Şirketin Kurucuları	52
3.3. Şirketin Kuruluş Amacı	52
3.4. Şirketin Merkezi	52
3.5. Şirketin İdare Meclisi	52
3.6. Şirketin Sermayesi	52
4. TRABZON MİLLÎ MENSUCAT FABRİKASI KOLLEKTİF ŞİRKET-İ OSMANİYESİ	55
4.1. Şirketin Kuruluş Tarihi:	55
4.2. Şirketin Kurucuları:	55
4.3. Şirketin Kuruluş Amacı:	55
4.4. Şirketin Merkezi:	55
4.5. Şirketin Sermayesi	55
5. TİCARET OSMANLI ANONİM ŞİRKETİ UMUMİYESİ	56
5.1. Şirketin Kuruluş Tarihi	56
5.2. Şirketin Kuruluş Amacı	56
5.3. Şirketin Merkezi	56
5.4. İdare Meclisi	56
5.5. Şirketin Sermayesi	56
6. OSMANLI SİGORTA ŞİRKET-İ UMUMİYESİ	58
6.1. Şirketin Kuruluş Tarihi:	58
6.2. Şirketin Kurucuları	58
6.3. Şirketin Kuruluş Amacı	58
6.4. Şirketin Merkezi	58
6.5. Şirketin İdare Meclisi	58
6.6. Şirketin Sermayesi	59
6.7. Şirketin Genel Durumu	59
7. ÇAYELİ BAKIR ÇİNKO MADENLERİ ŞİRKETİ	62
7.1. Şirketin Kuruluş Tarihi	62
7.2. Şirketin Kurucuları	62
7.3. Şirketin Kuruluş Amacı	62

7.4. Şirketin Merkezi	62
7.5. Şirketin Genel Durumu	62
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	63
TRABZON'DA FAALİYET GÖSTEREN BANKALAR.....	63
1. OSMANLI'DA PARA POLİTİKASI	63
1.1. Cumhuriyet Dönemine Kadar Bankacılık	64
2. MEŞRUTİYET'TEN CUMHURİYET'E KADAR TRABZON'DA	66
FAALİYETTE BULUNAN BANKALAR	66
2.1.Osmanlı Bankası Trabzon Şubesi	66
2.1.2. Bankanın Kurucuları.....	66
2.1.3. Bankanın Kuruluş Amacı.....	66
2.1.4. Bankanın Merkezi.....	66
2.1.5. İmtiyaz Süresi	67
2.1.8. Bankanın Sermayesi	68
2.2. Ziraat Bankası Trabzon Şubesi	69
2.2.1. Bankanın Kuruluş Tarihi	69
2.2.2. Bankanın Kuruluş Amacı.....	69
2.2.3. Bankanın Merkezi.....	69
2.2.4.Bankanın İdare Meclisi.....	69
2.2.5.Bankanın Sermayesi	70
3. TRABZONDA'KI DİĞER TİCARİ KURULUŞLAR.....	71
3.1. Trabzon Ticaret Mahfili	71
SONUÇ.....	73
BİBLİYOGRAFYA.....	74
EKLER:	78
ÖZGEÇMİŞ.....	113

GİRİŞ

TRABZON'UN TARİHTEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Trabzon, Anadolu'nun kuzeyinde, Doğu Karadeniz'in doğal bir limanı olup, Asya ve Ortadoğu transit yolunun başında kurulmuş bir şehirdir. Akarsu vadileri ile derin biçimde yarılmış dağlık ve engebeli alanlardan oluşmaktadır. Kıyıda sonra yer yer kale duvarlarını andıran biçimde yükselen, doğu-batı istikametindeki dağlar, güneye gidildikçe yumuşak bir eğimle daha da yükseldikten sonra, il sınırları başında Çoruh ve Harşit vadilerine doğru oldukça dik yamaçlarla alçalmaktadır. Fazla girintili çıkıntılı olmayan Karadeniz kıyısında akarsuların taşıdığı alüvyonların yığılmasıyla küçük düzlükler oluşmuştur. Kuzeybatı rüzgarlarına (karayel) kapalı Akçaabat koyu ise doğal liman kentidir. ¹

Trabzon'un kuruluşu MÖ 2000 yıllarına denk gelmektedir. Trabzon'dan Ezurum'a geçen ve İran sınırına varan, Avrupa ile Asyayı birbirine bağlayan tarihi İpek Yolunun başlangıcında kurulan Trabzon şehrinin ilk kurucularının Orta Asya ve Kafkaslardan bölgeye gelen Turanî kavimlerden Marlar, Tibarenler ve Mosklar olduğu tarih kitaplarında yer almaktadır. Batılı ilim adamlarından Texier ve Pullant, Trabzon'un kuruluşu ve iskanında bu kavimler arasında, batıya doğru devamlı göç ederek, Akdeniz sahillerini kolonilerle kaplayan ve Yunanlıların *Pelasges* adıyla andıkları kavmin önemli rol oynadığını düşünmüşlerdir. *Architecture Byzantine* adlı eserlerinde bu müellifler, Pelasges kabilelerinin '*Trapezuntien*' yani Trabzonlu ismi ile anıldıklarını ve gittikleri yerlerde Trabzon adlı şehirler kurduklarını, dolayısı ile Trabzon adının, çeşitli kaynakların birbirinden iktibas ederek bildirdikleri gibi masa ile alakası olmadığını, bu adın etnik bir ad olduğunu vurguluyorlar ve Karadeniz Trabzon', kale duvarlarının murabba şekline göre ad verildiğine dair olan rivayetler, Greklerin yapmasını bildikleri bir kelime oyunundan ibarettir. ²

Trabzon, Anadolu'nun son Bizans toprağı olması nedeni ile Türklerin Anadolu'ya yerleşmesi açısından önemli bir şehir haline gelmiştir. Komnenos Devleti'nin (1204-1461) Müslüman Türklerin eline geçmesi, İstanbul'un fethinden sonra Hristiyan dünyasında büyük yankı yaratmıştır. Bu yankının etkisiyle olsa gerek, Fatih Asya; Yunanistan ve Trabzon'u temsil eden üç katlı, Kanuni Sultan Süleyman ise (1520-1566)

---

¹ Komisyon, *1997 Trabzon Yılığı*, Trabzon, s. 9.

² İsmail Hacıfettahoğlu, *Öncesi ve Sonrası ile Trabzonun Fethi*, Ankara 2001, s. 11.

Ceneviz'e ısmarladığı ve zamanında çok sözü edilen tacına, Mısır'ı da ekleyerek dört katlı taçla resmedilmişlerdi.³

Roma ve Bizans dönemlerinde doğuya düzenlenen seferlerin üslerinden biri olan şehir, Osmanlı devletinin idari taksimatında da bu özelliğini korumuş, Samsun'dan Abhazy topraklarına kadar olan geniş bir bölgeyi içine alacak şekilde bir eyalet olarak örgütlenmiştir. Bu sebeptendir ki eskiden beri sahip olduğu coğrafi önemini böylece tarihi açıdan da en üst noktaya taşımıştır. Yavuz Sultan Selim'in (1512- 1520) şehzadeliliğinin ve oğlu Kanuni Sultan Süleyman'ın çocukluğunun aynı şehirde geçmesi Trabzon'un önemini Osmanlı tarihi açısından daha da artırmıştır. Özellikle Avrupa'dan Batum'a ve Batum'dan Nahçıvan ve Erivan ve İran taraflarına kadar olan Osmanlı ticarî faaliyetleri için Trabzon limanı ve dolayısıyla Trabzon şehri ticarî malların bölgelere dağıtılmasını sağlayan önemli bir merkez konumunda olmuştur. Diğer bir ifadeyle Trabzon; Güney Kafkasya, İran ve Anadolu ile İstanbul arasında bağlantı kurmakta ve yine İran, Anadolu ile Kırım ve çevresindeki liman şehirleri arasındaki ulaşım merkezi rolünü üstlenmekteydi.⁴

Trabzon, ilk çağlardan beri farklı kültürlere sahip birçok yerleşim yeri arasında köprü vazifesi görmüş olduğundan dolayı renkli etnik ve kültürel bir yapıya sahip olmuştur. Yazılı kaynaklarda ilk kez MÖ 400 yılında Pers tahtı mücadelesine paralı asker olarak katılan on bin Yunanlının, yurtlarına dönmek için Doğu Anadolu'yu geçip Karadeniz dağlarından inerken görmüş oldukları manzara "*Trabzon hakkında verilen en eski bilgi olarak tarihe geçmiştir*".⁵ Bu nedenle Trabzon, birçok seyyahın anlatılarına konu olmuştur.

---

³ Kudret Emiroğlu, *Bir Tutkudur Trabzon*, İstanbul 1997, s.235.

⁴ Necmettin Akgün, *Onsekizinci yüzyılda Trabzon'da Ticaret*, Trabzon 2005, s. 1.

⁵ Akgün, age., s.2

BİRİNCİ BÖLÜM

MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE TRABZON'DA SOSYAL HAYAT VE EKONOMİ

Fransız İhtilali ve İngiltere'de meydana gelen Sanayi Devrimi'nden sonra sanayileşmenin ortaya çıktığı her yerde ekonomik anlamda önemli değişimler meydana geldi. 17. ve 18. yüzyılda Anadolu'daki isyanlardan ve toprak düzeninin bozulmasından dolayı şehirlerde nüfus artışı yaşanırken, Avrupa'da ulaşım ve haberleşmenin büyük ölçüde kolaylaşması, zirai prodüktivitede ve sınaî teknolojiye önemli bir gelişme bu değişmelerin en göze çarpanlarıydı. Sanayileşme, zirai ve sınaî üretimin organizasyonu ile sosyal yapıyı da önemli ölçüde etkiledi. Avrupadaki bu gelişmeler, 19. yüzyılda uluslararası ekonomik ilişkilerde ve devletlerin ekonomik politikalarında da büyük değişmelere neden olmuştur.

Osmanlı sınırları kuruluştan yıkılışa kadar yüzyıllar boyunca büyük değişikliklere uğramıştır. Bu sınırların içerisinde Türklerin yanı sıra Hıristiyan ve Arap asıllı büyük toplulukları da barındıran Osmanlı İmparatorluğu için, tarihsel nüfus gelişmesine ait tahminleri yapmayı neredeyse imkânsız kılmaktadır. Özellikle, bugünkü sınırlar içinde yaşayan nüfus hakkında kesin söz söylemek daha zordur. Osmanlı nüfusun da sınırların değişmesi, göçler, salgın hastalıklar ve savaşlar nedeniyle zaman zaman kısa süreli dalgalanmalar olmuştur. Türkiye'nin bugünkü sınırları içindeki nüfusunun 16. yüzyılda 13 milyondan az olmadığı tahmin edilmektedir. 1650'yi izleyen yıllarda nüfusun arttığı, fakat 19. yüzyıl başında tekrar 13-14 milyona düştüğü ve ilk nüfus sayımının yapıldığı 1884 yılında ise (Hatay hariç) nüfusun 12,5 milyon olduğu tahmin edilmektedir. Sonuçta bugünkü sınırlarda yaşayan nüfusun, 20. yüzyıl başlarında 15-16 milyona çıktığını, Cumhuriyet kurulduğunda ise 13 milyona düştüğünü söyleyebiliriz. Fakat kaba çizgileri ile kuşkuyla yer bırakmayacak biçimde ortaya çıkan görünüm şudur, Osmanlı'da doğal nüfus artışı yüzyıllar boyunca, özellikle dünya nüfus artışı hızlandıktan sonra da, kalıcı bir artış göstermemiş; hatta 1920'deki nüfus 16. yüzyıla göre azalmıştır. Bu nüfus dalgalanmaları Osmanlı ekonomisinin değerlendirilmesinin yapılması bağlamında üzüntü verici bir durumdur.⁶

Ekonomik açıdan bakıldığında uzun süren savaşlar ve tarımsal üretimde kullanılan çift hayvanlarına ordunun gereksinimi nedeniyle el konulması da ciddi sorunlara yol açtı. 1918 yılına gelindiğinde, yük hayvanlarının sayısı yüzde 50, koyun

---

⁶ Şevket Pamuk, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, İstanbul 2014, s. 166.

ve keçilerin ise yüzde 40 oranında azalmıştı. Savaş sırasında kadınlar daha fazla çalışmış olsalar da, ekili alanlar ve üretim düzeyi de büyük ölçüde azaldı. 1913-1914 düzeyleriyle karşılaştırıldığında, buğday üretimi 1916 yılında yaklaşık yüzde 30 oranında düşmüştür. Savaşlar nedeni ile çoğu ihraç ürününün üretimindeki düşüş oranlarının daha da yükseldiği görülmektedir. 1918 yılı I. Dünya Savaşı sonunda üretimin az olması veya üretilen ürünlerin bir şekilde kaybolması nedeni ile üretimdeki düşüş buğdayda yüzde 40'a yakın, tütün, kuru üzüm, fındık, zeytinyağı, ham ipek ve pamukta ise yüzde 50'nin üzerinde olduğu düşünülmektedir. Ancak, bu oranlar gerçeği yansıtmayabilir. Çünkü tarımsal üreticiler, savaş dönemi alınan ağır vergilerinden ya da üretilen mallara ordunun el koymasından kaçınmak için ürünlerini saklamış veya olduğundan az göstermiş olabilecekleri için düşüşü olduğundan daha fazla gösteriyor olabilir. Savaş dönemi ile ilgili milli gelir tahmini bulunmamakla birlikte 1918'de, imparatorluğun milli gelirinin, savaştan önceki düzeyine göre en az yüzde 40 oranında hatta daha da fazla gerilediği söylenebilir.⁷

Osmanlı İmparatorluğu 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren sürekli bir değişim içinde bulunuyordu. Bu yüzyılda dünyada gelişen ekonomik gelişmelere uyum sağlama açısından kurumsal ve yasal düzenlemeler ticaretin gelişmesi için kaçınılmazdı. Bu bağlamda kişisel ve ticari özgürlükler önemliydi. Kişinin mal ve can güvenliğinin olmadığı bir ortamda ticaretin gelişmesi beklenemezdi. Ticari ilişkilerin karmaşık bir yapıya dönüştüğü Batı'da, kapitalizmin gelişmesine paralel olarak kurumsal ve yasal alanda köklü değişimler meydana gelmişti. Ticari mevzuat, teşebbüs özgürlüğü, ticari yargı girişimciye güven vermişti. Ortaklık anlaşmaları bu doğrultuda ilkelere bağlanmıştı. 19. yüzyılda küreselleşen dünya ile bütünleşme sürecine giren Osmanlı İmparatorluğu'nda da benzer düzenlemelere gidilecek ve mevzuatını kapitülasyonlar elverdiği ölçüde ticari ilişkilerde bulunduğu ülkelerle uyumlu hale getirecekti.⁸

Osmanlı ekonomisinin 19. yüzyılda girdiği gelişme süreçlerinin göstergelerinden biri de ticaret odaları idi. İç ve dış ticaretin gelişiminde hizmet veren ticaret odalarının kurulma girişimi Sultan Abdülaziz devrinin son aylarında gündeme geldi.

---

⁷ Pamuk, age., s. 167.

⁸ Zafer Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat*, İstanbul 2012, s. 126.

Önce yabancı ticaret odaları kuruldu, yerli ticaret erbabını örgütleyen Dersaadet Ticaret Odası ancak 1882’de faaliyete geçebildi, ticaret odalarının sayıları Osmanlı topraklarında kısa sürede arttı. Hürriyet’in ilanı ile birlikte, Osmanlı ticaret odalarının sayısı 157 idi.⁹

1. NÜFUS, MESKEN, MESLEKLER VE TİCARİ FAALİYETLER

1.1. 1831-1878 Yılları Arasındaki Nüfus Düzeni

Berlin Antlaşması’nın 1878 yılındaki sonuçları, Osmanlı devleti için yeni bir dönemin başlangıcıdır. Bu barış antlaşması, Osmanlı İmparatorluğu’nu, Avrupa’daki geniş topraklarından geri çekilmek zorunda bırakmıştı. Eski bir Tuna vilayeti olan Sırbistan, Niş’i almıştı. Bulgar prensliği; Rusçuk, Vidin, Tırnova, Varna ve Sofya gibi beş sancaktan oluşmuştu. Romanya, Tulça’yı (Tulçu) almıştı. Eflak ve Boğdan’dan oluşan Romanya çoktan tam bağımsızlığını kazanmıştı. Edirne 1885 yılında Bulgar Prensliği’ne bağlı bir vilayet olmuş, vilayetin büyük bir bölümü, Doğu Rumeli adı altında özerk bir vilayete dönüşmüştü. Bosna ve Hersek (Novibazar sancağı dışında), Avusturya-Macaristan tarafından işgal edilmişti. Karadağ ve Yunanistan; İşkodra (Arnavutluk’taki Scutari), Tirhala ve Prevesa’nın bazı bölümlerini işgal etmişti. Rusya ise Kafkasların önemli bölgelerini işgal etti. Osmanlı Devleti’nin, devrettiği topraklarıyla birlikte yaklaşık 4.5 milyon insanı kaybettiği tahmin ediliyordu. Toprak kayıplarından sonra Hıristiyan nüfusun çoğunluğu Osmanlı denetiminden çıkmıştır. Toprakları, Asya ve Ortadoğu’dakilerden oluşan Osmanlı Devleti, ağırlıklı olarak Müslüman nüfusun yaşadığı bir ülke haline gelmişti.¹⁰

Rumlar, Yunan ayaklanmasına (1821) kadar diğer etnik toplulukların sahip olmadığı ayrıcalıklardan yararlanmışlardır. Rumlar özellikle patrikhanenin temsilciğini kullanmış, Ortodoks Hıristiyanlığının temsilcisi durumuna gelmişlerdi. Askerlik dâhil bir çok yükümlülüklerden muaf olmaları, yok denecek kadar vergi ödemeleri de onların ekonomik yönden güçlenmesine neden olmuştur. İç kesimlerden göçüp gelen Rumlar ise, Trabzon ve Giresun’da ekonomik gücü ellerine geçirmişlerdir. Osmanlı Devleti’nde yaşamakta olan Rum nüfus, kapsamlı ve doğru bir şekilde ilk kez 1893 nüfus sayımında belirlendi. Bu sonuçlar öncelikle, Synvetin¹¹ istatistiklerinin yanlış olduğunu gösterdi.

Osmanlı toprakları içerisinde geniş bir alana dağılmış olan bu nüfus, yoğun olarak yarıya inmiş, kalan nüfusun da Ege Adaları, Edirne, Selanik, Manastır, Trabzon ve

⁹ Toprak, age., s. 138.

¹⁰ Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu Demografik ve Sosyal Özellikleri*, İstanbul 2003, s. 62.

¹¹ Synvet: 1872 yılı Mekteb-i Sultani öğretmeni, Balkanlarda yaşayan nüfus toplulukları hakkında araştırmalar yapmıştır. earsiv.sehir.edu.tr 07.03.2014

İstanbul vilayetlerinde olduğunu gösterdi. Bu sayıma 1.234.550 erkekten ve 1.097. 641 kadından oluşan toplam Rum nüfusu 2.332.191 kişidir. (Kadınlar için verilen toplam rakam yuvarlandığında ve % 8'lik bir hata payı eklendiğinde elde edilen diğer toplam rakam ise 2.666.628 olur.) 1895 yılındaki nüfus için verilen resmi Osmanlı rakamları, Rum nüfusunun 2.377.343'e (düzeltilmemiş) yükseldiğini göstermekteydi. Sonuç olarak, 1914 sayım rakamları Epir, Makedonya, Trakya ve Adaların, Sırbistanın Yunanistan'a verilmesinden (1912-1913) ve Arnavutluk'un bağımsızlığını kazanmasından sonra Rumların sayısının 1.729.657 (düzeltilmemiş rakamlar) olduğu ya da kabaca Osmanlı devletinin toplam nüfusunun % 9'unu oluşturduğunu göstermektedir. O dönemde Rum nüfusunun çoğunluğu (yani % 50'den fazlası) Edirne, Aydın (İzmir), Trabzon, Canik (Samsun), Karesi ve İstanbul gibi en zengin ve ticaretin en yoğun olduğu vilayetlerde bulunmaktadır.

Türk-Yunan siyasal ilişkilerinin nüfusla ilgili son sayfası I. Dünya Savaşı sonunda Anadolu'nun Yunanlılar tarafından işgal edilmesi ve 1919-1922 yılları arasındaki kanlı savaşla geri püskürtülmesinden sonra 1926 yılında yapılan nüfus mübadelesidir. Savaştan sonra ki nüfus mübadelesi ile Anadolu Rumlarının bir bölümü Yunanistan'ın bir parçası olan Makedonya'daki (Selanik) ve Doğu Trakya'daki Türklerle yer değiştirmişti. İstanbul'da yaşayan Rumlar ve Batı Trakya'daki Müslümanlar bu mübadeleye dâhil edilmemişlerdi.¹²

---

¹² Karpat, age., s. 88.

1.1.1. 1875-1885'te Nüfus ve Sosyal Yaşam

Tablo 1: 1875 Yılı Trabzon Kazasının Nüfusu.¹³

	Nüfus Miktarı
İslam	6.409
Rum	1.630
Ermeni	1.439
Katolik	414
Toplam	9.892

Kaynak : 1875 Yılı Trabzon Vilayeti Salnamesi.

Tablo 1 de görüldüğü gibi bu tarihte merkez kasabasının nüfusu 9.802 kişidir. Kasabada % 65 İslam, % 16 Rum, % 15 Ermeni, % 4 Katolik nüfus yaşamaktadır.

Tablo 2: 1875 Yılı Trabzon Sancağının Nüfusu¹⁴

	Nüfus Miktarı
İslam	285.871
Rum	39.287
Ermeni	9.738
Çerkes	2.599
Protestan	1.647
Toplam	339.142

Kaynak : 1875 Yılı Trabzon Vilayeti Salnamesi

Trabzon sancağında 339.142 kişi yaşamaktadır. Tablo 2'de görüldüğü üzere Sancak nüfusunun % 84'ü Müslüman nüfustur. Sancak genelinde Rum nüfusu % 12, Ermeni nüfusu % 3'tür. Ayrıca sancak nüfusunun % 3 lük kısmında Çerkezlerden oluşmaktadır.

1875 yılında Trabzon Kaymakamlığında 122 Katolik, 435 Ermeni, 967 Rum, 40 Çerkes, 2.624 İslam hanesi yaşamaktadır. Sancak yaşayan 336 Katolik, 4.505 Ermeni, 13. 241 Rum, 1.074 Çerkes, 83.651 İslam hane olmak üzere toplam 100.707 haneden meydana gelmektedir.¹⁵ Bu yılda Ticari Meskenler ise 1.232 dükkân, 641 mağaza, 33 han, 16 fırın, 12 hamam, 2 mumhane, 4 arak fabrikası, 3 çömlekçi, 9 yemeni basmahane olmak üzere toplam 1952 ticari işletme mevcuttur.

¹³ Trabzon Vilayeti Salnamesi (TVS) H.1292, Ankara 1995, s. 26.

¹⁴ TVS, H.1292, s. 103-104.

¹⁵ TVS, H.1292, s. 263-265.

Vilayetin genelinde ise 4.027 dükkan, 979 mağaza, 79 han, 251 fırın, 28 hamam, 3 mumhane, 5 arak fabrikası, 3 çömlekçi, 9 yemeni basmahanesi olmak üzere toplam 5.463 ticaret hane mevcuttur.¹⁶

1.1.2.1896-1899'da Nüfus ve Sosyal Yaşam

Tablo 3: 1896 Yılı Trabzon Merkez Kasabasının Nüfusu.¹⁷

	Nüfus Miktarı
İslam	24.221
Rum	10.840
Ermeni	6001
Katolik	194
Protestan	81
Toplam	41.337

Kaynak : 1896 Yılı Trabzon Vilayeti Salnamesi.

1896 yılı Trabzon vilayet Salnamesine göre Trabzon nüfusunun toplamı 41.337 kişidir. Bu nüfusun r % 59'nu Müslümanlar, % 26'sını Rumlar oluşturmaktadır. Bu oranı 1875 nüfusu ile karşılaştırdığımızda merkez kasaba nüfusunun yaklaşık olarak % 400 oranında artığı görülür.1875 teki toplam nüfus 9.892 iken bu miktar 1896'da 41.163 kişi olmuştur. Buna göre tablo 3 değerlendirilirse Müslüman nüfusun artığı görülür. Bu artışın sebebi 1877-1878 Osmanlı Rus harbinde Kafkaslardan gelen büyük göç olayıdır. Aynı tabloda Protestanların nüfusunda büyük bir azalma olduğu görülmektedir. Bunun nedeni büyük olasılıkla bu dine inanan kişilerin Trabzon'dan göç etmiş olmalarıdır.

Tablo 4: 1896 Yılı Trabzon Sancak Nüfusu.¹⁸

	Nüfus Miktarı
İslam	869.727
Rum	157.212
Ermeni	42.349
Katolik	1.304
Protestan	888
Yahudi	5
Toplam	1.071.485

Kaynak: 1896 Trabzon Vilayeti Salnamesi.

¹⁶ TVS, H.1301, s. 186.

¹⁷ TVS, H.1301, s. 186.

¹⁸ TVS, H.1301, s. 186.

Bu yılda Trabzon vilayetinin nüfusu; Trabzon, Canik, Lazistan, Gümüşhane Sancakları dahil olmak üzere toplamda 1.071.477 kişidir. Bu nüfusun % 81' i Müslümanlar oluşturur. Bahse konu yıllarda da Rum nüfusuda beş kat artış kaydedilmiştir. Tablo 4'e bakıldığında da Katolik ve Protestan inancında olanların genel çoğunluğunun merkez kasaba dışında yaşadıkları görülür.

Tablo 5: 1898 Trabzon Vilayeti Kadın ve Erkek Nüfusu.¹⁹

	Kadın	Erkek	Toplam
İslam	459.600	473.116	932.716
Rum	88.476	92.568	181.044
Ermeni	22.918	24.278	47.196
Katolik	740	744	1.484
Protestan	554	548	1.102
Kıbtî	15	26	41
Ecnebi	97	135	232
Toplam	572.400	591.415	1.163.815

Kaynak : 1898 Trabzon Vilayet Salnamesi.

Tablo 5 incelendiğinde ise, Vilayet genelinde Müslümanların daha fazla oldukları buna karşılık Rum ve Ermenilerin Müslümanları takip ettiği ve nüfus oranlarının bahse konu yılda değişmediği görülür. Aynı yılda kadın ve erkek nüfus oranlarının ise bir birine eşit olduğu görülmektedir.

Tablo 6: 1898 Trabzon Vilayet Gelirleri.²⁰

Emlak ve akar vergisi	8.124.265
Temettü Vergisi	231.504
Bedel-i Askeriye	4.473.244
Ağnam vergisi	3.440.744
Aşar vergisi	14.600.462
Emlaki Miriye İcari	10.794
Orman	527.186
Maadin Hâsılatı	13.500
Emlak ve Tapu Harçları	560.309
Mehakim Harçları	855.487
Rüsüm-u Mütenevvia	438.568
Hâsılatı Mütferika	858.269
Toplam	34.134.332

Kaynak: Trabzon Vilayeti Salnamesi.

¹⁹ TVS, M.1898, s. 669.

²⁰ TVS, M.1898, s. 665.

1898 yılında toplam gelirin içinde en büyük payı % 42 lik pay ile Aşar Vergisi oluşturmaktadır. Aşar vergisini % 23'lük pay ile Emlak ve akar vergisi almaktadır. Gelirler arasında % 13'lük payla Bedel-i Askeriye²¹ önemli yer tutmaktadır.

Tablo 7: 1898 Trabzon Vilayeti Bütçesi.²²

Şeriyeye	360.324
Dâhiliye	1.923.010
Adliye	933.600
Maliye	1.139.630
Maaşatı-ı zatiye	347.517
Orman ve maadin	311.831
Evkaf-ı kura ve İmaret	73.001
Ziraat	474.304
Jandarma	3.630.177
Polis	220.000
Mütekadidin askeriye	500.000
Toplam	9.913.394

Kaynak : 1898 Trabzon Vilayeti Salnamesi.

Vilayetin 1898 yılında şehrin bütçesi 9.913.394 kuruştur. Trabzon Vilayetinin coğrafyası büyük yer tutduğundan Jandarma için ayrılan oranda yüksektir. Özellikle tütün yöredeki tütün kaçakçılığı bu oranı artırmaktadır. Jandarma bütçesinden sonra dahiliye ve maliye bütçeleri gelmektedir.

1.1.3. 1900-1905 Yılları Arası Nüfus ve Sosyal Yaşam

Tablo 8: 1900 Yılı Trabzon Vilayeti Nüfusu.²³

	Kadın	Erkek	Toplam
İslam	477.841	485.316	963.157
Rum	90.902	92.751	183.653
Ermeni	24.410	25.125	49.535
Katolik	748	749	1.497
Protestan	563	576	1.139
Toplam	594.464	604.517	1.198.981

Kaynak : 1900 Yılı Vilayet Salnamesi.

²¹ Bedel-i Askeriye: Tebe'a-i gayr-ı müslümlerin askerlik hizmetine karşılık verdikleri vergidir. Şemseddin Sami, *Kâmûs-i Türkî*, Haz. Raşit Gündoğdu, Niyazi Adıgüzel, Ebul Faruk Önal, İstanbul 2012, s. 223.

²² TVS, M.1898, s. 665.

²³ TVS, M.1900, s. 113.

Trabzon salnamesine göre 1900 yılında vilayette % 80 oranla İslam nüfusu yaşamaktadır. % 15 oranla Rum nüfusu ikinci sırada yer alır. 1898 yılından 1900 yılına nüfus 35.100 kişi artmıştır.

Tablo 9: 1901 Trabzon Merkez Kazasının Nüfusu.²⁴

	Kadın	Erkek	Toplam
İslam	44.715	44.385	89.100
Rum	16.887	16.629	33.516
Ermeni	5.894	6.028	11.922
Katolik	711	721	1.432
Protestan	43	51	94
Toplam	68.250	67.814	136.064

Kaynak: 1901 Trabzon Vilayeti Salnamesi.

Bu tarihte Merkez kasabasının erkek ve kadın nüfus oranlarına bakıldığında % 50 oldukları görülür. Toplam nüfusun % 65 İslam, % 24 Rum, % 8 Ermeni ve % 3 Katolik ve Protestan oldukları anlaşılmaktadır.

Tablo 10: 1901 Trabzon Vilayeti Nüfusu.²⁵

Sancaklar	Protestan		Katolik		Ermeni		Rum		İslam		Toplam
	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	
Trabzon	296	289	711	721	14.046	14.453	39.578	42.071	248.758	250.735	611.685
Canik	269	286	40	34	9.955	10.047	36.748	35.905	113.157	114.317	320.758
Lazistan	0	0	0	0	10	10	472	446	78.201	80.094	159.233
Gümüşhane	0	0	0	0	778	934	15.115	15.449	42.948	44.744	119.968
Toplam	565	575	751	755	24.789	25.444	91.913	93.871	483.091	489.890	1.211.644
K+E	1.140		1.506		50.233		185.784		972.981		1.211.644

Kaynak: 1901 yılı Trabzon Vilayeti Salnamesi.

Tablo 10' de görüldüğü üzere Vilayetin toplam nüfusunun % 50 sinin Trabzon Sancağında yaşadığı görülmektedir. Nüfusun % 26'sı Canik, % 13' ü Lazistan ve % 11'i Gümüşhane sancaklarından yaşamaktadır. Toplam nüfusun % 80'i İslam, % 15 'i Rum, % 4 Ermeni, Protestan ve Katolik toplamı % 1dir. Lazistan ve Gümüşhane sancaklarında Protestan ve Katolik nüfusu olmamakla birlikte, Ermeni nüfusunun da en az bulunduğu sancaklardır. Trabzon ve Canik sancaklarında Rum nüfusu yüzde olarak birbirlerine yakın iken Lazistan sancağında % 1 bile değildir.

²⁴ TVS, M.1901, s. 429.

²⁵ TVS, M.1901, s. 429.

Tablo 11: 1902 Trabzon Kazasının Nüfusu.²⁶

	Kadın	Erkek	Toplam
İslam	46.030	45.744	91.774
Rum	16.969	16.730	33.699
Ermeni	5.921	6.501	12.422
Katolik	714	722	1.436
Protestan	43	51	94
Toplam	69.677	69.748	139.395

Kaynak: 1902 Trabzon Vilayeti Salnamesi

1901 yılından 1902 yılına % 2 bir artış olmuştur. Bu sene İslam nüfusu toplam nüfusun % 65 dir. Nüfus oranlarında çok büyük değişiklik olmamıştır. Özellikle Protestan nüfusunda 1 yıl içinde hiçbir değişiklik olmamıştır.

Tablo 12: 1902 Trabzon Vilayetinin Nüfusu.²⁷

Sancaklar	Protestan		Katolik		Ermeni		Rum		İslam		Toplam
	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	
Trabzon	308	295	714	722	14.139	14.568	40.439	42.895	252.680	253.945	620.705
Canik	324	352	42	36	10.032	10.152	37.172	36.255	114.158	115.234	323.757
Lazistan	0	0	0	0	10	10	472	521	81.432	83.578	166.023
Gümüşhane	0	0	0	0	811	956	15.527	15.655	43.789	45.451	122.189
Toplam	632	647	756	758	24.992	25.686	93.610	95.326	492.059	498.208	1.232.674
K+E	1.279		1.514		50.678		188.936		990.267		1.232.674

Kaynak: 1902 Trabzon Vilayet Salnamesi.

Tablo 12 de Trabzon vilayeti toplam nüfusunun 1901 den 1902'ye 21.060 kişi artmış olduğu görülmektedir. Toplam nüfusun % 50'si Trabzon Sancağı'nda , % 26 sı Canik sancağın'da, % 14'ü Lazistan Sancağında, % 10 Gümüşhane sancağında yaşamaktadır. En fazla nüfus artışı 9.020 kişi ile Trabzon Sancağında olmuş iken az nüfus artışı 2.491 kişi ile Gümüşhane Sancağında olmuştur. Toplam nüfusun % 80 İslam, % 15'i Rum, % 4'ü Ermeni, % 1'i de Protestan ve Katoliklerden oluşmaktadır.

²⁶ TVS, M.1902, s. 338.

²⁷ TVS, H.1319, s. 338-339.

Tablo 13: 1903 Trabzon Vilayeti Nüfusu.²⁸

Sancaklar	Protestan		Katolik		Ermeni		Rum		İslam		Toplam
	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	
Trabzon	313	301	716	727	14.467	14.849	41.448	43.946	258.393	259.313	634.473
Canik	324	352	43	40	10.170	10.315	38.153	37.008	115.291	116.396	328.092
Lazistan	0	0	0	0	10	10	525	499	82.248	84.071	167.363
Gümüşhane	0	0	0	0	843	975	16.244	16.346	44.411	46.069	124.888
Toplam	637	653	759	767	25.490	26.149	96.370	97.799	500.343	505.849	1.254.816
K+E	1.290		1.526		51.639		194.169		1.006.192		1.254.816

Kaynak: 1903 Trabzon Vilayeti Salnamesi.

1903 yılı Vilayet nüfusunun % 80'i İslam, % 15'i Rum, % 4'ü Ermeni, % 1'i de Protestan ve Katolikler oluşturmaktadır. Vilayet Nüfusunun % 50' si Trabzon Sancağında yaşamaktadır. Bu oranı % 26 ile Canik, % 13'Lazistan ve % 11 oranında Gümüşhane Sancağı takip etmektedir. Gümüşhane Sancağı Karadeniz sahilinden içerde olduğundan nüfus oranı diğer sancaklara göre daima daha azdır. 1903 yılında da Lazistan ve Gümüşhane Sancaklarında Protestan ve Katolik nüfusa rastlanmamaktadır. Lazistan Sancağında buluna Ermeni nüfusu sayısal olarak hiç değişmemiştir.

Tablo 14: 1914 Trabzon Vilayeti Nüfusu²⁹

Sancaklar	Protestan	Katolik	Ermeni	Rum	İslam	Musevi	Toplam
Trabzon	1.338	1.345	35.808	116.356	595.053	8	749.900
Lazistan	0	0	34	1.722	210.458	0	212.214
Gümüşhane	0	0	2.715	43.495	114.949	0	161.159
Toplam	1.338	1.345	38.557	161.573	920.460	8	1.123.273

Kaynak: Komisyon, *Memalik-i Osmaniye'nin 1330 senesi nüfus İstatitiği*, Dersaadet Hilal Matbaası, Bab-ı ali karşısında, İstanbul 1336, s. 22-23

1910 yılında Canik Sancağı Trabzon Vilayetinden ayrılarak gayr-i mülhak mutasarrıflık olduğundan sancak vilayet nüfusuna dahil edilmemiştir.³⁰ 1903 yılında % 50 nüfus Trabzon sancağında yaşarken 1914 yılında bu oran % 66 olmuştur. 1912 yılında da Lazistan ve Gümüşhane sancaklarında Protestan ve Katolik yok iken Lazistan Sancağında Ermeni nüfusu sadece 14 kişi artmıştır. Nüfus istatistiklerinde Merkez Sancağında 8 kişilik bir Musevi nüfusu vardır.

²⁸ TVS, M.1903, s. 925.

²⁹ Komisyon, *Memalik-i Osmaniye'nin 1330 senesi nüfus İstatitiği*, Dersaadet Hilal Matbaası, Bab-ı ali karşısında, İstanbul 1336, s. 22-23

³⁰ Orhan Kılıç, *Osmanlı Dönemi İdari Uygulamalar Bağlamında Canik'in Yönetimi ve Yöneticileri*, kultur.Samsun.bel.tr. 5.3.2017

Tablo 15: 1927 Trabzon Vilayeti Nüfusu.³¹

	Şehir Merkezleri			Şehre Bağlı Köy Nüfusu			Diğer Nahiyeler ve Köyler			Genel Toplam
	K	E	T	K	E	T	K	E	T	
Trabzon	11.095	13.539	24.634	5.031	5.797	10.828	13.927	11.586	25.513	62.975
Akçaabad	1.572	1.432	3.014	20.898	17.634	38.532	0	0	0	41.546
Of	339	379	718	19.228	14.674	33.902	17.018	12.947	29.965	64.585
Sürmene	1.769	1.434	3.203	12.966	9.200	22.166	17.924	14.289	32.213	57.582
Maçka	217	835	1.052	10.196	7.928	18.124	0	0	0	19.176
Vakfikebir	90	125	215	20.655	16.620	37.701	6.643	5.058	11.701	49.617
TOPLAM										295.481

Kaynak: 1927 nüfus sayım İstatistiği

Rize ve Gümüşhane sancaklarının ayrılmasından sonra Trabzon Merkez ilçe dahil olmak üzere toplam 7 ilçeden oluşmaktadır. Of ilçesinin nüfusu % 21 ile ilk sıradadır. Merkez ilçenin dışında diğer ilçelerin şehir merkez nüfusları köy nüfuslarından daha düşüktür. Bu da gösteriyor ki nüfusun büyük çoğunluğu köylerde yaşamaktadır.

1.2. 1900 ve Sonrası Trabzon Ekonomisi ve Sivil Toplum Faaliyetleri

Tablo 16: 1901 Yılı Trabzon Vilayeti Gelirleri.³²

Emlak ve akar vergisi	8.162.736
Temettü Vergisi	580.707
Bedel-i Askeriye	4.520.268
Ağnam vergisi	3.077.132
Aşar vergisi	13.121.633
Emlaki Miriye İcari	23.393
Orman	510.292
Maadin Hâsılatı	10.432
Emlak ve Tapu Harçları	661.386
Mehakim Harçları	563.022
Rüsüm-u Mütenevvia	446.788
Hâsılatı Mütferika	1.102.806
Toplam	32.780.595

Kaynak: 1901 Trabzon Vilayeti Salnamesi.

³¹ 1927 Nüfus Sayım İstatistiği, 1928, s. 34.

³² TVS, M.1901, s. 427.

1901 Yılı gelirlerinin arasında aşar vergisi % 40 oranla birinci sıradadır. İkinci sırayı % 24 oranla emlak ve akar vergisi almaktadır. Maadin hasılatı en düşük sırada yerini almaktadır. Bedel-i askeriye 1898 den bu yana % 1 lik artışla toplam gelirlerin % 14'ü nü vermektedir.

Tablo 17: 1901 Yılı Trabzon Vilayeti Giderleri.³³

Şeriyeye	364.878
Dâhiliye	2.257.963
Adliye	1.044.610
Maliye	1.611.202
Maaşatı-ı zatiye	343.989
Orman ve maadin	184.041
Jandarma	2.689.352
Polis	201.107
Esham-ı mütenevvia	562.232
Toplam	9.259.374

Kaynak : 1901 Trabzon Vilayeti Salnamesi.

Bu yılki giderlerin toplamı 9.259.374 kuruştur. Bu yılda Jandarma giderleri % 29 ile birinci sıradadır. Onu % 24 ile dahiliye takip etmekte arkasından adliye ve maliye gideleri gelmektedir.

Tablo 18: 1901 Yılı Trabzon Vilayet Limanları İşlem Tutarı.³⁴

Limanlar	İthalat Miktarı	İhracat Miktarı
Trabzon	116.827.852	85.390.157
Ordu	9.157.610	10.518.948
Samsun	49.015.245	66.463.760
Rize	19.204.790	8.027.470
Giresun	21.613.570	23.228.876
Tirebolu	5.012.326	3.439.700
Diğer Limanlar (Sürmene ve Of)	21.388.174	20.760.300
Toplam	242.219.567	215.337.733

Kaynak : 1901 Trabzon Vilayeti Salnamesi.

Tablo 18'de Trabzon limanlarından yapılan işlem miktarları ele alınmıştır. Bu toplam ithalat ihracattan 26.881.836 kuruş fazladır. İthal edilen mallar arasında kahve, şeker, çay, dokuma ürünleri, basma, mum, petrol,eczane ürünleri,porselen,bakır,çelik vb.ürünler yer almaktadır. İhraç edilen ürünler arasında ise, tütün, mısır, fındık, koyun,

³³ TVS, M.1901, s. 427.

³⁴ TVS, M.1901, s. 230.

sığır, tuzlu balık, ketenbezi, balık ağı bunların içerisinde yer alır.³⁵ Samsun limanından Ordu, Giresun ve Rize limanların toplamı kadar ithalat yapılmıştır. Sadece Ordu limanında ithalattan fazla ihracat yapılmıştır. Rize kazasından ihraç edilecek ürün fazla olmadığından ithalat oranı ihracat oranından iki kat fazladır. Ankara şimandöferinin yapılmasından sonra Samsun'dan Sivas ve civarındaki illere yapağı, tiftik, afyon, harir kozası gibi eşyalar taşınmaktadır.

1901 yılında tütün üretimi ise Trabzonda 155.017 kilo, Akçaabat kazasında 1.326.570 kilo, Samsun kazası 1.252.426 kilo ve Bafra kazasında 2.250.284 kilo olmak üzere toplam 4.984.333 kilo olmaktadır.³⁶Yine aynı yıl içersin de 325 tane vapur, 364 yelken gemisi, 5.290 tekne Trabzon limanına uğramıştır.³⁷

Tablo 19: 1903 Yılı Trabzon Vilayet Gelirleri.³⁸

Emlak ve akar vergisi	8.290.521
Temettü Vergisi	584.103
Bedel-i Askeriye	4.518.427
Ağnam vergisi	3.461.868
Aşar vergisi	16.596.962
Emlaki Miriye İcari	29.281
Orman	449.579
Maadin Hâsılatı	11.509
Emlak ve Tapu Harçları	1.085.122
Mehakim Harçları	943.922
Rüsüm-u Mütenevvia	519.618
Hâsılatı Mütferika	1.049.741
Toplam	37.021.035

Kaynak: 1903 Yılı Trabzon Vilayet Salnamesi.

1901 yılından 1903 yılına % 6 lık bir artışla 4.240.440 kuruş fazla gelir elde edilmiştir. Yine bu yılda aşar vergisi % 44 oranla birinci gelir kaynağıdır. Emlak ve tapu harç gelirleri bu dönemde % 66 oranında artmıştır. Emlak ve akar vergisi, Bedel-i Askeriye ve ağnam vergisi önemli gelir kaynakları arasındadır. En düşük geliri ise maadin gelirdir.

³⁵ TVS, M.1901, s. 407.

³⁶ TVS, H.1319, s. 344-345.

³⁷ TVS, H.1319, s. 336.

³⁸ TVS, M.1903, s. 925.

Tablo 20: 1903 Yılı Trabzon Vilayeti Bütçesi.³⁹

Şeriyeye	376.054
Dâhiliye	2.368.963
Adliye	1.044.610
Maliye	2.032.415
Maaşatı-ı zatiye	352.953
Orman ve maadin	240.321
Jandarma	2.776.570
Polis	201.107
Esham-ı mütenevvia	56. 623
Toplam	9.392.993

Kaynak: Trabzon Vilayeti Salnamesi

Yine 1903 yılında toplamda 9.392.993 kuruşluk gider bütçesi gerçekleşmiştir. Giderlerin önemli kısmı yine % 29 kısımla Jandarmaya aittir. Bunalrı % 25 oranında dahiliye ve % 21 oranında da maliyeye takip etmektedir.

Tablo 21: 1903 Yılı Trabzon Vilayeti Limanları İşlem Tutarı.⁴⁰

Limanlar	İthalat Miktarı	İhracat Miktarı
Trabzon	54.495.950	54.678.506
Ordu	13.496.176	25.049.360
Samsun	62.774.480	130.829.600
Rize	12.479.900	2.925.900
Giresun	21.919.896	20.305.152
Tirebolu	3.300.548	4.147.242
Diğer Limanlar	17.800.000	500.000
Toplam	186.266.950	238.435.760

Kaynak: Trabzon Vilayeti Salnamesi

Son iki yılda limanlardan yapılan ithalat fazla iken bu yıl 52.168.810 kuruşluk ihracaat fazlalığı oluşmuştur. Bu artışın nedeni Samsun Limanından yapılan ihracat fazlalığıdır. Samsun limanından yapılan ihracat ithalatın iki katıdır. Yukarıda adı geçen limanlarda ihracat fazla iken sadece Rize limanında ithalat fazladır. Samsun limanından yapılan ihracaat, toplam ihracatın % 54 oluşturmaktadır. Trabzon limanından yapılan ihracat ise % 22 sine denk gelmektedir.

³⁹ TVS, M. 1903, s. 428.

⁴⁰ TVS, M. 1903, s. 428.

Tablo 22: 1904 Yılı Trabzon Vilayeti Limanları İşlem Tutarı.⁴¹

Limanelar	İthalat Miktarı	İhracat Miktarı
Trabzon	190.790.900	79.435.800
Ordu	13.672.500	15.874.000
Samsun	66.333.535	139.461.840
Rize	11.306.500	2.859.000
Giresun	22.028.660	23.681.308
Tirebolu	3.661.380	5.945.900
Fatsa	1.086.850	6.764.350
Ünye	4.408.850	4.200.000
Diğer Limanlar	8.900.000	16.000.000
Toplam	313.289.175	294.222.198

Kaynak : 1904 Yılı Trabzon Vilayeti Salnamesi.

1904 yılında ise toplam ithalat ihracatın önüne geçmiştir. İthalatın % 60 Trabzon limanından yapılmış, İhracatın % 47 lik kısmında Samsun limanından yapılmıştır. Samsun limanından yapılan ihracat ithalatın iki katıdır. Rize limanında yapılan ithalat yine ihracatın çok üstündedir.

1.2.1. Panayırlar

Trabzon ticaretinde panayırlar önemli yer tutmaktadır. 1869 Vilayet salnamelerinde panayırların kurulduğu tarih ve yerler belirtilmiştir. Bu panayırlardan mahalli olanların yanı sıra ulusal olanları ve hatta uluslar arası olanları da vardı. Bilhassa geçici pazarlar bu türdendi. Bu tarihler Trabzon'da yaylalarda panayırlar kurulur ve ticari faaliyetlerini sürdürürlerdi. Bugün bu panayırlar ticari faaliyetlerin olmadığı yayla ve eğlence şenliği şekline dönüşmüşlerdir.

Vilayetteki halk geleneklerinden biride Hıdır-Nebi Şenliği'dir. Bu şenlik milattan öncesine uzanan tarihi bir panayırdır. Faurlar panayırların üretime yönelik olanları olup, panayırlardan daha geniş kapsamlıdır. Hıdır-Nebi Şenliği de bir fuardır. Bugünkü algıda olduğu gibi bir halk şenliği değildir. Halk şenliği ticari faaliyetlerin olmasından dolayıdır. Bazı zamanlarda Karadeniz'in sahil şeridi yabancı işgaline uğrasa da şenliklere Türkler devam etmiştir. Çünkü "Hızır" ermiş bir Müslüman adıdır, "Nebi" ise peygamber adıdır. Aslında Kültür Bakanlığı kaynaklarında da Hızır peygamberliğinin yanında sır dolu bir kişiliğe sahiptir. Kur'an-ı Kerim'e göre Hz. Musa bile O'nun sorularının hikmetine akıl erdirememiştir. Bundan daha önemlisi bu panayırın adına

⁴¹ TVS, M.1903, s. 428.

konu olan Hızır aslında vaktiyle göklere çıkan Elyesa peygamberin adıdır. Nebi de kardeşi İlyas Peygamberdir. Hıdırellez (Hızır - İlyas - Hızır - Nebi) Bahar Bayramı da bir Türk geleneğidir. Demek ki Trabzon'da İlyas ve Elyesa peygamberler devrinden bu şenlik (halk panayırı, fuarı) vardı.⁴²

Bu panayırlar Trabzon Sancağında önemli yere sahipti. Bu panayırlar ve pazarlar sayesinde insanlar ihtiyaçlarını karşılıyordu. Özellikle tarım ve hayvansal ürünlerin pazarlanması yapılmaktadır. Tablo 23'te Trabzon sancağında yıl boyunca kurulan pazar yerleri verilmiştir.

Tablo 23: 1903 Yılı Trabzon Sancağı Geçici Pazar Yerleri.⁴³

Mevki	Nahiyesi	Kazâsı	Zamanı
Vanklıra	Maçka	Trabzon	25 Mart
Galyan Manastırı	Maçka	Trabzon	23 Nisan
Meksila	Maçka	Trabzon	9 Mayıs
Yer Köprü	Maçka	Trabzon	13 Mayıs
İsteme Karyesi	Maçka	Trabzon	28 Haziran
Liyadamoş Yaylası	Maçka	Trabzon	2 Temmuz
Aya Kirakı	Maçka	Trabzon	7 Temmuz
Meryem Ana	Maçka	Trabzon	15 Ağustos
Sis Dağı	Şarlı	Trabzon	15 Temmuz
Mesabet Dağı		Akçaabad	8 Haziran
Hıdır Nebi		Akçaabad	7 Temmuz
Kara Abdal		Akçaabad	1 Ağustos
Kadırğa		Akçaabad	1 Mayıs-30 Eylül her Cuma
Çambaşı		Ordu	1 Mayıs-30 Eylül her Pazartesi
Perşembe	Aybastı	Ordu	1 Mayıs-30 Eylül her Perşembe

Kaynak: Trabzon Vilayeti Salnamesi

1.2.2. Trabzon'da Açılan Sergiler

Ürün tanıtım ve pazarlaması konusunda gelişmiş bir anlayışı olmayan Osmanlı Devleti'nin, Tanzimat Dönemi ile birlikte üzerinde önemle durduğu konulardan biri de üretimini yaptığı malların tanıtılmasıydı. Bu çalışmalar dahilinde de, daha çok üretmiş olduğu sanayi ürünlerinin tanıtıldığı uluslararası sergilere katılma yönünde çalışmalar başlatılmıştır.

⁴² Mustafa Yazıcı, *Trabzon'un Dış Ticaret Tarihi*, Trabzon 2005, s. 103.

⁴³ TVS, M.1903, s. 486.

Bu tanıtım sergileri ilk kez 1851'de Londra'da, daha sonra 1855'te Paris'te ve 1862'de tekrar Londra'da açılan uluslar arası sergilere, aralarında Trabzon da üretilen ürünlerin yer aldığı bir çok ürün ile Osmanlı Devleti çeşitli ödüller ve madalyalar kazanmıştır.

Tanzimat'la birlikte gerçekleştirilen uygulamalarının başarılı olduğunu göstermek, diğer alanlar da olduğu gibi tarım ve sanayide ne kadar yol alındığını anlatmak adına yurtdışındaki sergilere katıldıktan sonra ilk kez 28 Şubat 1863'te İstanbul'da *Sergi-i Umumi-i Osmani* adıyla bir ulusal sergi açıldı. Sergide kendilerini tanıttıkları vilayetler ve sergileyecekleri ürünleri tespit etmek amacı ile bir komisyon oluşturuldu. Ancak bu sergi, sanayi üretimi gelişmiş olmadığından çoğunlukla tarım ürünleri türlerine göre düzenlenerek açılmıştır. Sıklıkla dokuma mamulleri, tütün ve fındık gibi ihraç ürünleriyle sergiye katılan illerin arasında Trabzon da yer almakta idi. Ülkenin diğer önemli vilayetlerinde de bu tür sergilerin açılması teşvik edilmiştir. Esas amacın iç pazarın canlandırılması olan bu sergiler, yabancı ürünlerin serbest bir şekilde pazara girmesi ile önemini kaybetmiştir. Ancak yine de terk edilmeye yüz tutmuş yerli üretimin yeniden canlandırılıp istihdam sağlaması için çalışmalar yapılmıştır.

1903 ve 1906 yıllarında Trabzon'da Sanayi ve Sergi Fuarı açılmıştır. Bu fuarlarda halkın üretmiş olduğu her türlü ürün sergilenmiştir. Bu ürünler halka, yerli ve yabancı turistlere arz edilirdi. Sanayicilere sanayi ödülleri, imalatçılara imalat ödülleri ve üreticilere üretici ödülü verilirdi.⁴⁴Bu bağlamda İstanbul'dan yönlendirilen sergilerden biri de 16 Şaban 1321(7 Kasım 1903) tarihinde Trabzon'da açılan, “*Trabzon Mamulat ve Mahsulat Sergisi*”dir.⁴⁵

Bu tarihli salnamede Trabzonlu yöneticiler Osmanlı Devleti'nin ekonomik yönden için de bulunduğu durumu değerlendirip, geçmiş yıllarda ülkenin her köşesinde sanayi ve el ürünleri ekonomiye katkı sunmuş ancak son yıllarda durumun oldukça kritik olduğundan, ekonomik sıkıntıları olan bu ürünlerin desteklenmesi gerektiği belirtilmiştir. Açılan bu sergilerle üretilen malların tanıtımının yapılması ve kullanımının yaygınlaştırılması amaçlanmaktadır.

1903 yılında Trabzon'da açılan sergi ilk olması bakımından önemli bir yer tutmaktadır. Sergide, Trabzon merkez sancağının yanı sıra Giresun, Ordu ve Samsun sancaklarından da ürettikleri ürünleriyle katılması, serginin üreticiler açısından ilgi gördüğünü göstermektedir. Sergideki ürünlerin satılması, oluşturulan komisyon

⁴⁴ Yazıcı, age., s. 104.

⁴⁵ Hikmet Öksüz, Veysel Usta, Kenan İnan, *Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Tarihi*, Trabzon 2009, s. 72.

marifetiyle ürünlerin sahiplerine ödül verilmesi, iki ay sürede açık kalan sergide satılmayan ürünlerin kura çekilerek satışının yapılması ve bedellerinin kişilere verilmesi, sergiyi önemli kılan unsurlardan sayılmaktadır. Serginin çok kısa bir süre içerisinde hazırlanması da yine başarılı sayılabilecek unsurlardandır.⁴⁶

Sivil ve askeri erkan ile kalabalık bir sivil katılımcı kitlesinin bulunduğu serginin açılışı Resim 3’de, sergilenen ürünler ise Resim 4’de örneklendirilmiştir.Söz konusu Salnamede serginin içeriği EK 39’da verilmiştir.

Açılan Bu Sergide Sanayi Madalyalarıyla Taltifi Münasip Görülen Ahali-i Marifet Şunlardır:

Trabzon’da debbağ Serdarzade Abdüssüphan Efendi.

Katolik milletinden Rahip Goconi Efendi.

Debbağ Hacı Dervişağazade Ruhi Efendi.

Samsun inas Mektebi Muallimlerinden Hatice Rana Hanım.

Giresun’da Kaptan Liyons Zevcesi Akroditi.

Sergi Eşyalarından:

1-Oyma arma-i Osman levhası-Hakkı Usta

2- Halı seccade-Trabzon’da İrfan Hanım

3- Halı seccade- Trabzon’da Hatice Hanım

4- Gemi modeli- Mapavri mamuliHından

5- Taştan cami modeli- Taşçı Haralambo

6- Araba atlarına mahsus başlık-Trabzon’da Saraç Zühtü ve Abdullah Efendiler

7 – Macar eğeri- Bu dahi

8- Yazılı hasse-Samsun’da Veliddin Efendi

9- Bavul- Saraç Zühtü ve Abdullah Efendiler

10- Kadife üstüne ipek işlemeli seccade-Şayeste Hanım

11- Kadife duvar seccadesi-Santurciyan Nigar

12- Halı seccade-Gotoğlu Kerimesi Nergis

13- Kilim-Ordu’da İpsomipadi Kerimesi Afridi

14- Kilim-Giresun’da Kellioğlu Zevcesi Eleniko

15- Kilim- Bu dahi

16- Kilim-Ünye’de Avikoğlu Kızı Avret

---

⁴⁶ Öksüz vd., age., s. 73.

- 17- İpek işlemeli atlas seccade-Giresun'da Kaptan Liyons Zevcesi Akrodit Hanım
- 18- Sırma işlemeli tuğra-yı hümayun-Trabzon'da Ermeni Katolik Rahiplerinden Ancela
- 19- İpekten mensuc zırlı Mesudiye firkateyn-i hümayununun Rahip Goconi Efendi
- 20- İpekten mensuc arma-i Osman-Trabzon'da Bakkal Yusuf Efendi'nin Haremi Müzeyyen
- 21- Halıdan köşe yastık yüzü-Trabzon'da Belleryan Efendi Kerimesi Eşkhin
- 22- İpekten mensuc at resmi-Trabzon'da Santurciyan Nigar
- 23- İpek işleme kuş resmi- Giresun'da Kaptan Liyons Zevcesi Akrodit Hanım
- 24- İpekle işleme kuş resmi- Giresun'da Kaptan Liyons Zevcesi Akrodit Hanım
- 25- Halıdan köşe yastık yüzü- Trabzon'da Belleryan Efendi Kerimesi Eşkhin
- 26- Karakulak break- Şartı'da Beşiroğlu Yusuf ⁴⁷

Trabzon vilayetinde 24-30 Eylül 1906 tarihlerinde yapılan panayır sükunetle tamamlanmıştır. Bu arada vilayet ahalisi padişaha dua etmiş. Bu duayı şehrin valisi 18 Ekim 1906 çektiği telgrafta şöyle dile getiriyor.

'Telgrafname

Dahiliye Nezareti Celilesi'ne

Sahife-pıra-yı sünüh ve südür buyurulan irade-i seniyye-i hazret-i hilafet-penah-ı a'zarni mantük-ı münifine tevfikan Eylülün yirmi dördüncü günü küşad edilen panayırın saye-i inayetvaye-i hazret-i padişahide Kemal-i sükün ve istirahatla şehir-i mezkurun nihayetine kadar devam edüb ertesi günü de koşunun icra ve hitamında hazırün taraflarından ed'ıyye-i mefrCıza-i hazret-i zillullahrun yad ve eda kılındığı Canik Mutasarrıflığı'nın iş'an üzerine ma'ruizdur ferman.

Fi5 Teşrin-i Evvel sene [1]322 [18 Ekim 1906] Vali Reşad'' ⁴⁸

⁴⁷ Öksüz vd., age., s. 74.

⁴⁸ Sezgin Demircioğlu, *Osmanlı Belgelerinde Trabzon*, İstanbul 2008, s. 36.

1.2.3. 19. Yüzyılı Sonrasında Trabzon Vilayetinde Pazar Yerleri

Trabzon sancağında bir çok pazar kurulmakta ve halk ihtiyaçlarını buradan karşılamaktadır. Özellikle tarımsal ürünlerin alınıp satıldığı pazar yerlerinden bir kaçını aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 24: Trabzonda Kurulan Pazar Yerleri.⁴⁹

Mevki	Nahiyesi	Kazâsı	Zamanı
Cevizlik	Maçka	Trabzon	Perşembe
Orta Mahalle	Tonya	Trabzon	Cumartesi
Şarlı	Şarlı	Trabzon	Perşembe
Solaklı		Of	Cumartesi
Eskipazar		Of	Çarşamba
Kadahor		Of	Salı
Araklı		Sürmene	Perşembe
Polathane		Akçaabat	Salı
Fol		Vakfikebir	Pazartesi
Elevi		Görece	Cuma
Espiye		Tirebolu	Pazartesi
Giresun		Giresun	Pazar
Keşap	Keşap	Giresun	Pazar
Ordu		Ordu	Çarşamba
Bolaman	Bolaman	Ordu	Cumartesi
Gölköy	Habsemana	Ordu	Cumartesi
Aybastı	Aybastı	Ordu	Cuma

Kaynak: Trabzon Vilayeti Salnamesi

2. TİCARİ FAALİYETLER

Trabzonda yetiştirilen bir takım ürünler, komşu bölgelere ve yerleşim yerlerine sevk edilebiliyordu. Özellikle Sinop'a tütün sevk edildiği dikkati çekmektedir. Fındık üretimi ve ihracatı da önemli hususlardandır. Ayrıca bu ürünlerin yanı sıra fasulye ve deri de ihraç edilen mallar arasındaydı. 19. yüzyılda diğer ihraç ürünleri arasında büyükbaş satımı da küçümsenmeyecek kadar kayda değerdir. Özellikle liman şehri olması hasebiyle transit ticarete üs vasifesi görüyor ve İran'dan gelen malların ihracında da ön plana çıkıyordu. Aynı yüzyılda Trabzon üzerinden ihraç edilen İran mallar tönbeği, ipek, halı ve şal olarak tesbit edilmişti. Bu özelliği ile Karadeniz limanları arasında Trabzon limanı, Asya ürünlerinin sergilendiği pazar vazifesi üstlenmiş konumda idi.

Bu özelliği ile Trabzon limanı kendi yöresinde üretilen malların ihracı ile bir yandan bölge ekonomisine katkı sağlarken, diğer yandan transit ticaret merkezi ve pazarı olma özelliği ile ekonominin canlanmasına katkıda bulunmuştur. Bu arada eksik

⁴⁹ TVS, M.1903, s. 486.

olabilecek diğer ihtiyaçlarını da bu konumundan dolayı kendine tabi diğer vilayet ve kazalardan karışılmıştır. Trabzon halkı Kırım keçisi, Kırım mumu ve Kırım yağı kullanmaktadır.

Bu durum Kırım İle Trabzon'un ticari ilişkilerinin bir göstergesidir. Şehirde İzmir ve Trablus imalatlı sabunların olması uzak diyar tüccarları ile Trabzonlu tüccarlar arasında ticari bir işbirliğinin olduğunu ortaya koyar. Buna karşın Karadeniz'in aşırı dalgalı olması uzak nedeniyle eyaletler ve şehirlerle ticaret fazla gelişmemiştir.

Bahse konu yüzyılda, İran kentleriyle kara yoluyla yapılan ticaret 2/3 oranında küçülmüş olsa da ticari ilişkiler yine de devam etmiştir. İran'a giden bu eşyaların geneli batıdan gelen ürünler de dahil Karadeniz bölgesi mallarından meydana gelmekte ve Trabzon'a gönderilmekteydi. Bu yüzyılda İranlı tüccarlar batı mamulleri, madeni para ve sikkeler karşılığında İran tütünü, kuzu derisi, hint pamuklu basmalar ve boya taşırlardı.

2.1. Trabzon Limanında Çalışan Buharlı ve Yelkenli Gemiler

1800'lü yıllarda Osmanlı, denizdeki ticari faaliyetlerini küçük yelkenliler ile yapmaktaydı. 19. yüzyılın ortasına kadar Akdeniz'de faaliyet gösteren 200 tondan daha ağır bir yelkenli yok denecek kadar azdır. Aynı yüzyılda Osmanlı kara sularında taşınan yük sayısı da yelkenli sayısına bağlı olarak az olmaktadır.

İlerleyen yıllarda deniz ticaretinde yelkenli gemilerin yerlerini buharlı gemiler aldı. Bu manada Samsun ve Trabzon limanlarından gerçekleştirilen nakliyatın % 93 ile % 99'u buharlı gemiler ile yapılıyordu. Hâlbuki 1860'larda İstanbul'a gelen yelkenli gemiler, buharlı gemilerden dört kat daha fazla yük taşımaktaydılar. 1870'de bu durum tersine döndü. Belli bir süre yelkenli gemiler ile buharlı gemiler aynı oranda yük getirip götürürlerken 1900'de bu miktar yelkenli gemiler aleyhine azalarak % 5'e düştü.

1830 -1914 yılları arasındaki tonaj miktarı İzmir için 100 tondan 2.200 tona çıkarken Trabzon için 15'ten 500 tona çıkmıştır. Aynı oran İstanbul için ise dört kat artarak 4.000'e yükselmiştir. 1914'e gelindiğinde deniz ticaret trafiğinin % 91'ni Avrupalı kumpanyalar teşkil ettiğinden Osmanlı gemilerinin Trabzon'a olan sefer payı 1830-1874'te % 69 iken 1914'te bu pay % 33'e düştü. Bu düşüşe rağmen yinede bir kaç Osmanlı armatörleri düşünülenin üzerinde daha çok kâr elde ettiler.

2.2. Karadeniz'in Uluslar Arası Sulara Açılması:

Karadeniz Bölgesi limanlarının uluslar arası ticarete önem kazanması 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile 1829'da imzalanan Edirne Antlaşması arasındadır. Bunun nedeni gelişen İngiliz sanayisinin hammadesini Osmanlı'ya ait bu bölgeden temin etmesidir. Hatta bu konuda 1838'de Osmanlı ile İngiltere arasında Balta Limanı Ticaret Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Osmanlı, Avrupa iktisadına uyum sağlamak için kurumsallaşmıştır.⁵⁰

İngiltere'ye yüzyılın ortalarına doğru ihraç edilen ürünlerin 3/4'ü Anadolu'nun önemli limanları olan İzmir, Trabzon, Samsun ve Mersin limanlarından yapılmaktaydı. Bu limanlardan 1840-1870 yılları arasında adı geçen ülkeye yapılan ihracat 3,5; ithalat ise 4,3 oranında arttı. Ancak bu oranlar 1900 yılına gelince ithalat azalırken ihracatta ise çok az bir artış olmuştur. Bu yıldan itibaren ise yükselerek ithalatın oranı % 80'e, ihracatın oranı ise % 30'a yükseldi. Ancak 1914'te Anadolu ticaretinin yekün kıymeti Suriye ve Irak'tan yapılanın yarısından az fazlaydı.⁵¹

1912'de Balkan Savaşları esnasında ise Selanik limanı ön plana çıkmıştır. Bahse konu bu yılda Selanik'teki ticaret hacmi Trabzon, Samsun ve Adana limanlarından yapılan satışlara eşittir. Bu miktar, Suriye limanlarından yapılan satışların ise yarısından fazlaydı.⁵²

3. 19. YÜZYILIN SON YARISINDA TRABZON VİLAYETİ'NDE TRANSİT TİCARETİN ÖNEMİ

Trabzon, Orta Asya ve İran bağlantılı büyük bir ticaret yolunun denize açılan kapısıdır. Ayrıca ticaret merkezi olarak deniz yolu ile Orta Asya'yı, İstanbul'a oradan da Rumeli'ye bağlayan önemli bir ticaret merkezidir.

Osmanlı Devleti, 93 Harbi denilen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşında Rusya ile Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması'nı, daha sonrada 1878 Berlin Antlaşması'nı imzaladı. İmzalanan bu antlaşmaya göre Batum, Kars, Ardahan ve Beyazıt şehirlerini Rusya'ya bıraktı.

Rusya; bu şehirlerden Batum ve Kars'ı ilhak ettikten sonra, Kafkasya'dan yeni bir transit yolu açmış. Açılan bu yeni yol üzerine yeni tesisler yaparak Orta Avrupa ve Asya'yı birbirine bağladı. Bunu yapmakla da Trabzon, Erzurum ve İran transit yolu, atıl

⁵⁰Halil İnalçık, Donald Quatert, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C.2, İstanbul 2006, s. 944.

⁵¹İnalçık, Quatert, age., s. 949.

⁵²İnalçık, Quatert, age., s. 950.

bir vaziyette kullanılmaz duruma geldi. Hatta Trabzon üzerinden yapılan transit ticaret neredeyse kaybolmak üzereydi ve bu yüzden Trabzon ekonomisi oldukça zayıflamıştı.⁵³

3.1. Trabzon'dan Yapılan Transit Ticaret

Trabzon limanı 19. yüzyılın önemli limanlardan biridir. Ancak yüzyılın sonuna doğru Trabzon–İran yoluna alternatif yolların gelişmesi ile bu yol önemini kaybetmiştir. Bu nedenle durumun önüne geçmek için ihraç mallarının fiyatlarını düşürülüp, taşıma kapasitesinin artırılması gündeme gelirken ayrıca bir demir yolunun yapımında düşünüldü. Ancak bu demiryolu projesinde başarılı olunamadı. Trabzon limanının böyle bir duruma düşmesinin başka bir sebebi de ulaşımın yanında sigorta işleriyle uğraşan şirketlerin olmamasıydı.

Bu dönemde dikkat çeken bir gelişme 1920'de oldu. Cenevre'deki Levand adlı bir şirketin Trabzon'da şube açması şehir ticaretine yeni bir ivme katmıştır. Ardından İktisadi Vekâleti'nden yetki belgesi alan Doyça Loid adlı başka bir sigorta şirketi Trabzon'da acentesini açarak faaliyete geçti.

Sigortacılığın başlaması ile 1920-1921'de Trabzon Limanına 505.823 ton kapasiteli yük getiren 935 adet vapur ve motor gelirken, 8.127 ton kapasitelikte 3 344 adet yelkenli gelmişti ve o yılki toplam kapasite 513.950 tona ulaşmıştır. Bu malları ilk sırada İtalya, ikinci sırada Fransa üçüncü sırada Türklere ait gemiler getirmiştir.

Cumhuriyet ilanından sonrada Trabzon'un ihraç ettiği en önemli ürünler tütün, fındık, yumurta ve tereyağıdır. Özellikle fındık, hem kabuklu hemde iç ayıklanmış olarak İstanbul limanından aktarmalı olarak Amerika, Trieste, Londra, Marsilya, Hamburg'a, 80 kiloluk çuvallar ile tütün ise yapraklar halinde ve denkler olarak yine Amerika, Avrupa ülkeleri ve İskendiriye'ye ihraç edilmiştir. Yumurta ihracatı, her bir sandıkta 1.400 adet olmak üzere kasalar halinde Marsilya'ya, yağlar ise tuzlanıp oluşturulan sandıklarla İstanbul'a sevk ediliyordu. Bu ürünlerin dışında İstanbul ve Avrupalı devletlere tönbeği, fasulye, balmumu, içyağı, tiftik, koyun ve keçi derileri, reçine ve zamk, mazı, bez için iplik, meyve, sebze, kereste, şimşir ağacı, çiriş ve koyun ihraç ediliyordu.

1923'de Trabzon limanından 12.000 sandık yumurta, 50.000 çuval iç fındık, 64.000 kilo sadeyağ, 17.000 çuval fasulye, 1.200.000 kilo tütün, 5.000 sandık Yomra

---

⁵³ Cavit Akın, 19.Yüzyılın Son Yarısında Trabzon Vilayeti, *Trabzon Tarihi*, (Yay. Haz. Kemal Çiçek vd.), Trabzon 2000, s. 197.

elması, 14.000 sandık Kisarna maden suyu ihraç olunmuş karşılığında 3.980.600 lira gelir sağlanmıştır.

1923 yılında merkez kaza ve diğer kazalarda üretilen tütünlerin toplamı 826.108 kilo, 1924'de ise 1.678.300 kilo olmuştur. 1923 yılında üretilen tütünlerin 128.905 kilosu merkez kaza ürünüdür. Yine 1924 yılında üretilen tütünlerinde 233 068 kilosu aynı yerde üretilmiştir.⁵⁴

1924 ise, 2.603.997 kilo kabuklu tombul fındık, 170.321 kilo kabuklu sivri, 1.894 .720 kilo fındık içi, 84.066 kilo kırık yarma iç, 99.644 kilo çürük iç fındık sevk edilmiştir. Bir yıl sonra 1924-1925'de 2.450.006 kilo kabuklu tombul, 1.756.639 kilo fındık içi, 34.390 kilo kırık yarma iç, 73.530 kilo çürük iç, 2.614 kilo kargalak⁵⁵ fındık sevk edilmiştir. 1924 yılında 668.893 kilo 1925'te ise 269.000 kilo fasulye ihracı yapılmıştır. Ancak, aynı yıl fiyatların düşüklüğü ve yeterli talebin olmamasından dolayı üretilen bazı malların büyük bir kısmı üreticinin elinde kalmıştır.⁵⁶

Trabzon'da 1924 yılı yumurta üretimi kazaları ile birlikte toplam 5.250.000 adettir. Bunun 1.600.000'i Trabzon merkezden, 1.300.000'i Akçaabat'tan, 2.100.000'i Vakıfkebir'den temin edilmiştir. Ayrıca Bayburt'tan 2.500.000, Gümüşhane'den 1.600.000 yumurta gelmektedir. Bu miktarların yaklaşık 850.000'i vilayet içerisinde tüketilmiş, geri kalanlar ise 3.285 sandık içinde 4.600.00 adet yumurta Marsilya'ya, 902 sandık içinde 1.260.000 adet İstanbul'a 1.886 sandık içinde 2.640.000 adet İstanbul üzerinden Marsilya ve diğer limanlara sevk olunmaktadır. Böylece toplam 8.500.000 yumurta ihraç olunmaktadır.⁵⁷

3.2. Trabzon'da Karayolu Taşımacılığı

Fiziki yapı ve iklim olarak Trabzon, önemli ticaret merkezi olup yer altı ve yer üstü kaynakları itibari ile de önemli zenginliklere sahiptir. Ancak bunlardan yeterince yararlanılmamaktadır.

Buna rağmen 19.yüzyılın yarısından itibaren İran'nın deniz ile bağlantısının olduğu en kestirme yol İran-Trabzon yoludur. Bu yolda nakliyat deve ve katırlarla yapılmaktadır. Trabzon'un merkez ticaretinden başka kendi iç ticaretinden başka, doğu ile batı bağlantılı ticari trafiğin merkezidir. Bundan dolayı ekonomik hayat burada

⁵⁴Muzaffer Başkaya, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Trabzon'da Ekonomik Hayat (1923-1950)*, Trabzon 2015, s. 117.

⁵⁵ Kargalak : Trabzon ve Hopa dolaylarında kısmen yetiştirilen çok iri bir fındık çeşididir. Kabuğu kalın ve iç doldurması zayıf olduğundan yetiştiriciliği yapılmamakta, fındık bahçeleri içersinde az da olsa rastlanılmaktadır. Kabuklu meyve tabla ve uçtan basık, ortalama 18.58 mm uzunlukta ve 23.75 mm genişliktedir. Kabuğu oldukça kalın ve sert ortalama 1.33 mm kalınlıktadır. <http://arastirma.tarim.gov.tr>

⁵⁶ Öksüz vd., age., s. 138.

⁵⁷ Başkaya, age., s. 123.

önemli ve hep canlıdır. Yol boyunca kabileler ihtiyaçları olan yem, erzak vb. ihtiyaç maddelerini bu güzergahta bulunan han ve kervansaraylardan tedarik etmektedir. Bu da Trabzon–Erzurum karayolu hattında bulunan şehirler için önemli gelir kaynağı demektir. Fakat sonradan Rusya'nın, Kafkasya'ya demir yolunu inşa etmesi ile birlikte Trabzon-Erzurum yolu önemi kaybetmiştir. Yapılan yeni yolun ucuz ve seri olmasından kaynaklanan transit ticaretin Rusya tarafına kaydığı, bu nedenle Trabzon'un bu taşımacılıktan mahrum kaldığı görülür.

3.2.1. Trabzon-İran Karayolu Taşımacılığı

Trabzon'un her dönemde iktisadi açıdan önemli bir yeri vardır. Bunun asıl nedeni tarihi İran kara yolunun Trabzon limanı ile buluşmasıdır. Trabzonlu esnaf için en önemli iktisadi faaliyetler, Erzurum ve Gümüşhane vadisinden gelen malların nakliyatını gerçekleştirmektir. 1919-1920 Yıllarında en önemli ticari kara yolundan birisi Trabzon-Bayburt-Erzurum-İran (transit) yolu olduğu görülür. Bu dar ve gidilmesi zor yollarda ulaşım develerle yapılmaktaydı. Develer bu yolu 12-15 günde geçiyorlardı. Her biri 200 kg yük taşıyan develerin taşıma ücretleride 250-400 kuruş arasında değişiyordu. 1918 Yılından sonra Erzurum'dan Trabzon'a 50.000 deve yük mal gönderilmişti. Normal dönemlerde bu miktar 100.000 deveye kadar ulaşmaktaydı.⁵⁸

Trabzon'dan hareket eden deve katarları Bayburt-Erzurum-Bayezid'den Kızıldize'ye geçer, oradan Hey'e varır oradan Tebriz'e ulaşırlardı. Sefer süreleri mevsime göre değişirdi. Çünkü yaz aylarında Gümüşhane deresi sıcak olduğundan develer fazla ilerliyemiyor, kışın da çığ ve heyelenlerden ve sularından dolayı geçiş mümkün olamıyordu.

Bu nedenle devecilerin eşyalarını Erzurum'da bıraktıkları ve tekrar eşya almak için Trabzon'a geri döndükleri görülmüştür. Yol güzergahı boyunca tahmin edilmeyen olumsuzluklarda dikkate değerdir. Zor koşullarda İran ile Trabzon arasındaki eşya nakliyatının kışın 1,5 ay; yazın ise 2,5 ay devam ettiği belirtilmektedir. Ancak Rusyanın demir yolu uygulamasıyla Trabzon'dan İran'a giden ticari malın miktarı eskiye göre oldukça azalmıştır.

Yinede tüm bu olumsuzluklara rağmen, İran'ın Trabzon yolu ile 2 binden 3 bin denke kadar koza ve önemli miktarda yün, pamuk vb. mal ihracı vardır. Nakliye ücretlerinin ise 1912'i Şubat, Mart ve Nisan aylarında 230 kg'a karşılık her kantar için 600 kuruş fiyat biçilmiştir.

⁵⁸ Sebahattin Özel, *Milli Mücadelede Trabzon*, Ankara 1991, s. 141.

3.2.2. Rusya-Trabzon Karayolu Taşımacılığı

Rusya bölgenin ticari önemini fark edince ve 3 Temmuz 1912 yılında, sermayesinin bir kısmı devlet tarafından karşılanmak üzere, merkezi Petersburgda bulunan Toros Şimendifer şirketini kurdu. Bu şirket Çulfa'dan Tebrize kadar olan yol ile ayrıca bu yola bağlantılı olan diğer yolların yapımı ve işletmesi ile ilgilenecekti. Ayrıca bu tren hattına ek olarak 70 km uzunluğun da bir de şose ilave edilecekti.

Çulfa Tebriz şosesinin taşımacılığa başlaması ile birlikte Rus ticari araçlarının gidiş geliş yönü, mevcut durumu değiştirmiş ve İran'ın, Trabzon'la olan transit taşımacılığı Rumiye Gölü civarı ile sınırlı kalmıştır.

Rusya Kafkas demiryolunun inşasından önce, İran'dan yalnızca gümüş külçe ve çaydan başka transit malını kabul etmediği ve bu ülkenin mallarına kota koyduğu bilinmektedir. İran'ın Trabzon üzerinden dışarıya ihraç ettikleri malları, Rusya'nın kafkas demiryolunu inşa etmesiyle birlikte artık Bakü, Batum yoluyla ihraç ettiği görülmektedir. Hatta İran'a ve Osmanlı'nın doğudaki şehirleri Van, Bitlis'e gitmek için yolcular artık Rusya üzerinden giden bu yolu tercih etmektedirler. Rusya buharlı çalışan nakliye araçları ile ilerleme sağlayıp zenginleşirken, Osmanlı İmparatorluğunun gelişmiş nakil vasıtalarının yokluğu yüzünden ticari açıdan giderek gerilediği görülmektedir.

3.2.3. Trabzon'un İç Bölgeler İle Bağlantısı

Trabzon bir çok yol ile iç kesimlere bağlanmış durumdadır. Bunların içerisinde en yoğun olarak kullanılan yol Trabzon-Erzurum kara yoludur. Trabzon'dan başlayan yol Maçka-Gümüşhane-Bayburt ve devamında Aşkaleyi aşarak Erzurum'a varır.

Trabzon'u Doğu Karadeniz'i iç bölgelere bağlayan yollar, genellikle arazinin dik ve yamaçlı olması sebebi ile iç bölgeleri takip eden vadiler boyunca uzanmaktadır. Harşit vadisine hakim bir konumda ve Giresun'un Tirebolu ilçesine sadece 5 km, Karadeniz sahiline ise 8 km uzaklıkta bulunan Bedrema (Bedir'etromcı) kalesi bulunmaktadır. Roma dönemine kadar tarihi inen bu kalenin Harşit vadisinin her iki yönünden Bayburt'a kadar uzanan gümüş ve bakır madenlerinin sevk ve idaresi yapıldığı düşünülmektedir. Aynı şekilde sahildeki Espiye ilçesine ulaşan Yağlıdere deresi üzerinde kurulmuş hem Karadeniz'e ve hem de Yağlıdere ilçesine hakim olan Bedrema kalesi gibi tarihi çok eskilere giden, tamamen doğal bir tepe üzerinde bulunan Andos kalesi, bölgedeki ekonomik ve askeri faaliyetlerin düzenlenmesi için yapılmıştır.

Bugün Giresun iline bağlı olan sahil ilçeleri Tirebolu ve Espiye 18.yüzyılda Kürtün ve Gümüşhane'den çıkarılan gümüş madeninin Harşit ve Yağlıdere vadileri

boyunca ulaştırıldığı görülmektedir. Özellikle Espiye iskelesi, 18. yüzyılda Torul ve Gümüşhane taraflarını sahil kesimine bağlayan önemli bir yol olması hasebiyle ile bu yıllarda gümrük kaçakçılığına yönelen tüccar ve eşkiyalar buralarda yoğunlaşmışlardır. Trabzon ve çevresinde Harşit ve Yağlıdere vadileri dışında Vakfikebir'i iç kesimle buluşturan Fal Deresi, Akçaabat'ı iç kesimlere bağlayan Kalanima Deresi Yıldızlı ve çevresini iç kesimlere buluşturan Sera deresi, Sürmene'yi iç kesimlere bağlayan Manahoz deresi, Of'u iç kesimlere bağlayan Solaklı deresi, Çamlıhemşin'i Bayburt-Erzurum taraflarına bağlayan ve üzerinde (Aşağı Hemşin-i Zir) ile Hemşin-i Bala gibi derbent noktaları da yer alan Fırtına deresi ve bu dereleri takip eden vadiler önemli geçiş yollarıydı.⁵⁹ Ancak bu yolların birçoğunun ticari amaçlı olarak eski devirlerdeki kullanımları ile ilgili yeterli bilgi ve belge mevcut olmamakla birlikte bu vadilerin derinliklerinde yer alan bir çok kale askeri ve ekonominin yanında buradan geçen bir çok yolcu ve tüccarın güvenliği için inşa edilmiştir. Bu vadiler Trabzon'a bağlı güney kesimler ile Anadolu'yu Karadeniz sahiline bağlamaktaydı.⁶⁰ Bu yollar 19. yüzyıldan önceki yüzyıllarda kullanılmış ayrıca günümüzde kullanılan karayolları da bazı vadiler haricinde aynı yolu takip etmektedir.⁶¹

3.3. Trabzon'da Demiryolu Çalışmaları

İktisadi reformların en önemli esasının demir yolların bir an önce yapılmasından geçtiği, tren yolunun ülkenin hayat ve ekonomik faaliyeti için önem arz ettiği, bunlar yapılmadan önce ticari gelişmenin olması imkansızdı. Bu bağlamda öncelikle Trabzon-Erzurum, Erzurum-Bayezid tren yolunun hayata geçirilmesinin gerekliliğine ve Trabzon'un hem ekonomik hem de sosyal yönden geleceğinin bu demiryolu inşasına bağlı olduğu görülmektedir.

Osmanlı İmparatorluğunun ilk demir yolu İngilizlerin Hindistan'ı kontrol etmek istemeleri neticesinde 1854 yılında İskendiriye-Kahire arasında yapılmıştır. Arkasından yapılan İzmir-Aydın, İzmir-Manisa ve Anadolu-Bağdat demiryollarıda birbirleriyle bağlantıları olmadığı halde Batı devletlerinin kullanımları için açılmıştır. Osmanlı Devleti için hem ticaret hemde stratejik önemi olan demiryolları ise yapılamamıştır. Ancak II. Meşrutiyetten sonra demir yolları önem kazanmaya başlamıştır.

Haydarpaşa-Ankara hattının Sivas'a kadar yapılması; Sivas-Diyarbakir-Urfa hattının yapılması; Adapazarı, Kastomonu-Havza-Sivas hattının yapılıp ve bu hattın

⁵⁹ Aygün, age., s. 117.

⁶⁰ Aygün, age., s. 118.

⁶¹ Selahattin Tozlu, *Trabzon-Erzurum-Beyazıt Yolu 1850-1909*, Erzurum 1997, s. 242.

Samsun sahiline kadar götürülmesi; Sivas-Erzincan-Erzurum; Trabzon-Erzurum-Bayazıt; Diyarbakir-Bitlis-Van Gölü hatlarının yapılması; Halep-Rayak hattının Mısır'a; Hicaz Hattının Sana'ya kadar uzatılması kararlaştırılmıştır. Bu yolların yapım aşamasında yerli sermayenin yetersiz olması nedeni ile yolların yapımı yabancı şirketler tarafından yapılmıştır. Trabzon'a yapılacak demir yolu ilk kez II. Meşrutiyet döneminde gündeme gelmiştir. I. Dünya Savaşı yıllarında Kafkas cephesine tren yolunun olmayışı bu cepheyi malzeme ve askeri sevkiyat bakımından sıkıntılara sokmuştur.

Osmanlı Hükümeti Doğuda inşa edeceği yolun Trabzon kısmını Fransızlara bırakılmıştır. Trabzon-Erzincan, Trabzon-Erzurum arasında inşa edilecek hatların daha sonra Samsun-Sivas-Harpüt ana hattına birleştirilmesi ile Trabzon'un ticaret hacmi bakımından ilerlemiş olacağı, limanı dolayısıyla Erzurum ve Van gibi illerinde dahi transit merkezi olacağı ve ilin gelir düzeyinde artacağı belirtilmektedir.⁶²

1909 yılında Amiral Colby M. Chester ile birlikte bir Amerikan heyeti Osmanlı İmparatorluğu ile demiryolları ve madencilik hakkında bazı anlaşmalar yapmıştır. Bu anlaşmalarda Amerika Dış İşleri Bakanı Knox'un desteğinin arkalarına almışlardır. Bu anlaşmalarda asıl istek Musul petrolünü ele geçirmektir. Ancak bu konuda Almanya'nın baskısı ile Osmanlı Hükümeti ile anlaşma olmayınca Amerika hükümetide desteğini geriye çeker.

1850 yıllarında düşünülen proje, Chester projesine çok yakın bir proje olup oda;

1. Trabzon, Erzurum, Beyazıt, Tebriz, İsfahan, Hindistan'a

2. Trabzon, Erzincan, Sivas, Musul'a,

3. Trabzon, Rize ve Trabzon Samsun demiryolları ile limanların yapılması demiryollarının geçtiği yerlerde madenlerin işletilmesi projesidir.⁶³

Erzurum'a kadar demiryolu hattının olmaması, mevcut karayolunda yetersiz kalması nedeni ile Erzurum Trabzon arasındaki demir yolu çalışması daha Kurtuluş Savaşı yapılırken ele alınmıştır. Eylül 1921'de Muhtar Bey yol güzergâhı için Erzurum'dan Trabzon'a gitmiştir. Fransızlar, Trabzon-Erzurum demiryolunu dar hat olarak 31.000 altına yapmayı önermişlerdi.⁶⁴ İktisat Vekaleti'de Kurtuluş Savaşından sonra Trabzon-Erzurum yolunu düzenleyerek tekrar eski hareketli günlerine döndürmeyi düşünmüştü. Böylece Batum müşterilerini Trabzon'a çekebilecektir.

⁶² Abdülvahap Hayri, Haz. Melek Öksüz, *İktisadi Trabzon*, Trabzon 2008, s. 23-24.

⁶³ Cumhuriyet Odabaşoğlu, *Trabzon 1869-1938 Yılları Yaşantısı*, Trabzon (Tarihsiz), s. 101.

⁶⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, C.XXVIII, Ankara 1961, s.505.

Trabzon-Erzurum arasında yapılacak demiryolu bu mesafeyi kısaltacağından Kafkas Demiryolu ile rekabet edecektir.

1909 yılında istediği olmayan grup, Amerikan Kalkınma şirketi (The Ottoman, American Development C.O.) adına hareket eden Chester grubu Ankara Hükümetinden gerekli imtiyazı alır ve imtiyaz sözleşmesi 9 Nisan 1923 tarihinde 327 sayılı Kanunla kabul edilerek, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde tasdik edilir.⁶⁵

Şarki Anadolu demiryollarına dair kanun No. 327

BİRİNCİ MADDE — Türkiye Büyük Millet Meclisi Nafia vekâletiyle Amerika Hükümeti Müttehidesinin Delaver Hükümeti kavaninine tevfikan teşekkül etmiş «Otoman Amerikan develipman Kompani» vekilleri Mistir K. Akleyton Kenedi ve Artor Cester beyinlerinde demiryolları ve limanlar inşa ve işletilmesi ve demiryollar güzergâhının her iki tarafta ve yirmişer kilometrelik sahadaki meadinin işletilmesine dafr olan merbut mukavelenamei iptidaiye ve mukavelenamei esasiye ve mukavelename müzeyyele ve şartnamei fenniye melfufu tadılname dairesinde kabul edilmiştir.

İKİNCİ MADDE — İş bu kanunun tatbik ve icrasına Nafia vekâleti memurdur, 9 Nisan 1339 ve 22 Şaban 1341

Erzurum-Trabzon hattının yapılması Cumhuriyet'in ilanından sonrada tekrar gündeme gelmiş ve 10 Nisan 1924 tarihinde TBMM'de bir kanunla inşası kabul edilmiştir. Erzurum'dan Trabzon'a kadar yapılacak hattın uzunluğu 250 km kadar olması planlanmıştır. Bu yolun Sivas-Erzurum hattından devam ederek Kelkit istasyonundan ayrılıp Trabzon limanına kavuşturulması planlanmaktadır. Bu dönemde demiryolu güzergâhının Ardasa ile Trabzon arasında bulunan Eriklibel boyun noktasından Trabzon'a kadar uzanan 80 km. uzunluğundaki güzergâh etüt edilmiş, 1000 m. rakımında bulunan Eriklibel kısmında eğimin binde 20 olduğu tespit edilmiştir.

Çok sayıda tünel veya köprüyola ihtiyaç duyulan bu hattın ekonomik değeri maliyetinin altında kalmıştır. Hat üzerinde yapılacak üç tünelin uzunluğu 10 km. hesap edilmiş, yapılırsa ülkenin en uzun tünelleri olacağı raporlarda belirtilmiştir. Güzergâh üzerinde önemli yerleşim birimleri bulunmadığından nüfus yoğunluğu az, üstelik arazinin yapısı nedeniyle dağınık yerleşmenin hâkim olduğu bu coğrafyada tarım alanlarının sınırlı oluşu, öncelikli hatlar ve siyasi nedenlerle proje gerçekleştirilmemiştir.

⁶⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, C.XXIX, Ankara 1923, s.17

Trabzon-Erzurum demiryolu projesinin gerçekleşmemesiyle Doğu Karadeniz bölümünde homojen yapı korunmuş ancak Trabzon-Tebriz ticaret yolu olumsuz etkilenmiştir.⁶⁶

3.4. Osmanlı Deniz Ticaret Filosu

Karadenizdeki ticari faaliyetlerde Trabzonlu tüccar ve gemiciler belirli alanlarda faaliyet göstermekte idiler. Karadeniz kıyılarındaki iskelelerle, Rumeli ve Kırım tarafı ticari faaliyetlerini sürdürdükleri yerlerden idi. Tüccarlar bu faaliyetlerinin bir kısmını Trabzon sancağına ait yerlerde sürdürürken, bir kısımda değişik idari birimler içinde sürdürüyorlardı. Karadeniz'in Rumeli kısmında yer yer alan Moldavya ile ticari faaliyetleri güçlüydü. Trabzon'lu gemiciler, Moldavya'ya gelip buradan meşe, kızılçık, köknardan kereste ile bal mumu, tuz, tereyağı, güherçile, buğday gibi mallar satın alarak dönüyorlardı. Moldavya'dan satın alınan bu keresteler ticari faaliyetlerin yanısıra tersanelerde gemilerin yapımı için kullanılıyordu.

Trabzonlu gemiciler ekonomik, askeri sahalarda, ulaşım ve taşımacılık alanında önemli rol oynamaktaydılar. Karadeniz kıyılarından asker ve levazım ile devlete ve özel şahıslara ait malların sevkiyatında navlun ücreti karşılığında çalışıyorlardı.

1800 yıllarda Kafkasya ve İran'a yapılan seferlerde asker ve levazımat nakil için, Karadeniz'in Anadolu kıyılarındaki liman ve iskelelerde çalışan gemicileri ile gemileri savaş süresince hizmetine aldığı görülmektedir. Devlet diğer alanlarda da navlun ücreti karşılığında, gemicilerden ve gemilerinden faydalanıyordu. Kereste, esir, maden ve sair naklettirilmesi bunlar arasında sayılabilir. Trabzonlu gemiciler ile Sinoplu gemiciler Sinop'ta bulunan kalyon-ı hümayun gemisi ve mühimmatının bir başka yere nakledilmesinde görev almışlardı. Reisler kethüdası vasıtasıyla mühimmatın nakli için kiralanan gemilerden biri Trabzonlu Mustafa Reis'e diğeri de Sinoplu Hasan Reis'e aitti. Ayrıca, devlete ait nuhas (bakır) ların nakil edilmesinde de Trabzonlu gemiciler görevlendirilmişlerdi. İskelelere indirilen nuhasların, İstanbul'a götürülmesi gerekiyordu.

Bu konuyla ilgili olarak Evaili Ra 1207 / Ekim ortaları 1792' de Trabzon, Bafra, Rize ile sair mahallerdeki iskelelerde bulunan kadı, naib, ayan, gümrük emini ve zabıtlarına emir gönderilmişti.⁶⁷

⁶⁶ Gülpinar Akbulut, *Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Gerçekleşmeyen Demiryolu Projeleri ve Etkileri*, Atatürk Dergisi, C.1, S. 1, Erzurum 2012, s. 249.

⁶⁷ Akın, age., s. 197.

Ancak her nedense nuhasların nakli yapılamamış ve bu neden ile Hükümet, iskelelerdeki ilgili devlet memurlarını, nuhasların İstanbul'a nakli konusunda gerekli özeni göstermedikleri ve başka mahallere gönderilmesine sebep oldukları için uyarıda bulunmak ve bazı tedbirler almak zorunda kalmıştır. Bu işte çalışacak gemicilerin, ehl-i İslâm'dan olması, diğerlerine nuhasların yükletilmemesi; her ay ehl-i İslâm gemicinin gemilerine iskelelerden ne kadar nuhas yüklendiği, nuhas yükleyen gemici ve gemilerinin isimleri konusunda imzalı ve mühürlü bir defter tutulması ve bunun İstanbul'a gönderilmesini istemektedir.

Bu çalışma sadece, Trabzon limanı için değildi. Karadeniz'in Anadolu kıyısında bulunan bütün liman ve iskelelerdeki gemiciler ve gemileri kapsamaktadır.

Ayrıca, gerek Trabzon'lu gemiciler gerekse diğer iskelelerdeki, özellikle Sinop gibi çok korunaklı limandakiler, Karadeniz'in kuzeyinden, doğusundan, batısından gelen malların Anadolu içlerine sevkinde büyük rol üstlenmişlerdi. Bunun karşılığı olarak da Anadolu içlerinden ve Doğu Anadolu'dan Sinop ve Trabzon'a gelen malların Karadeniz'in doğu, batı ve kuzey bölgelerindeki pazarlara sevkinde aynı etkinliği gerçekleştiriyorlardı.

Trabzonlu gemiciler, Karadenize dökülen nehirlerde de taşımacılık yapmakta idiler. Nehir yolu ile gelen mallar Sinop, İstanbul ve diğer şehirlere taşınmakta idiler. II. Abdülhamit devrinde, limanlar anonim şirketlere ve kumpanyalara imtiyaz verilmek suretiyle geliştirilmeye çalışılmıştır. Osmanlı deniz ticaret filosu Bahriye Nezaretine tabi olup "*İrade-i Mahsusa*"⁶⁸ ile faaliyetlerini sürdürmektedir.

Ticaret filosu Hassa hazinesi tarafından idare edilmekte iken Sultan Abdülaziz devrinde "*İrade-i Mahsusa*" kurulmuştur. Uzunca yıllar kullanılmış ve süratları az olan bu gemilerin dış ticarete kullanılması beklenemezdi. Bu nedenle Marmara ve Karadenizde Trabzon'a kadar gidip gelmekte idiler. Ancak bu seferler düzgün değildi. Seferler düzenli olmadığından halk bu durumdan şikayetçi oluyor ve bunun içinde yabancı şirketlere rağbet ediyorlardı. Bu halde bile İmparatorluk deniz ticaret filosunu meydana getirmeyi düşünmemişti.

Trabzon ticareti, buharlı gemilerin Trabzon'a sefere başlaması ile önem kazandı. İlk olarak 1836 yılında buharlı gemi olarak İngiliz şirketine ait Essex adlı gemi sefere başlamıştı. Essex, İstanbul-Samsun-Trabzon yolunda, onbeş günde bir Trabzon'a

---

⁶⁸ İrade-i Mahsusa: 1843 yılında Fevaidi Osmaniye Şirketi devlet öncülüğünde İngilterden alınan buharlı gemiler ile kurulmuş, önce Marmara deniz içi, sonra Akdeniz ve Karadeniz'e yolcu, hayvan ve eşya taşımış 1870 yılında İdare-i Aziziye, 1878'de İdare-i Mahsusa adını almıştır. Hayri R. Sevimay, Osmanlı Son Dönem Ekonomisi

gelerek seferlere başladı. Kapasitesi daha sonra bu yolda çalışacak gemilere oranla daha azdır. Fransızların Karadeniz’de Messageries Maritimes şirketi dışında yaptığı bir diğer girişim de Paquet şirketinin seferlere başlaması oldu. 1863 yılında kurulmuş olan bu şirket 1874’ten itibaren Karadeniz’de Poti’ye kadar seferler düzenlemekteydi. Kasım 1878’den itibaren Trabzon’a deneme seferleri yapan bu şirket 1879 yılından sonra seferlerini düzenli hale getirmiş ve diğer şirketler ile rekabet haline girmiştir.

Messageries Şirketi piyasaya yeni şirketlerin girmesinden sonra devletten yeterince destekte bulamadı. Bundan sonrada önemli bir rakip ile karşı karşıya kaldı. Yeni şirket daha düşük navlunlar ile iki haftada bir Marsilya-Trabzon arasında doğrudan seferler düzenlemekte idi. Bu doğrudan seferler Trabzon ile Marsilya arasında yolculukları iki gün daha kısaltmakta idi ki buda bu şirketin tercih nedenleri arasında idi. Messageries şirketinin gemileri Trabzon’dan yola çıkıp Giresun, Samsun ve İstanbul’a uğrayarak Marsilya, Le Havre üzerinden Londra’ya; Paquet şirketinin gemileri ise Novorossik, Trabzon, Giresun, Samsun ve İstanbul güzergâhından Marsilya’ya ulaşmakta idi. Bu gemiler düzenli bir şekilde işliyorlardı. Tonaj ve gemi sayısı bakımından da Avusturyadan sonra ikinci sırada idiler.⁶⁹

3.4.1. Trabzon Limanındaki Diğer Kumpanya Gemileri

İstanbul’dan kalkan Trabzon Vilayeti sahilleri boyunca Batum’a kadar gelip, giden gemilerin geliş-gidiş zamanları:

3.4.1.1. Fevaid-i Osmaniye Kumpanya Vapurları

Her Çarşamba günü, İstanbul’dan kalkarak Ereğli, Amasya, İnebolu, Sinop, Samsun, Ünye, Ordu, Giresun ve Tirebolu’ya uğrayarak Pazar günü Trabzon’da olmaktadır. Trabzon’a geldiği akşam Rize’ye hareket ederek Rize’ye uğrayıp, Rize’den Batum’a kadar gitmektedir. Batum’dan Salı günü hareket ederek, Trabzon’a gelir, Çarşamba günü Trabzon’dan İstanbul’a hareket ederdi.⁷⁰

3.4.1.2. Rusya Vapurları

Şirket merkezi Meydanda dır. Acentesi Mösyö Emanuyel Sarafimof, Serkatip Françisko Yağyazaryan Efendi, İkinci Katip Babikyan Kirgor Efendidir. Her onbeş günde Perşembe günü saat dörtte İstanbul’dan hareketle İnebolu ve Sinop, Samsun,

⁶⁹ Özgür Yılmaz, *19.Yüzyılda Trabzon’da Fransız Ticareti ve Yatırımları*, Karadeniz İncelemeleri Dergisi, Sayı 15, Trabzon 2013, s. 63-68

⁷⁰ Yasemin Nemlioğlu Koca, *19.yüzyılda Trabzon Limanı, Seferler,Tüccarlar, Mallar*, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Ordu 2015, s. 458.

Ordu ve Giresun'a uğrar Salı günü Giresun iskelesinden Trabzon'a gider ve her Pazar günü Batum'dan geliş yolunu takip ederek İstanbul'a dönerdi.⁷¹

3.4.1.3. İtalya Vapurları:

Merkezi Meydan-ı Şarkiyededir. Acenta Mahoyan Onnik Efendi ve katibi Mösyö Amda Gululmi dir. İtalya vapurları her onbeş günde İstanbul'dan Perşembe günü İstanbul'dan kalkar, İnebolu, Sinop, Samsun, Ordu, Giresun ve Tirebolu iskelelerine uğrayarak Pazar günleri Trabzon'da olurlardı. Batum'a giden gemileri her çarşamda günü Trabzon'dan kalkıp yolu üzerinde bulunan iskelelere uğrayarak İstanbul'a dönerdi.⁷²

3.4.1.4. Fransız Pake Gemileri

Merkezi Meydanı- Şarkiyede olup Acenta Mısıryan Mıgırdıç ve Katibide Mısıryan Osip Efendidir. Her Çarşamba günü onbeş günde bir İstanbul'dan kalkarak Samsun, Giresun iskelelerine uğrayarak Cumarteis günü Trabzon'da olurdu. Trabzon'dan Batum'a oradan Rus limanlarına uğrayıp perşembe günü tekrar Trabzon'a dönüp gelirken, uğradığı iskelelere uğrayarak İstanbul'a geri dönerdi.⁷³

3.4.2. Gemici Tüccarları ve Yapılan Vergi Kaçakçılığı

Trabzon vilayetinin ticari bakımından yaşadığı sorunlardan biride vergi kaçakçılığıdır. Bu devirdede tüccarlar vergi kaçakçığı teşebüslerinde bulunabiliyorlardı. Tüccarlar ticari faaliyetelerde buldukları gümrük ve iskelerde haksız uygulamalar ile karşılaşılıyor, haksız vergiler alınıyor, bunun yanında fazla para kazanma istekleride onları bu yola itiyordu. Ayrıca bu olaylar onların uygun ortam bulmalarına neden oluyordu.

Kaçakçılık ve vergi kaçırmak için en çok tercih edilen yol tüccarlar ve onların mallarını yükleyen gemiciler sahilde gümrük ve iskelesi bulunmayan taşlık kayalık alanları tercih ediyorlar ve iskele gümrüklerinde ödemesi gereken kanuni vergilerden kurtuluyorlardı. Yakalandıklarında yüklerinin az olduğunu ve bu yüklerden vazgeçebileceklerini söylüyorlardı Bu şekilde baştan yapmadıkları işi, yakalanınca gerçekleştirmeye çalışıyor, kendilerini mazur gösteriyorlardı.⁷⁴

---

⁷¹ TVS, M.1901, s. 219.

⁷² TVS, M.1901, s. 221.

⁷³ TVS, M.1901, s. 221.

⁷⁴ İbrahim Güler, '' 18.yüzyılda Trabzon'un Sosyal ve Ekonomik Durumuna Dair Tespitler'', Trabzon Tarihi, Yay.Haz. Kemal Çiçek vd., Trabzon 2000 , s. 336.

Tüccarlar, kanuni vergilerden kaçmak, mallarını istedikleri yerlere sevk edebilmek için bu kayalık alanları tercih ediyor veya buradaki memurlara rüşvet veriyorlardı.

Tüccarlar ve onların mallarını bu şekilde taşıyan gemicilerin bu kanun dışı davranışlarını önlemek için hükümet tarafından ağır uygulamalar konulmuştu. Bunun için hükümet, ilgili görevlilere uygulanacak cezalar hakkında emirler gönderiyordu. Bu uygulamalar arasında kaçak mal sevkiyatı yapan tüccarlar yakalanır ise onlardan çift gümrük vergisi alınması sayılabilir. Ayrıca onların mallarını taşıyan gemicilerin gemilerine de el konması bu uygulamalardan başka biridir. Onlarla işbirliği içinde çalışan bölgedeki memurlarında cezalandırılacağı belirtilmektedir. Doğu Karadeniz’de özellikle Trabzon ve ona bağlı Giresun kazası, bu tür kaçakçılığın sıkça meydana geldiği yerler arasındadır.⁷⁵

Özellikle Trabzon ve Giresun’dan mallarını yükleyip Kırım ve Rumeli tarafına gidecek olan tüccarlar, genel olarak Ünye, Samsun, Sinop gibi iskelelere uğrayarak gümrük vergilerini vermeleri gerekmektedir. Ancak resmi vergi ödememek için bu iskelelere uğramayıp taşlık yerlerden geçiyor veya Kumcağaz ve Terme iskelelerine uğrayıp buradan Kırım ve Rumeli tarafına geçiyorlardı.

4. REJİ UYGULAMASINA TRABZON ÖRNEĞİ

Tütün içme alışkanlığı dünyada olduğu gibi Osmanlıda’da hızla yayılmaya başladı. Kullanımı değişik toplumsal gruplar tarafından farklı tepkilere yol açsada ekonomik yönü uzun yıllar imparatorluk tarafından değerlendirilmemiştir.

1859 yılında İngiltere ve Fransa ile yapılmış olan ticaret antlaşması ile tütün gelirlerine büyük darbe indirmiştir. Bu antlaşmaya göre tütün ithal edilmeyecek, ihrac edilen tütünden de vergi alınmayacaktı. Osmanlı İmparatorluğu bu vergiden yoksun kalınca tütünden sağlayacağı geliri artırmak için bu alanda tekelleşme yoluna gitmiştir.⁷⁶

1883 yılında tütün geliri, Osmanlı dış borçlarına karşılık olmak üzere, Duyun-u Umumiye ile yapılan anlaşmalarla tek el işletmesi olarak kurulan Reji İdaresi’ne (Müşterek Menfaa İnhisar-ı Duhan-ı Devlet-i Aliyye-i Osmaniye) verilmiştir.

⁷⁵ Güler, agm., s. 337.

⁷⁶ Alptekin Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin Kurulduğu Yıl Türkiye Ekonomisi*, Ankara 1998, s. 236.

Reji'nin gelirinden Duyun-u Umumiye'ye sabit bir pay aktarıldıktan sonra Osmanlı Devleti ile belirlenen oranlarda kârının paylaşılması esaslarında anlaşılmıştır.⁷⁷

Reji idaresi kısa zamanda bütün ülkede teşkilatlanmasını tamamlayıp tütün üretimi ve ticaretini kontrol altına almaya başlamıştır. Osmanlı'da tütün üretim merkezlerinden biri Trabzon'da da Reji Müdürlüğü kurulmuş üretim ve pazarlama kontrol altına alınmıştır. Doğu Karadeniz bölgesini kontrol eden Trabzon Sancağı'nda Reji şu şekilde teşkilatlanmıştır. Trabzon, Akçaabat, Tirebolu, Ordu ve Giresun'da müdürlük olarak kurulmuştur. Perşembe, Bolaman, Aybastı, Görele, Of, Akköy, Keşap, Şarlı, Maçka, Vakfıkebir, Piraziz, Ulubey, Sürmene ve Espiye'de şubeler açılmıştır.

Reji idaresi kurulana kadar bölgedeki tütün tüccarları serbestçe ürünü yetiştirip pazarlamakta idiler. Trabzon tütünü bahçe ve köy tütünleri olarak iki değişik türdür. Köy tütünleri açık, bahçe tütünleri daha koyu renkteydi. Mevsimsel olarak sert iklimde yaşayan insanlar Trabzon tütünü tercih etmekte idiler. Bu nedenle ticari yollar açısından bakıldığında Trabzon tütünleri daha çok Kafkaslara ihraç edilmektedir. Trabzon, ülkenin en önemli üretim merkezi olması yanında aynı zamanda ticaret merkeziydi de, Öncelikle deniz yoluyla Kafkaslara önemli ölçüde tütün ihracatı gerçekleştirilmekteydi.⁷⁸

Kafkaslarda tütün tarımının yapılmamasından dolayıda Trabzon tütününe olan talep artmış, pazarlama sorununun olmayışı Trabzon halkını tütün ziraatına yöneltmiştir. Ancak Reji'nin baskısından sonra 200 yakın Ermeni ve buralarda çalışmaya giden Rumlar tarafından Kafkaslarda da tütün ekilmeye başlanmıştır.

Reji yönetimi, Trabzon'un üretilen tütün miktarının çokluğunu gördükten sonra teşkilatlanmanın yanı sıra buradaki üretimden daha fazla kazanmanın yollarını aramıştır. Bu amaçla 1886 yılında Akçaabat'ta ilk tütün deposunu yapmıştır. 1903 yılı salnamesine göre Reji çalışanları Nazırı Ladislas de Viroldezki Efendi, Gotofski Efendi, Baş Muhasebeci Kortelli Efendi, Sandık Emni Andonaki Hırstodulidi Efendi görev yapmaktadır.⁷⁹ 1908 yılı Trabzon salnamesine göre Trabzon'da Reji Nazırı Ladislas de Viroldezki Efendi, yardımcısı Gotofski Efendi, Muhasebecisi Nikola Karterli Efendi ve Sandık emni Mareşal Efendi olup, örgütte toplam 80 Reji memurunun çalışmakta olduğu, ancak bunun 47'sinin gayrimüslimlerden oluştuğu, sadece 33 çalışanın Müslüman olduğu belirtilmektedir.

⁷⁷ Mehmet Akpınar, "Reji Uygulamasına Trabzon Örneği" Trabzon Tarihi, Yay. Haz. Kemal Çiçek vd., Trabzon 2000, s. 541.

⁷⁸ Akpınar, agm., s. 541.

⁷⁹ TVS, M. 1901, s. 347.

Bu durum bölge halkının dilini bile konuşamayan Reji memurlarının, Müslüman üreticilere karşı tutumunda etkili olmuştur.⁸⁰

Reji idaresi kurulup teşkilatlandıktan sonra Osmanlı ekonomisinin büyük bölümünü kontrol etmeye başlamıştı. Kontrol bir çok probleminde doğmasına sebep olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu, hazineye gelir kazandırmak ve borçlarına karşılık olarak tütün işletmelerini vermişti. Ancak çok kısa zamanda anlaşıldık ki, Reji Şirketi, sadece kendi çıkarları ve sömürgeci tutumu doğrultusunda şirketi kullanmaya başlamıştır. Bu durum, üreticinin tepkisini çekmiştir. Hatta bazı üreticiler ülkeyi terk ederek yurt dışında bu işi yapmıştır. Bu durum hükümeti zora sokacaktır. Devlet, içerisine düşmüş olduğu çıkmazdan dolayı üreticiyi düşünecek durumda değildi. Osmanlı Hükümeti için tütünde asıl mesele, "gelir" meselesidir. Ancak Osmanlı Devleti, bu geliri elde edemediğine göre, üreticiyi el altından desteklemek zorunda kalmıştır.⁸¹

Böylece tütün ekimi ruhsata bağlanmıştır. Tütün üreticisi üretime başlamak için önce Reji İdaresi'ne başvuracaktı. Reji İdaresi olumlu bir cevap verir ise bundan sonra tütün ekilecek tarlanın dönüm olarak ne kadar olduğu tespit edilecektir. Bu tespiti Reji memurları ücret karşılığında yapmakta idi. Ayrıca üretim yapılacak her tarla için ayrı ruhsatname alınacaktı.

Reji İdaresi ihraç edilecek tütünler dışındaki bütün üretilen malı satılmayı kabul ediyordu. Tütün üretmek isteyenler her yılın başında Reji idaresine başvuruyorlardı. Bu iznin kabul edilebilmesi için ekilecek toprağın yarım dönümden büyük olması gerekiyordu. Reji idaresi'nin bu uygulamadaki asıl amacı üreticilerin kişisel ve mahalinde yapılan küçük çaplı üretimlerini kısıtlama isteğidir. Böylece, küçük çaplı üretimlerin önüne geçilecektir. Üreticiler kişisel kullanımları için Reji'ye sattığı malı daha fazla fiyat vererek satın alıyorlar idi. Ekim ruhsatı verilirken bazı bölgelerde kefalet için para alındığı, ayrıca tapu sicil kaydı gibi evraklar istenip üreticiler zor duruma sokulmaktadır. Yarım dönümden küçük tarlaların ekimi için izin o yerin mahalli idarecilerine bırakılmıştır. Ancak bu durumdan yararlanmak isteyen mahalli idareciler üreticiler üzerinde bir baskı ortamı yaratmışlardır. Bu durum, mahalli güçlerin üreticiler üzerinde kontrollerle birlikte, bir baskı oluşturmasına da ortam hazırlamıştır.

Reji Şirketi çalışanlarının çoğunluğunun gayrimüslim olması ve üretici evraklarının Fransızca olarak düzenlenmesi birçok haksızlığın yapılmasına neden

---

⁸⁰ Akpınar, agm., s. 542.

⁸¹ Akpınar, agm., s. 542.

olmuştur. Mesela tütünün kilosu, fiyatı ve kalitesi gibi üretici için son derece önemli olan bilgilerin Türkçe doldurulmayarak üreticiler aldatılmıştır.⁸²

Tütün fiyatları Reji idaresi tarafından her zaman düşük verilmektedir. Bu durumlarda üreticiler fiyat tespiti için ikinci bir fiyat komisyonuna başvurur, ancak Reji ikinci fiyat komisyonunun işlerini yavaşlatarak ilk fiyattan tütünü satmaya zorlar. Akçaabatlı tütün üreticileri bundan dolayı hükümeti ve Reji'yi duyarsızlıkla suçlayan mitingler düzenlemiş, mitingler sırasında çıkan kargaşayı kaymakam vekili güçlkle önleyebilmişti.

Reji uygulamasında başka bir sorun tütün miktarlarının tarlada tahmin edilerek vergi pusulalarının düzenlenmesi olmuştur. Tütünlerin hem tarladaki miktarları tahmin edilir hem de tütünler toplandıktan sonra kurutulmak üzere sırtıklara asıldıktan sonra, tütünlerin saklandığı damlara gidilerek, mevcut tütünlerden her birinden bir sırtık sayılıp sergi koçanlarına yazılırdı. Birinci ve ikinci sayım arasında fark var ise durum koçana yazılır ancak genellikle sonuç üretici lehine çıkmaktadır.

Bölgede yaşanan diğer bir sorun ise tütün ihtiyacı karşılayacak kadar tütün ambarlarının olmaması ve üretici vaad edilen avansların ödenmemesidir. Trabzon Meclis İdaresi ve Reji Şirketi ile yapılan anlaşmalarda kilo başına verilecek olan avansların ödenmemesi sıkıntılara yol açmaktadır. Özellikle geçimini tütüncülükle sağlayan Akçaabatlılar için avansların ödenmemesi mağduriyetler oluşturduğu için yöre halkı sık sık bu olumsuzluğu dile getirmektedir.

Üreticiler hiçbir zaman kendilerini dikkatte almayan, üretim sahalarında istedikleri gibi uygulamalar yapan, sadece ekonomik çıkarları için Osmanlı Hükümetini muhattap alarak güç kazanan, her yeni uygulama ile borç ve avans ödemelerinde güç kazanan Reji idaresi karşısında ne yapacaklarını şaşırılmışlardır. Üreticilere de bu uygulamaların dışına çıkarak kendilerini denetleyip vergi toplayan yabancılara karşı sorumlu olmayacak kendi çözüm yollarını arayacaktır. Bunun sonucu olarak Karadeniz Bölgesinde kaçakçılık hızla yayılmıştır. Kaçakçılık artık tehlikeli ancak bir o kadarda kazançlı bir yol olacaktır. Reji idareside için kolculuk sistemini uygulamaya koymuştur. Kaçakçılar ile kolcular arasında kanlı çarpışmalar olacak ve yılda bine yakın insan ölecektir.⁸³ Ancak herşeye rağmen başa çıkılamamıştır. Gerektiğinde Jandarmadan yardım alınması istenmiştir. Bölgede kaçakçılık artık bir geçim yolu olmuştur. Zaman

---

⁸² Akpınar, agm., s .545.

⁸³ Müdderrisoğlu, age., s. 237.

zaman kaçakçılığı kadınlarda yapmış, kadınların yakalanıp tutuklanması için kadın kolcular bile görev yapmıştır.⁸⁴

Cumhuriyetin ilk yıllarında da Reji İdaresi Türkiye tütün üretiminde tek söz sahibi kurum olarak çalışmaktadır. 1925 yılında Reji Şirketinin yerini Türkiye Cumhuriyeti İhisarlar İdaresi almış, tütün ziraatı ve satışı konusunda yetkili makam olmuştur. Bu kurumda yaptığı uygulamalar ile üreticinin ve Sanayi Ticaret Odasının tepkisini çekmiştir.⁸⁵

5. TRABZON GÜMRÜĞÜ

Trabzon gümrüğü İran aracılığı ile Orta Asya ve Hindistan'dan gelen malların Karadeniz limanını üzerinden, İstanbul'a oradan da Avrupa'ya ulaştırıldığı bir yol üzerinde olan önemli bir gümrüktür. Trabzon limanından yapılan ticari işlemler MÖ 12. yüzyıl'da Karadeniz havzasında yaşayan Yunan kolonileri ile 13. ve 15. yüzyıllar arasında deniz ticaretinde oldukça söz sahibi olan Ceneviz ve Venedikliler tarafından yapılmakta idi. Cenevizliler bu süreç içerisinde Sinop, Samsun, Fatsa, Trabzon, Tuna ve Don nehri kıyılarında, Trabzon da ticaret kolonilerini kurmuşlardır. İtalyan Cumhuriyetleri, Avrupa ülkeleri için yaşamsal değeri olan buğday, deri, kürk gibi malların yanında kölelerinide Kırım ve çevresinden sağlamakta, Anadolu kıyılarındaki liman kentlerinden Sinop, Samsun ve Trabzon'dan çeşitli iplik ve dokumalar, deri ve sahtiyan ile şap, gümüş ve bakır satın alarak batıya göndermekte idiler. Tebriz'den gelen ham ipek, ipekli elbiseler ve baharatlar Erzurum Bayburt yolunu takip ederek kervanlarla Trabzon limanına gelmekte buradan batılı tüccarların kullanımına sunulmaktaydı. 1453 İstanbul'un fethi ve daha sonrası Karadeniz'in bir Türk gölü haline gelmesi ile birlikte ticari faaliyetler Osmanlı Devletinin tekeline geçmiş İtalyan Cumhuriyetleride Karadeniz'den çekilmek zorunda kalmışlardır. Ancak coğrafi keşifler ile birlikte ticari yolların değişmesi, Akdeniz deki ticari faaliyetlerin açık denizlere kayması 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Karadeniz ticaretinin gerilemesine neden olmuştur.

Karadenizdeki ticaret hacminin azalmasının nedenleri arasında Kanuni devrinde başlayan, 16. yüzyılda devam etmiş olan Kazak akınları başta gelmektedir. Osmanlı kuvvetleri bu akınları durdurmakta etkisiz kalmıştır. Bu akınlar 17.yüzyılın ilk yarısında ise Karadeniz'in güney kıyılarında giderek yoğunlaşmıştır. Karadenizde

---

⁸⁴ Akpınar, agm., s. 545.

⁸⁵ Başkaya, age., s. 116.

Kazakların yayında Abazalarda korsanlık yapmakta idi. Bu Korsanlık hareketlerine karşı Osmanlı devleti 1575 yılında Gürcistan sınırları içerisinde bulunan Faş da üç adet kule inşa ederek burada görev yapması için 47 nefer tayin etmiştir.

Tüccarlar bu durumlar karşısında 18.yüzyılın son döneminde Trabzon-İstanbul deniz yolu yerine Erzurum-Tokat-Bursa karayolunu kullanmışlardır. Bu olay Bursanın İpek ticareti merkezi olmasını sağlamıştır.⁸⁶

Trabzon gümrüğü İstanbul gümrüğüne bağlı olarak kurulmuş ve buradan idare edilmekte idi. Gümrük yıllık 700.000 akçe karşılığında 1701 yılında Mustafa Ağaya kiralanmıştır. *18. yy'ın ikinci yansında, Trabzon gümrük mukataası Trabzon iskelesi gümrüğü, ihtisab, dellaliye ve şemhane gelirleriyle birlikte mültezimlerce ihale edilmekteydi.*⁸⁷ Gümrük mukattası ile her yıl Trabzon ve Sohum kalesi içerisindeki camilerin her türlü giderlerinin karşılanması ve Trabzon kalesindeki askerlerin aylıkları, sohum kalesini muhafızların aylıkları, gümrük çalışanlarının giderleri ödenmekte idi. Mukattanın işletme hakkını alan mültezim bunları ödedikten sonra kalanı Osmanlı Hazinesine taksitler halinde ödüyordu.

6. TRABZON TİCARET VE SANAYİ ODASI'NIN KURULUŞU(1884)

Osmanlı'da kurulan ilk yerli ticaret odası 14 Ocak 1880 yılında Dersaadet Ticaret Odası adıyla kayıtlara geçen İstanbul Ticaret Odasıdır. Ancak bu kuruluş 1882 yılında faaliyete geçebilmiştir. Osmanlı Türkiye'sindeki ticaret ve sanayi odalarının ilki olması nedeni ile diğer odaların kuruluşu için örnek teşkil etmiştir. Yurt'ta ticaret odalarının yaygınlaşması İstanbul'da kurulduktan iki yıl sonra gerçekleşti. İstanbul Ticaret Odasını model olarak ilk aşamada Selanik, İzmir, Değ, Beyrut, Halep ve Bağdat'ta ticaret odaları açılmıştır. İkinci aşamada ise Edirne, Bursa, Cezayir-i Bah-i Sefid, Konya, Yanya, Erzurum'da ticaret odaları açılmıştır. Trabzon Ticaret Odası'nın kuruluşu da bu ikinci aşama da olanların arasındadır. Odanın resmîyet kazanması 1884 yılının sonunda olmuştur.

9 Teşrin-i evvel 1301 (25 Ekim 1885) tarihli belgeye göre, Trabzon Ticaret Odası'nın kuruluşunda başkan olarak görev yapmış olan Arnavutzade Ahmet Efendi'ye, Trabzon Valiliği'nin teklifiyle Bab-ı Ali tarafından üçüncü derecede nişan verilmiştir. Bu belgeyle Trabzon Ticaret Odası'nın 1884 yılında açıldığı teyit etmektedir. Kuruluşunda büyük emekler sarf etmiş olan Arnavutzade Ahmet Efendi'nin Trabzon

⁸⁶ Aygün, age., s. 312.

⁸⁷ Aygün, age., s. 314.

Valiliği tarafından İstanbul'a yazılan bir yazıyla taltif edilmek istenmesi, Odanın kuruluşunun bu yazışmadan bir süre önce gerçekleşmiş olduğu kuvvetli ihtimaldir.⁸⁸

1901 yılında Sanayi ve Ticaret Odası yönetim kurulu Reis-i evvel Hacı Kadızade Tahsin Efendi, Reis-i sani Kuzinzade Fehmi, Müşavir-i evvel Fostropili Yorgaki Efendi Müşavir-i sani Hacı Ali Hafızzade Hasan Efendi, Azalar Kırzade Hacı Efendi, Serdarzade Hacı Salih Efendi, Basmacidi Yanko Efendi, İnebeyoğlu Yordanaki Efendi, Arabyan Kayzak Efendi, Arslanyan Haık Efendi, Mohahyan Ohanes Efendi ve Nuryan Esteban Efendilerden oluşmaktadır.⁸⁹

---

⁸⁸ Öksüz vd. age., s. 47.

⁸⁹ TVS, M.1901, s. 161.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI'DA İLK ŞİRKETLEŞME FAALİYETLERİ

Osmanlı Hükümet'inin 1882'de yayımladığı anonim şirketler iç tüzük şablonu ihtiyaçları karşılayamadığı ve uygulamada bazı sorunlar yaşandığı için yeni bir şirket nizamnamesi örneği hazırlanmak zorunda kalmıştır. Mevcut iç tüzüğün imtiyazlı şirketlere uygun olması ve her şirkette uygulanabilir olmaması değiştirilme nedenleri arasında en önemli nedendir. II. Meşrutiyetten sonra şirketleşmeler gözle görülür biçimde artmaya başlamıştır. Şirketler hızla artmış ve gün geçtikçe çoğalmıştır.

Şura-yı Devlet, Ticaret Nezareti'ni içtüzükteki eksiklikleri ve iş hacminde meydana gelen büyümeyle birlikte şirketlerin daha kolay denetlenmesini sağlayacak, ayrıca her şirkette uygulanabilecek bir iç tüzük hazırlanması için görevlendirmiştir.

Ancak, Nezaretin hazırlayıp Şura-yı Devlete sunduğu iç tüzük örneği üzerinde bazı düzeltmeler ve ilaveler yapıldı. Örneğin, nezaretin hazırladığı taslakta, şirketlerin teknik elemanlarının dışındaki bütün görevlilerin Osmanlı uyruklu olmaları şartı getirmişti. Fakat bu hükmü, imtiyazlı ve tek el (inhisar) hakkına sahip şirketlerin uygulayabileceği, her hangi bir imtiyaza sahip olmayan şirketlerin bu maddeyi uygulamasının doğru olmadığı noktasından hareket edip bu şartı kaldırmıştır.⁹⁰

Yeni iç tüzük, 1882 tarihli tüzük ve onun getirmiş olduğu bazı sorunlar göz önüne alınarak hazırlanmıştır. 1882 deki tüzükte kurulacak şirketlerin sadece Osmanlı İmparatorluğu'nun kanun ve nizamlarına uyması gerekirken yeni hazırlanan tüzükte mevcut kanunlarda olduğu kadar gelecekte konulacak kanunlarda göz önünde bulundurulmuştur. Hükümeti bilgilendirmek koşulu ile %50 olan sermaye artırımını %100 çıkarılmıştır. Ancak % 100'ün üzerinde bir sermaye artırımını yapılacaksa hükümetten izin alınması gerekiyordu. İç tüzük nümunesiyle getirilen bir diğer yenilik de, şirket hisse senetlerini çıkarmadan önce onaylanması için Ticaret Nezaretine vermek zorunda olunmasıdır. Yapılan en önemli değişiklik ise şirket merkezinin İstanbul olması zorunluluğunun kalkmasıdır.⁹¹

Serbest ticaretin yaygınlaşması özellikle deniz ticaretinin artması ile birlikte sigortacılık alanının genişlemesine sebep olmuştur. Deniz nakliyatında İngiltere ve Fransa'nın sigortayı zorunlu hale getirmesi İstanbul, İzmir, Beyrut, Trabzon, Selanik gibi kentlerde sigortacılığın gelişmesine neden olmuştur. Bu zorunluluk ticari antlaşmalar ile ortaya çıkınca buna bağlı olarak ihracat artmaya başladı. Sigorta

⁹⁰ Ali Akyıldız, *Osmanlı Dönemi Tahvil ve Hisse Senetleri*, İstanbul 2001, s. 33.

⁹¹ Akyıldız, age., s. 34.

bedelleri vergi matrahının içinde sayılınca ilk zamanlarda gümrüklerde problemler doğmuştur. Sigorta şirketleri bu sorunu ortadan kaldırmak için başta İstanbul olmak üzere bir çok gümrükte şube açmışlardır.⁹²

1887 yılında hazırlanan nizamnamenin değiştirilmiş şekline göre her çeşit anonim şirket faaliyetlerine başlamadan önce Ticaret Nezaretine şirketle ilgili bilgileri sunmak zorundadır. Sunacağı bilgiler arasında şirketin ismi, kuruluş yeri, bağlı olduğu ülke, sermaye miktarını bildirmek zorundadır. İmparatorluk sınırları içinde Osmanlı kanunlarına bağlı kalacaklarına ait dilekçe ile beraber, tabi oldukları devletin kanunlarına göre kurulup çalışma ruhsatlarını aldıklarına dair belgeleri sunmak zorun idiler. Şirket sabıkası olmayan birini yetkili kılmak zorundadır. Bu şartları yerine getiren şirket Padişahında iradesi alındıktan 3 ay sonra faaliyet başlayabilecektir.⁹³

1. TRABZON'DA KURULAN İLK TİCARİ ŞİRKETLER

18. yüzyılın ikinci yarısında İngilteredeki sanayi devrimi ve arkasından Avrupa'da gelişen sanayideki gelişmeler kısa zamanda Osmanlı ekonomisinde etkilemiştir. 19. yüzyıl ile başlayan ticari gelişmeler ile Karadeniz önemli bir yer kazanmıştır. Doğu-Batı ticaretinde önemli bir merkez haline gelen Trabzon yerli ve yabancı birçok tüccar için önemli bir merkez haline gelmiştir. Bu ticari faaliyetler Osmanlı genelinde sadece gayrimüslüm kesimi değil Müslüman kesimide etkileyecektir. Bunun sonucu olarak çok azda olsa müteşşebisle oluşacaktır. Bu gelişmeyi Trabzonda da fark etmek mümkün olacaktır. Bugün dahi Trabzon eşrefında saygın yeri olan Hacı Ali Hafizzadeler ve Nemli zadeler 180 yıl öncesinden kurulmuş şirketlerdir.

1824 yılında Hacı Ali Hafizzade Hacı Hasan Rıza kurduğu şirketle, Protestan ahlakıyla bezenen kapitalizmin dünya ekonomisini sarmalladığı bir dönemde Müslüman Türk toplumunun öncülüğünü yapmaya başlamıştır.

1838 Balta Limanı Ticaret Antlaşması ile Müslüman tüccarların ticaretinde sıkıntılar yaşatmasına rağmen 1853-1856 yıllarındaki Kırım harbi sırasında tüccarların savaş için yapmış oldukları destekten anlaşıldığına göre henüz dirençlerini kayıp etmemişlerdir. Savaş sırasında devletin yardım talebine Trabzon eyaleti coşku ile katılmıştır. Eyalet Meclisinde sözkonusu kampanyaya 250.000 kuruşluk yardımla katılma kararı alınmasın rağmen halkın büyük katılımı ile tutar 456 250 kuruş olmuştur. Yapılan yardımlar sadece Müslümanlar tarafından yapılmamıştır. Gayrimüslümlerinde

⁹² Fatih Kahya, *Osmanlı Devletinde Sigortacılığın Ortaya Çıkışı ve Gelişimi*, İstanbul 2007, s. 98.

⁹³ Ramazan Balcı, İbrahim Sırma, *Memalik-i Osmaniyede Osmanlı Anonim Şirketleri*, İstanbul 2012, s. 23.

yardımlar yaptığı görülmektedir. Toplanan meblağa iştirak edenlerin 459'u Müslüman, 127'si Rum, 24'ü Ermeni ve 11 'i Katolik cemaatine mensup olup toplamı 621 kişidir.⁹⁴

19. yüzyılda giderek önem kazanan Karadeniz ticaretinden pay almak isteyen yabancı şirketler kapütülasyonlarında verdiği haklardan yararlanarak vapur ajentaları açmaya başladılar. Bunun başka bir nedeninde doğu-batı ticaretinde İran üzerinden gelen ticareti ele geçirerek Rusya'yı etkisiz hale getirmektir.

2. MİLLÎ İKTİSAT UYGULAMALARI VE TRABZON

II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte, İttihat ve Terakki Fırkası'nın önderliğinde Anadolu'da fırkaya bağlı olarak cemiyetler kurulup yaygınlaştırılmıştır. Bu çalışmalarda İttihat ve Terakki açısından önemli bir merkez olan Trabzonda 1908 Aralık ayında Trabzon Terakki ve Teali Cemiyeti adıyla bir cemiyet kurulmuştur. Kulübün açılışı bütün devlet temsilcilerin katılımı ile yapılmıştır. Kulüb nizamnamesinde ticaret, ziraat, maarif konularına öncelik verileceği belirtilmiştir. Bu dernek bir yandan iktisadi bilinç yaratmaya çalışırken bir yandan da yeni nesillere mesleki ve kültürel katkı sağlamayı planlamaktadır.

II. Meşrutiyetin getirmiş olduğu yeniliklerden yararlanmak isteyen gayrimüslümlerden Kigor Arabyan Efendi'de Trabzon'da Amerikan hassa, keten, her nevi mefruşat üretimi için fabrika kurmak istemiştir. Yapmış olduğu başvuru Ticaret ve Nafia Nezareti tarafından uygun görülmüş ve Bakanlar Kurulu'na iletilmiştir. Bakanlar Kurulu böyle bir kuruluşun kurulmasının yararlı olacağı ve kurulduktan sonrada 25 yıl süreyle emlak ve arazi vergisinden muaf tutulmasını uygun görmüştü.⁹⁵

1908 ve 1910 yıllarında Trabzon'da açılan Hamidiye Sanayi Mektebi ve Sütçülük Mektebi bu düşüncenin eğitim bölümünü oluşturmaktadır. Cemiyetçilik ve eğitim alanında gerçekleşen yenilikler toplumun geniş kesimlerinde kısa sürede yayılıp kabul görmüştür. II. Meşrutiyetle yaşanan dış siyasal buhran toplumda bilinçlenmenin başlangıcı olacaktır.⁹⁶

II. Meşrutiyetin ilanından sonra Avrupadaki toprakların elimizden çıkması ve Giritin Yunanistan'a katılma kararı alması ve Osmanlı Devleti'nin bu süreçte her hangi bir müdahalede bulunamaması toplum tarafından bazı tepkilere yol açmıştır. İlk olarak İstanbul'da Avusturya mallarına boykot başlamış, daha sonra bu boykot tüm Anadolu'ya yayılmıştır. Trabzon'da bu boykota katılan illerden birisi olmuştur. Türkçü

⁹⁴ Öksüz vd, age., s. 60.

⁹⁵ Demircioğlu, age., s. 211.

⁹⁶ Öksüz vd, age., s.78.

bir kimlik taşıyan Trabzon Rusumat Müdürü Mehmet Emin (Yurdakul) Bey'in öncülüğünde Avusturya mallarına karşı bir boykot eylemi başlatılmıştır.⁹⁷ 1870 yılından itibaren Trabzonda faaliyet gösteren Avusturya'ya ait ticari acenteler bu boykottan olumsuz etkilenmiştir. 1910 yılında da Yunan malları boykot edilmiştir.

Balkan Savaşları'ndaki kayıplar sadece toprak kaybı değil aynı zamanda ekonomik yapıda da değişikliklere neden olmuştur. 1913 Teşvik-i Sanayi Kanun'unun çıkması ile iktisatta millî bir anlayış başlamıştır. Ayrıca yapılacak çalışmalar içinde yasal bir zemin hazırlanmıştır. Bu kanunun çıkması ile birlikte İstanbul başta olmak üzere bütün Anadolu kentlerinde millî bir burjuvazi sınıfı ve iktisadi kuruluşlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu akımdan Trabzon'da etkilenmiştir.⁹⁸

Bu döneme başka bir örnekte Trabzon Tuğla ve Kiremit Anonim Şirketi'dir. Tuğla, kiremit ve çimento üretmek amacıyla tüccardan Cemal Bey ve arkadaşları tarafından kurulan şirkete 4 Kasım 1909 da ruhsat verilmiştir. Ancak bu girişim ne yazık ki istihdam alanına dönüşmemiştir⁹⁹

Osmanlı ekonomisinde el sanatları ve dokumacılıkta önemli bir yere sahip olan Trabzon Teşvik-i Sanayi Kanunu ile birlikte kendini daha iyi ifade etmeye başlamıştır. El tezgâhları ve atelyelerde gerçekleşen geleneksel üretim artık makine ile yapılıyor ve hızlı bir üretime geçiliyordu. Bunu en önemli göstergesi 1914 yılında kurulan Trabzon Millî Mensucat Fabrikası Türk Anonim Şirketi'dir. Bu fabrika 1908 sonrası oluşan millî iktisad anlayışının bir örneğidir.

3. TRABZON'DA I. DÜNYA SAVAŞI SONUCU EKONOMİK YAPI

Trabzon şehrinin her döneminde iktisadî önemliliği İran Transit yolunun geçtiği bir liman kenti olmasındandır. Kentte bulunan işletmeler için önemli olan iktisadi faaliyet, Erzurum ve Gümüşhane vadisinden gelen malı alarak nakletmek ve İran'la transit ticaret yapmaktır. Çünkü 1919- 1920 tarihinde, Anadolu'daki beş karayolundan biri de Trabzon-Bayburt- Erzurum-İran (transit) yoluydu. Genişliği üç-beş metre olan bu yolda ticaret develer ile yapılmaktaydı.

Taşıma ücreti 250-400 kuruş arasında değişmekte olup, 200 kg yük taşıyan develer bu yolu 12-15 günde alıyorlardı. Mütareke döneminden sonra Erzurum'dan

---

⁹⁷ Öksüz vd., age., s.78.

⁹⁸ Öksüz vd., age., s.79.

⁹⁹ Öksüz vd., age., s.79.

Trabzon'a 50.000 deve yük gönderilmiştir. Ancak savaş öncesi dönemde bu miktar 100.000 deveye kadar çıkmaktaydı.¹⁰⁰

I.Dünya Savaşından önce önemli bir ihracat ve ithalat merkezi olan Trabzon, savaş sırasında uğradığı iki yıllık Rus işgalinden büyük zarar görmüştür. Sadece işgal altında olan Trabzon değil diğer yerlerde ticari olarak etkilenmiştir. Örneğin bahse konu yıllarda Giresun ve Ordu da üretilen fındık ihraç edilememiştir. Fırsatçılar da bu durumdan yararlanarak fındık fiyatlarını düşürmüşlerdir. Düşman donanması Millî Mücadele süresince Trabzonu etkilemesine rağmen, Karadeniz ticareti devam etmiştir. Hatta 1920 yılında İstanbul işgal olduktan sonra Anadolu ile ticaret Antalya, Samsun ve Trabzon limanları ile devam etmiştir. Bu dönemde Trabzon'dan ihraç edilen malların başında fındık ve küçükbaş hayvan gelmekteydi.¹⁰¹

Millî Mücadele yıllarında, Sovyetler Birliği ile siyasi ilişkilerin yanı sıra iktisadî ilişkiler de geliştirilmiştir. Rus Bolşevik Acenteleri Trabzon'a gelmişler, mahalli hükümetle işbirliğine gidip Trabzon'la Batum arasında hergün birçok vapur seferi yapıp, geniş ölçüde iktisadi faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Türk tüccarların Batum'a girebilmeleri için küçük bir işlem yapılmasına karşılık, Batum'dan Trabzon'a gelen tüccarların malları dikkatle incelenmekte idi. Ruslar ticari kolaylıklardan yararlanabilmek için Trabzon'daki Sovyet Konsolosu'nun belgesini taşımaları gerekiyordu. Batum yolu önem kazanmakla beraber, Novorosiski yoluyla yapılan taşımacılık ta eski önemini kaybetmemişti. Mayıs 1921'de yapılan tebliğ ile Karadenizdeki Rus limanlarına tüccarların girmelerine izin verildiği götürülecek, eşya karşılığın da eşya ve gaz alınmak suretyile ticaret yapılacağı bildirilmişti. Trabzon Vilayetinden yapılan bir tebliğde Rusya'nın Karadeniz sahilindeki limanlarına tüccar gemilerinin ve motorlarının girmelerine izin verildiği, götürülecek eşya karşılığında mevcut eşya veya gaz alınmak surety ile ticaret yapılabileceği bildirilmişti.¹⁰²

---

¹⁰⁰ Özel, age., s. 141.

¹⁰¹ Özel, age., s. 142.

¹⁰² Özel, age., s. 143.

3.1. Cumhuriyet Dönemi Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası

İşgalden sonra Trabzon Ticaret Odası yeni bir yapılanma sürecine girmiştir. Tüccarlar Ticaret Vekaletince sermayelerinin büyüklüğüne göre birinci sınıf tüccarlar, ikinci sınıf tüccarlar ve üçüncü sınıf tüccarlar olarak ayrılmıştır.

3.2. Birinci Sınıf Tüccarlar ve Uğraş Alanları

Hacı Ali Hafızade Hasan Rıza: Manifatura ve kantariye-fındık, fasulye, yumurta, tütün, koyun alım satımı yapmıştır.

Hacı İbrahimzade Biraderler: Muhtelif kantariye, fındık, fındık içi, fasulye, yumurta ticareti yapmışlardır.

Kızzade Şevki ve Şürekası: Dakik, kantariye, tütün, fındık, fasulye vs. işlerle uğraşmışlardır.

Nemlizade ve Mahdumları: Manifatura, kantariye ve pake acentesi, tütün, fındık vs. alım satımı yapmışlardır.

Nemlizade Biraderler: Muhtelif kantariye, kösele, tütün, çiriş, kitre ticareti yapmışlardır.

Dedezade Kamil Efendi: Muhtelif kantariye, kösele, fındık içi, fasulye, yağ işleri ile uğraştılar.

Dedezade Hami Efendi: Muhtelif kantariye, fındık içi, fasulye, yağ ticareti yaptılar.

Subaşızade İhsan Efendi: Muhtelif kantariye, fındık içi, fasulye, yağ olarak pazarladılar.

Usta Ömerzade Ali Beşe Efendi: Muhtelif kantariye, fındık içi alıp satmışlardır.

Hacı Mollazade Biraderler: Manifatura, kantariye, tütün işiyle uğraşmışlardır.

Hacı Haşımzade Hacı Abdullah Efendi: Enva-i kantariye, fındık ile ilgilendiler.

Hacı Ali Hafızade Ömer Efendi: Enva-i kantariye, fındık, yumurta, fasulye ticareti yaptılar.

Kasımzade Biraderler: Manifatura, ihracatı ve müteahhitlik işleri yapmışlardır.

Sakızade Biraderler: Muhtelif kantariye, fındık alım satımı yaptılar.

Hacı Yakupzade Biraderler: Manifatura, pastırma işi yapmışlardır.

Hanızade Ali Efendi: Manifatura, pamuk, kitre işi ile uğraşmışlardır.¹⁰³

---

¹⁰³ Öksüz vd., s. 91.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TRABZONDA KURULAN ŞİRKETLER

1. NEMLİZADELER KOLLEKTİF ŞİRKETİ

1.1. Şirketin Kuruluş Tarihi: 1870

1.2. Şirketin Kurucuları: Nemlizade Hacı Ahmet Efendi ve şürekası tarafından kurulmuştur

1.3. Şirketin Kuruluş Amacı: İspanya ve Arabistan gibi ülkelere ithalat ve ihracat yapan bir ailedir. Bunun Nemlizadelerin ticari faaliyetleri asıl olarak tütün ve fındık ticaretine dayanır. Mısır, Rusya, İran yanı sıra deniz ve posta taşımacılığı, maden işletmeciliği ve kereste ihracatıda yapmaktadır.¹⁰⁴

1.4. Şirketin Merkezi: Trabzon'daki Moloz iskelesindeydi ve ayrıca Batum, Samsun, Erzurum ve İstanbul'da ticarethaneleri bulunmaktaydı.¹⁰⁵

1.5. Şirketin İdare Meclisi: Arnavutzade Ahmet Efendi, Yelkenci Hacı Mustafa Ağa, Çizmecizade hacı Ömer Efendi, Dervişağazade Hacı Muhammed Efendi, Hacıpoladzade Şakir Efendi, Hacı Alizade Mustafa Efendi, Hacı Saimzade Mustafa Efendi, Nimbıyıkzade Kamil Efendi, Sadık Efendizade Vehbi Efendi, Kuzinzade Hafız Şakir Efendi.¹⁰⁶

1.6. Şirketin Sermayesi: 9.000 adet sim mecrediye olup, 500 adet hisseye ayrılmıştır.

1.7. Şirketin Genel Durumu: Nemlizade Mustafa Efendi Avrupa, Hindistan ve İran'a yönelik ticaret yapmak için 1857 yılında devletten berat almıştır.1869 Osmanlı tarihi ilk anonim şirketlerindedir.1859 yılında Mısır'a Hayriye tüccarlarında Nemlizade Mustafa Efendinin İpek yükünün Arabistan-Cidde limanına ulaştırılması için gerekli iznin verilmesini istemiştir.¹⁰⁷

1892 alınan bir kayıta ise Nemlizade Mahdumları şirketinin Trabzon limanından Köstence ve İstanbul limanlarına tütün gönderdiği belirtilmektedir.¹⁰⁸

Nemlizadeler özellikle, ticaret faaliyetlerini sürdürdükleri karayolları ve demiryollarında önemli yatırım ve onarım çalışmaları yapmışlardı. Yaptıkları bu çalışmalardan dolayı nişan, rütbe ve takdirle ödüllendirilmişlerdir.

---

¹⁰⁴ Odabaşı, age., s. 114.

¹⁰⁵ TVS, 1870 s. 161

¹⁰⁶ Öksüz vd., age., s. 62.

¹⁰⁷ BOA., A.MKT.UM. 402/35

¹⁰⁸ BOA. YT.MTV. 77/18

2.TRABZON TUĞLA VE KİREMİT ANONİM ŞİRKETİ

2.1. Şirketin Kuruluş Tarihi: 26 Mayıs 1910'dur.

2.2. Şirketin Kuruluş Amacı: Tuğla, kiremit, çimento ve hammaddesi toprak olan kap kaçak imal etmek ve satışını gerçekleştirmek maksadıyla kurulmuştur.

2.3. Şirketin Merkezi: Trabzon olmakla birlikte diğer vilayetlerde de şube açmak üzere kurulmuştur.

2.4. Şirketin İmtiyaz Müddeti: Nizamnamenin tasdiğinden sonra 51 yıldır.

2.5. Şirketin İdare Meclisi: İdare Meclisi, Başkanı dahil en az 14 kişi olup bu kişiler Osmanlı vatandaşıdır. İlk meclis kurucular, 4 yıllığına teşkil edilmiştir. 4.yılın sonunda kurucuların yarısı kura ile çıkarılacak ve yerlerine genel kurulca 7 üye seçilecektir. Daha sonra 2 yılda bir dört senesini tamamlayan üyelerin yerine yenileri seçilecektir. İdare meclisindeki üyelerden biri veya birkaçının istifası veya ölümü durumunda seçimle en çok oy alanlar tayin edilerek, üyeliği çeşitli nedenler ile sona eren adayların kalan süreleri tamamlanacaktır. Üyeler ve kurucular, şirketin kuruluşundan 31 gün içinde görev süreleri süresince satılmamak kaydıyla şirketin sandığına otuz hisse senedi vermek zorundadırlar. Şirket konularının görüşülmesi için en az 8 üyenin bulunması zorunludur. Bu görüşmelerde oylama sonucunda eşit oy çıkması durumunda reisin tarafı tercih edilmektedir. Genel kurul ise, en az 10 hisse sahibinin katılması ile toplanmıştır. Bir kişi asaleten veya vekâleten sahip olduğu hisseler ne olurda olsun 20 oydan fazla kullanamayacaktır.

2.6. Şirketin Sermayesi : Toplam sermaye 15 000 liralık olup 2 liralık 7 500 hisseye bölünmüştür. Hisse senetleri bir defada tamamen ödenmiştir. Genel kurul gerektiğinde Sermayeyi kademeli olarak ya da bir defada iki misli artırmaya yetkilidir. Senetler hamilinedir. Şirketin sermayesi Mart ayından itibaren hesap edilerek, safi gelirin yüzde 10 kuruculara, yüzde 20'si ihtiyat akçesine, yüzde 5'i İdare Meclis'ine öndendikten sonra geri kalan yüzde 65'ini kar payı olarak dağıtılacaktır. Şirket kuruluşundan sonra, 40 sene içinde talep edilmeyen kârpayı şirketin sermayesine ilave edilmektedir. İhtiyat akçesi sermayenin üçte birine ulaştıktan sonra kaldırma, düşürme veya aynen devam ettirme konularında Genel Kurul yetkilidir. Şirket hedeflediği çalışmaları tatbik sahasına koyma başarısını gösterememişti.¹⁰⁹

---

¹⁰⁹ Balcı,Sırma, age., s. 195-197.

3. KESENDRE MADENLERİ ANONİM OSMANLI ŞİRKETİ

3.1. Şirketin Kuruluş Tarihi: 2 Teşrinievvel 1309 (14 Ekim 1893)¹¹⁰

3.2. Şirketin Kurucuları: Roma'da ikamet eden tüccar Rep Peryedi, Selanikli Alarini Biraderler ve Selanik'te oturan Hezika Mizrahi, Dersaadet Bankası ve İzodor Keşfiyat ve Diğer Şirket ilgilileri tarafından kurulmuştur.

3.3.Şirketin Kuruluş Amacı: Ferman-ı Ali ile imtiyaz alan kurucularından Mösyö Heziko Mizrahi ve Dersaadet Bankası 'na verilmiş olan manganez, simli kurşun, antiman ve bakır madenleri ile bunların maden cevherlerini işletmek suretiyle imtiyaz hükümlerinin uygulamaya konulmasıyla kurulmuştur.

3.4. Şirketin Merkezi: İstanbul olup şirketin gerek görmesi durumunda diğer illerde ve yabancı ülkelerde de şubeler açabilecekti.

3.5. Şirketin İdare Meclisi: Yönetim kurulu 5'ten 12'ye kadar üyeden oluşur. Üyelerin her yıl bir veya ikisi değiştirilir. Üyelerden her birinin Şirketin 50 adet hisse senedine sahip olması gerekir. Sermayenin % 10'u derecesinde hisse sahiplerinin toplantıdan 20 gün önce gerçekleşecek önerileri gündeme alınır.

3.6. Şirketin Sermayesi: Şirket kurulurken sermayesi, her biri 22 Liralık 2. 000 imtiyazlı ve 4.000 adi hisse senedine bölünmüş 3.000.000 Franktan ibaret idi. Sermayeyi % 50 derecesinde genel kurulun artırmaya yetkilidir. Bedellerinin yarısı ödendikten sonra hisse senetleri hamiline ait olarak yazılıdır.

Şirketin mali yılı Ocak ayı ile başlamaktadır. Gayrisafi gelirden öncelikle imtiyazlı olan hisses senetlerinin bedeli olan sermayeye % 6 faiz, daha sonra 20 yıl içerisinde tedavülden alınması gereken tutar, buda ayrıldıktan sonra gelirin %5 kadar ihtiyat akçesi ayrılmaktadır. Daha sonra hissese netleri tutarı olan sermayenin %6'sına faiz ödenir. Kalan %7'si müdürlere, % 3 kuruculara, % 3 şirket memur ve çalışanlarına verildikten sonra kalan % 85'i hisse sahiplerine dağıtılmak üzere yönetim kuruluna teslim edilir. İhtiyat akçesi sermayenin onda birine ulaşana kadar ayrılmaktadır.¹¹¹

Şirketin 1909 ile 1913 tarihleri arasındaki beş yılın mali durumu şu şekildedir. Tüzüğünde şirketin tahvil çıkarmasıyla ilgili herhangi bir yetki olmamasına rağmen 1908 yılında toplanan genel kurul kararı ve Nafia ve Ticaret Nezaret'inin 21 Eylül 1324 (4 Ekim 1908) tarihli onay yazısına göre biri 500 frank değerinde % 5 faiz oranlı, hamiline ait 4.000 tahvil çıkarmıştır.

¹¹⁰ Cengiz Aslantepe, *Eski Tahviller ve Hisse Senetleri*, Ankara 1993, s. 37.

¹¹¹ Celali Yılmaz, *Osmanlı Anonim Şirketleri*, İstanbul 1991, s. 321.

Şirketin 1909 yılı bütçesi, sermayesi 110.000 Lira değerinde, her biri 4.40 Lira olan 25.000 imtiyazlı hisse senedi çıkarılmıştır. Bu tutardan imha edilmiş olan 4.700 senedin bedeli 20.680 Lira çıkartıldığında, 89.320 Lira mevcut imtiyazlı hisse senedi bedeli ve her biri 4.40 Liralık 20.000 adet adi hisse senedi olarak 88.000 Lira ve tedavüle çıkarılmış 500 Franklık 4.000 tahvil bedeli olarak da 88.000 Lira, ki toplam olarak 265.320 Lira olduğu, ayrıca 10.006 Lira kanuni ve 550 Lirası özel olmak üzere 15.506 Lira ihtiyat akçesi bulunduğu ve 1909 senesi gelirinin 30.568 Liraya ulaştığı görülmektedir.¹¹²

Şirketin bilanço mevcutlarında; maden imtiyaz bedelleri 132.026 lira, 19.982 emlak-ı bedel, 92.750 lira imhadan sonra 17.432 malzeme ve aletlerin toplam tutarı, 52.765 lirası imha edilmiş hisse ile 29.677 lira büyük operasyonlar ve 15.782 lira kuruluş masrafları mevcutlarda gösterilmiştir. Mevcutlara ek olarak 77.111 lira levazım ambarı ve maden cevheri, 32.611 liralık hisse senetleri ve 52.650 lira nakit değerleri ile mevcutların toplamı bakiye 344.705 liradır.

1910 bilançosunun "Borçlar" sütunu, tahvil ve hisse senetleri hariç olmak üzere 259.160 lira sermaye ve 16.183 Lira 90 kuruş üçüncü şahıslara karşı verilen taahhüt ve 16.384 Lira 44 kuruş ihtiyat akçesi ve 26.740 Lira itfa edilen hisse senetleri ve tahvil bedeli ve 12.888 Lira 85 kuruş bu yıl gelirinden ibaret olmak üzere 331.458 Lira 19 kuruştur.¹¹³

Bu yıldaki "Mevcutlar" ise 132.026 Lira 99 kuruş maden ve imtiyaz bedeli, 28280 Lira 17 kuruş emlak bakiye değeri, 15.369 Lira 73 kuruş malzeme ve aletler bakiye bedeli, 26.886 Lira büyük operasyon masraf bakiyesi, 937 Lira 64 kuruş elektrik tesisatı bedeli, 15.309 Lira 17 kuruş tahvil çıkarılmasındaki fiyat farkı ve diğer masraflar, 57.768 Lira 19 kuruş taşınmaz mallar bedeli ve 54.470 Lira 30 kuruş nakit ve diğer mevcutlar olarak "borçlar" sütunuyla dengelenmektedir. Başlangıç işlemlerinden biri, sermaye ve tahvil itfası, hariç olmak üzere amortisman toplamının 141.265 Lira 30 kuruş olduğu, bilanço da görülmektedir.¹¹⁴

1911 yılı bilançosunda "Borçlar" sütunu ise 254.210 Lira sermaye, 19.372 kuruş üçüncü şahıslara karşı taahhütleri, 16.770 Lira 30 kuruş ihtiyat akçesi ve 31.890 Lira sermayenin itfa hissesi olarak 322.142 Lira 51 kuruşa ve "Mevcutlar" sütünü 132.026 kusura Lirası yardım ve imtiyazat, 35.058 lira emlak ve 19.764 kusura lira malzeme ve

---

¹¹² Aslantepe, age., s. 37.

¹¹³ Yılmaz, age., s.323.

¹¹⁴ Yılmaz, age., s. 323.

araçlar, 36.638 kûsur lira büyük operasyon, 9.891 lira elektirik tesisatı, 14.815 Lira tahvil çıkarılmasındaki piyasa farkı ve diğler masraflar, 63.205 Lira mevcut gereçler ve maden cevheri, 15.383 Lira nakit ve diğler mevcutlar ve 356 Lira cari ile cari yıl açığı oluşturulur.¹¹⁵

1912 yılı bilançosunda: sermaye 251.124 Lira ve 27.389 Lira 79 kuruş taahhüt belirtilmiş olup, ihtiyat akçesi sabittir. Sermayenin itfa bedeli 34. 760 Lira dır ve önceki yıl açığı kapadıktan sonra kalan 10.542 Lira 35 kuruş tutar ilgili yıl gelirini göstermektedir.

Aynı yıl "Mevcutlar" kısmı; Maden ve imtiyazlar sabit, emlak bakiye kıymeti 42.301 kûsur Lira, araç ve gereç bakiye bedeli 20.696 kûsur Lira, büyük operasyon bakiye bedeli 38 396 kûsur Lira, elektrik tesisatı 26.941 kûsur Lira, toplam olarak 260. 352 kûsur Liralık gayrimenkuller ve 14.283 kûsur Lira tahvil fiyat farkı ve masraflar, 66. 282 kûsur Lira araçlar ve maden cevherlerinden oluşan taşınırlar ve 9.774 kûsur Lira nakit ve diğler mevcutlar toplamını göstermektedir.¹¹⁶

1913 senesine ait bilançoda sermaye kısmının 248.160 Lira ve taahhüt toplamının 46.605 kûsur Lira ve ihtiyat akçesinin sabit yıllık 16.770 Lira ve hisse senetleri ve tahvil itfa hisseleri toplamının 37.140 Lira olduğu görölmektedir. "Mevcutlar" kısmı daima sabit bulunan 132.029 Lira 99 kuruş yardımcı ve imtiyaz bedelinden hariç olmak üzere, 44.799 Lira binalar bedeli ve 28.041 Lira araç ve gereçler ve 33.429 kûsur Lira büyük operasyon bakiye ekleri ve 30.502 Lira elektrik tesisatı bedeli 13.730 Lira kûsur kuruş tahvil fiyat farkı ve diğler masraflardan oluşan 282.497 Lira 11 kuruşluk taşınmaz mallar ve 45.404 Liralık taşınırlar ve diğler mevcutlar ile 7.424 Lira cari yıl açığından oluştuğı görülür.¹¹⁷

I.Dünya Savaşından sonraki senelerde hesaplar mevcut değildir. Şirketçe kuruluduktan itibaren düzenli şekilde amortisman yöntemi kullanılmış 1913 senesi sonuna kadar 154.707 liralık taşınmaz mallar itfa edilmiştir.

Şirketin sermayesi, her biri 4 40 Liradan 25.000 adet imtiyazlı hisse senetleri karşılığı 110. 000 Lira ve her biri 22 Liralık 4.000 adi hisse senetleri karşılığı 8.800 ve 4 40 Lira kıymetli 20.000 adet tahvil bedeli olarak 88.000 Lira toplam olarak 286.000 Osmanlı Lirasıdır. hisse senetleri ve tahvil itfa hissesi olan 37.480 Lira bu toplama oranlanırsa, sermayenin hemen hemen sekizde birinin imha edilmiş olduğu anlaşılır.¹¹⁸

---

¹¹⁵ Yılmaz, age., s. 323.

¹¹⁶ Yılmaz, age., s.324.

¹¹⁷ Yılmaz, age., s. 324.

¹¹⁸ Yılmaz, age., s. 325.

4. TRABZON MİLLÎ MENSUCAT FABRİKASI KOLLEKTİF ŞİRKET-İ OSMANİYESİ

4.1.Şirketin Kuruluş Tarihi: 10 Mart 1339 (10 Mart 1920)

4.2.Şirketin Kurucuları: Alaybeyizade Faik, Hacı Mollazade Hacı Ali, Kitapçizade Affan ile Hatipzade Mustafa, Bukrizade Hacı Musa ve Mahdumlan, Timurcizade Murat ve Kazım, Kara Ahmedzade Hasan, İmamzade Hasan, Oflu Hacıdursunzade Ahmed ve Biradeleridir.¹¹⁹

4.3.Şirketin Kuruluş Amacı: Pamuk iplik, boya ve kumaş üretmektir.

4.4.Şirketin Merkezi: Trabzon Ayasofyada, Ayasofya caddesi üzerinde kurulmuştur.

4.5.Şirketin Sermayesi: Şirket 15.000 hisseye sahiptir. Her hisse 10 lira olup toplam Sermayesi 15.000 lira idi.

4.6.Şirketin Genel Durumu: Üretimini gerçekleştirmek için makinelerini Fransa'dan getirtirilmiştir. Ancak şirket 1928 yılında, 1925-1930 yıllarında dünya kıtlığının Türkiye'yi etkilemesi sonucu kendi kendini feshetmiştir. Fabrika çalışanlarının verdikleri bilgiler doğrultusunda fabrikanın başarılı olduğu anlaşılmaktadır. Hatta İzmir Fuar'ında mallarının kalitesiyle bir altın ve iki gümüş madalya ödül almıştır.

1922-1928 yılları arasında seri üretim gerçekleştirilmiştir. Ancak bilinmeyen bir nedenle işçiler ve ortaklar arasına fitne girince, anlaşmazlıklar yüzünden şirket varlığına son vermiştir. Makineleri bir Macar usta tarafından sökülerek İstanbul'a götürülmüş, fabrika Hacı Dursunlar tarafından orada kurulmuştur. Ortakla onar kişilik guruplar halinde toplanarak paralarını Ortahisarda tartışmalı bir şekilde almışlardır¹²⁰.

---

¹¹⁹ Yazıcı, age., s. 181.

¹²⁰ Odabaşıoğlu, age., s. 113.

5. TİCARET OSMANLI ANONİM ŞİRKETİ UMUMİYESİ

5.1. Şirketin Kuruluş Tarihi: 12 Ocak 1911¹²¹

5.2. Şirketin Kuruluş Amacı: Bütün ticari ve sınai işlemler dahil olmak üzere, tıbbi maddeler ve benzeri eşya üretmek amacı ile fabrikalar kurmak veya satın almak, gerektiğinde diğer şirketler ile işbirliği yaparak ve kendisi için yararlı saydığı her tür ticari ve mali girişimlerde bulunmak için kurulmuştur.¹²²

5.3.Şirketin Merkezi: İstanbul olup yönetim kurulu kararı ile diğer illerde şube açabilecektir.

5.4.İdare Meclisi: Yönetim kurulu beş ile onbir üyeden oluşmaktadır. İlk yönetim kurulu 9 sene müddet ile ilk kuruculardan oluşmuştur. Her yıl bir kısmı yenilenmek üzere üç senede de tamamen değişecektir. Kurul görüşmelerinde başkanın oyu tercih sebebidir.Üyelerin şirketin en az 50 hisse senedine sahip olması gerekmektedir. Genel kurul her yıl ilk altı ay içinde toplanır. Sermayenin üçte birine sahip olan bir veya birden fazla hissedarın 25 oydan fazla hakkı yoktur. Tedavüldeki sermayenin dörtte birini temsil eden kişiler kurul toplantı yeter sayısı için uygundur. İkinci davet üzerine toplanacak kurullarda sayı aranmaz.Sermayenin en az üçte biri hakkına sahip olan hissedarlar toplantıdan 20 gün önce gerçekleşecek toplantı konus için gündem oluşturulur.Eğer gündem sermaye artırımını ise sermayedarların üçte ikisi toplanmalıdır.

5.5.Şirketin Sermayesi: Şirket süresi 50 yıl ve sermayesi 5 Liralık 4 000 hisseye bölünmüş 20 000 Liradır. Genel kurul karar ile sermayeyi % 50 artırabilecektir. Toplam çıkarılan senetlerin yarı bedeli ödeninceye kadar sahibinin namına, ödendikten sonra hamiline olacaktır.¹²³

5.6.Şirketin Genel Durumu: Şirketin mali yılı miladi yıl başı ile başlamaktadır. Net gelirden ödenmiş sermayeye % 6 altı ödenecek şekilde ayrılır. Ödenecek faiz ilgili yılın gelirinden ayrılır. Kalan tutardan gelecek yıl kar ve zarara kaydedilecek şekilde % 10 ihtiyat akçesine, %10 yönetim kurulu üyelerine, %30 kurucu hissedarlara kalan %50 si diğer hissedarlara dağıtılır. 272 kurucu hissesi mevcuttur. Hamiline çıkarılan bu senetlerin sayısında herhangi bir değişiklik olmamaktadır. Toplam sermayenin 5'te

---

¹²¹ Balcı, Sırma, age., 139.

¹²² Yılmaz, age., s.187.

¹²³ Yılmaz, age., s.187.

birine ulaşıncaya kadar ihtiyat akçesi ayrılmaktadır. Mali yılın faizi ihtiyaç akçesinden karşılanmaktadır.

23 Mayıs 1913'te toplanan birinci genel kurula sunulan rapora göre şirket ilk yılda sermayenin %60'nı yani 12.000 lirasını almıştır. Özellikle savaş yılları olmasına rağmen kağıt ve nişasta satışıyla 1 600 lira gelir elde etmiştir. Bu tutarın 320 Lirasının ihtiyat akçesi olarak ayrılmış, kalan tutarda şirket tüzüğüne göre dağıtılması teklif edilmiş ve genel kurulcada kabul edilip dağıtılmıştır.¹²⁴

İkinci yıl işlemlerinden masraf ve amortisman hisseleri indirilerek 1 487 lira 30 kuruş elde edilmiş bu tutardan 89 lira 24 kuruş özel ihtiyat akçesi ayrıldıktan sonra genel kurul kararı ve şirket tüzüğü dikkate alınarak dağıtımı yapılmıştır.¹²⁵

Savaşın başladığı yılda şirket 3.200 Kar elde etmiş ,savaş dolayısıyla cari işlemlerde görülecek tehlikeler karşısında 1.200 ayrılması kalan 2.000 liradan 320 liralık kısmının özel ihtiyat akçesi olarak ayrılması ve kalan bakiyeninde tüzüğe uygun şekilde dağıtılmasına karar verilmiştir.¹²⁶

Dördüncü yılda ise 10 şubat 1916 yılında toplanan genel kurul rapor ve hesapların gore, ilgili yılın doğurduğu koşullar şirketin uğraştığı ticaret kolu lehine etkide bulunmuştur. Ertesi yıla ait belgelerde ise esas gelir 18.000 liraya çıkmıştır. Bunun 1 000 lirası özel ihtiyat akçesi olarak ayrılması kalanın dağıtılması kararı alınmıştır.şirket sermayenin kalan %40 lık kısmının 8.000 lirasında 15 şubat 1918 yılında tahsiline karar vermiştir.¹²⁷

---

¹²⁴ Yılmaz, age., s. 187.

¹²⁵ Balcı, Sırma, age., 141.

¹²⁶ Yılmaz, age., s. 188.

¹²⁷ Yılmaz, age., s. 188.

6. OSMANLI SİGORTA ŞİRKET-İ UMUMİYESİ

6.1.Şirketin Kuruluş Tarihi: 19 Mayıs 1308 (31 Mayıs 1892)'dir.

6.2. Şirketin Kurucuları: Terno Bey ve Banker Mösyö Rene Bodovi'dir.

6.3. Şirketin Kuruluş Amacı: Osmanlı Ülkesi veya yabancı ülkelerde doğrudan doğruya veya diğer sigorta şirketleri ile ortaklaşa her türlü sigorta işlemlerini gerçekleştirmek olup özellikle yangın, kara ve deniz taşımacılığında ortaya çıkan hasarlar için sigorta yapmaktır.¹²⁸

6.4. Şirketin Merkezi: İstanbul olmakla beraber, Osmanlı İmparatorluğunda acentelerin adedinin 991 'e ulaştığı, yönetim kurulu raporunda belirtilmiştir.Bir şubesinde Trabzon'da dır.

6.5.Şirketin İdare Meclisi: Yönetim kurulu genel kurulca seçilen 9 üyeden oluşmaktadır. Yönetim kurulu kararı ile 18 kadar çıkabilmektedir. Şirket kuruluş tarihinden sonra 5 yıl Osmanlı Bankası vekili Terno Bey ve Mösyö Rene Bodovi ile bu bankadan seçilmiş ve tayin olunmuş 6 üyeden oluşmuştur. Görüşmelerde ortak oy çıkarsa başkanın oyu geçerli sayılmaktadır. Üyelerin üçte biri her yıl değişmiştir. Yönetim kuruluna üye olabilmek için en az 200 hisseye sahip olmak gerekmektedir.

Şirketin denetim kurulu her yıl yönetim kurulu üyelerinin "gizli kur'a" ile seçtiği iki üye ile müdürden oluşan bir kuruldur. Bu kurul teftiş ve denetleme ile mükelleftir. Denetleme sırasında kötü yönetimlerini gördüğü memurların işten el çektirilmesi teklifini genel kurula sunma yetkisi vardır. Ayrıca bu kurul şirketin mevcut nakitlerinin kullanım şekline karar verir. Kara ve denizde meydana gelecek hasarların ödenmesinde karara bağlardı. Yönetim kurulunu gerektiği zamanlarda olağanüstü toplantılara davet edebilmekteydi. Şirket işlerinin düzenli yürümesi için gerekli düzenlemeler yapıp genel kurula bildirilir. Ayrıca bu kurul hatfada iki kez toplanarak genel kurula sunulacak bütçe düzenlemelerini yapmaktaydı. Denetleme kurulu üyelerinden birinin bulunamadığı durumlarda yönetim kurulundan bir üye bu kişiye vekalet edebilirdi. Şirket Müdürü, yönetim kurulunca belirlenirdi.¹²⁹

Sigorta sözleşmeleri istisna olma koşulu ile şirkete ait yazışmalar, poliçe ve şirketin sorumluluk olarak yerine getirmesi ile ilgili belgeleri müdürden başka denetim kurulundan bir üyenin imzalaması gerekmektedir. Bu üyenin bulunamadığı halde

¹²⁸İbrahim Sırma, *Osmanlı Anonim Şirketlerde Kar Dağıtımı*, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, Alanya 2011, C.3, S.2, s.117.

¹²⁹Yılmaz, age., s. 288.

yönetim kurulu üyelerinden birisi tarafından imza olunması zorunludur. Sigortaya ilişkin belgelerin bir tarafının Türkçe olmasında şarttır.

Genel kurul mali yıl başladıktan sonra 6 ay içerisinde merkezde toplanmak zorundadır. Genel kurula katılmak için en az 25 hisseye sahip olmak gerekliydi. Oylamada bir hissedarın 25 ten fazla oyu olamaz.

Şirket sahip olduğu nakitlerinden en az yarısını bankalara yatırır yada nakte kolay dönüşebilecek tahvil satın almada kullanabilir. Diğer kısmı ile de şehir ve kasabalarda şirket her türlü emlak satın alabilir veya ipotek yapabiliirdi. Ancak bu taşınmazlar şirket kaydına alınmazdı.

Şirketin mali yılı Ocak ayı ile başlamaktaydı. Satın alınan hisse senedi ve tahviller Ocak ayının otuzuncu günü piyasa fiyatıyla değerlendirilip şirkete gelir olarak kaydedilirdi. Safi gelirden, ödenmiş sermayeye faiz ödemek için % 5'i geri kalanı % 25'i ihtiyat akçesine, % 15'i kurucu hissedarlara ,% 5'i yönetim kuruluna , % 5'i müdür ve memurlara kalan % 50'si temmettü adıyla hissedarlara dağıtılmaktadır.¹³⁰

Sermayenin dörtte biri tahsil oluncaya kadar, ihtiyat akçesi 44 000 Osmanlı lirasına ulaşınca bundan sonra ihtiyat akçesi ayrılıp ayrılmayacağı, ayrılacak sa ne oranda ayrılacağı genel kurulca belirlenecektir. Sermayenin diğer kısmı da hissedarlardan talep olunursa ihtiyat akçesi, ödenmiş sermayenin yarısına ulaşınca kadar % 15'ten aşağı olmamak üzere, genel kurul tarafından artırılabilir. Miktarı değiştirilmemek koşuluyla 1 000 adet kurucu hisse senedi vardır. Bu senetler hamiline yazılıdır.¹³¹

6.6. Şirketin Sermayesi:

Şirket sermayesi, her biri 11 Osmanlı veya 10 İngiliz Lirası ya da 250 Frank kıymetinde 40.000 hisseye bölünmüştür. 440.000 Osmanlı Lirası veya 400.000 İngiliz Lirası ya da 10.000.000 Franktır. Genel kurul kararı ile sermaye % 50 artırabilir. Yeni çıkacak hisse senetlerinin satın almada eski sahipler öncelikli olacaktır. Senet tutarın yarısı ödendikten sonra senet hamiline kaydedilecektir.

6.7. Şirketin Genel Durumu:

1911 yılında, yangın sigortalarından elde ettiği gelir 35.568 Lira 64 kuruştur. Bu yılda gerçekleşen büyük yangınlar hem şirketi hemde diğer sigorta şirketlerini büyük zarara sokmuştu. 1911 yılı sonuna kadar şirketin ödemek zorunda kaldığı yangın bedel tazminatı 50.830 lira 49 kuruştur. Bu ödemelerden sonra diğer şirketlerle karar alarak

¹³⁰ Yılmaz, age., s. 287.

¹³¹ Yılmaz, age., s. 289.

sigorta fiyatlarını artırmış ve bu kararlarını vilayetlere gönderilmiştir. Sigorta işlemlerinden bu yıl içinde 406 Lira küsur kuruş safi kazanılmıştır. Kar-zarar hesabına bakıldığında 30 Ocak'ta ödenmeyen 1.909 Lira tazminat bedeli ile hükmü geçerli sigortalar için ayrılan 14.227 Lira 73 kuruş karşılık düşüldüğünde, 1911 yılının zararının 19.895 Lira 18 kuruş olduğu görülmektedir. Bu zarar ertesi mali yıla devredilmiştir. Bu yılda sermayenin yarısı tahsil edilmiştir.¹³²

Aynı yılda Şirketin sahip olduğu çeşitli türlerden hisse senedi ve tahvil tutarı 216 734 liradır. Bu tutar ilgili yılın bilançosunda görülmektedir.

1912 yılında tahsil edilmemiş sermaye miktarı değişmemiştir. Bu yılın ihtiyat akçesi 17.536 Liraya çıkmıştır. Yılın sonunda hisse senedi ve tahvillerin piyasa fiyatı üzerinden hesaplanan toplam değeri 216.520 Liradır. Şirketin kasasındaki nakit mevcudu 17.330 Lira olup, bu yıl ki işlemlerden doğan zarar 4.038 Lira dır. Bunun ile birlikte toplam zarar 23.935 Liraya ulaşmıştır.¹³³

1913 yılı bütçesinde, tahsil edilmiş sermaye ve ihtiyat sermayesi miktarlarında değişme olmamıştır. Bu yılda yangın bölümü ihtiyat akçesi 13.250 Lira ve yaşam kısmı ihtiyat akçesi 19.213 Liradır. İhtiyatlar arasında şüpheli alacaklar karşılığı olarak da 2. 500 Lira vardır. Bu yılda şirketin elinde mevcut hisse senetleri ve tahvillerin değeri 174. 405 Liradır. Şirketin bilançosunda, başka malvarlıkları arasında Taksim arsasının satın alınmasında katılım payı olarak 29.600 Lira ve taşınmaz mallar ipoteğine karşılık borç verilen tutar olmak üzere 10.550 Lira edilen 10.722 Lira 38 buçuk kuruş safi gelir, 1912 senesi hesabında gösterilen 23.934 Lira 11 buçuk kuruştan indirilerek, kalan 13.211 Lira 72 kuruş zarar ertesi yıla devrolunmuştur.

1914 yılı bütçesinde sermaye ve ihtiyat sermayesinin miktarının aynı kaldığı ve yangın kısımları ihtiyat akçelerinin de 13.028 ve 21.264 Lira olduğu görülür. Mal varlığının 13.463 Lira 30 kuruşu taşınmaz mallar için borç verilen tutardır. Bu yılda hisse senetleri ve tahvillerin kıymeti toplam olarak 200.461 Lira 30 kuruş olduğu, 350. 191 Lira 79 kuruşluk emlak varlığı, 22.621 Lira 96 kuruş nakit mevcut bulunduğu, bu yılın bilançosunda görülmektedir. 1914 senesi işlemlerinden elde edilen 4.827 Lira 95 kuruş gelir, geçmiş yıllardaki zararlardan düşülerek 8.383 Lira 78 kuruş zarar ertesi yıla devir olunmuştur.¹³⁴

---

¹³² Yılmaz, age., s. 290.

¹³³ Yılmaz, age., s. 290.

¹³⁴ Balcı,Sırma, age., s. 227.

1915 yılı bütçesinde sermaye ve ihtiyat sermayesinde yine bir değişiklik olmamıştır. Yangın ve yaşam sigorta kısımlarının ihtiyat akçeleri yükselerek 13.365 Lira 96 kuruş ve 23.483 Lira 42 kuruşa olmuştur. Şüpheli alacaklar için ayrılan 2.500 Lira ihtiyat akçesi sabit kalmıştır. Bu yılın bütçesinde; biri tahsil edilecek kuponlara, diğeri hisse senetleri ve tahvillere ait olmak üzere 2.718 ve 1.022 Lira iki ihtiyat akçesi daha gösterilmektedir. Şirketin malvarlığı arasındaki hisse senetleri ve tahvillerin toplam değeri 177.844 Lira olup, taşınmaz mallarına karşılık verdiği krediler 15.772 Lira ve emlak değeri 44.186 Liraya ulaşmıştır. Mevcut nakit olarak dahi 36.082 Lira gösterilmektedir. 1915 yılı kârı olan 9.085 Lira 57 kuruştan 8.383 Lira 78 kuruş zarar bakiyesi kapatıldıktan sonra, 701 Lira 89 buçuk kuruş gelir ertesi seneye devrolunmuştur.¹³⁵

1916 yılı bütçesine bakıldığında, çıkarılmış hisse senetleri ve tahvilatın toplam değeri 175.759 Lira ve taşınmaz mallar ipoteğine karşılık vermiş oldukları borçlar 24.345 Lira ve emlak ve akar kıymetleri 59.827 Liraya ulaşmaktadır. Nakit mevcudu yeterli olmadığından, ihtiyat sermayesi de artmamıştır. Diğer ihtiyat akçeleri biraz daha artarak, yangın kısmı ihtiyatı 24.765 Liraya ve tahsil edilecek hisse senedi ve tahvil kuponlarına ait ihtiyat akçeleri de 7.044 ve 1.057 liraya ulaşmıştır.

1916 yılı işlemlerinden 15.092 Lira küsur kuruş elde edilmiş bu gelire önceki yıldan devrolan 701 Lira küsur kuruş eklenmesiyle toplam gelir olan 15.794 kuruş olmuştur. Ödenmiş sermayeye % 4 hesabıyla dağıtılmak üzere 8.800 Lira ayrılmış, 5.000 ise yeni başlanacak hayat sigortasının kuruluşuna tahsis edilmiş ve kalan 1.994 Lira 25 kuruşda 1917 yılına devir edilmiştir.

Şirketin toplantıya davet edilen genel kurul yönetim kurulu raporunu incelemiş ve şirket işlemlerinin devam etmemesi kararı alınmıştır. Şirketin tasfiyesi ile birlikte borç ve alacaklarının yeni kurulan Millî Sigorta şirketine devir kararı alınmıştır.¹³⁶

---

¹³⁵ Yılmaz age., s. 292.

¹³⁶ Balcı,Sırma, age., s. 227.

7. ÇAYELİ BAKIR ÇİNKO MADENLERİ ŞİRKETİ

7.1. Şirketin Kuruluş Tarihi: 1892

7.2. Şirketin Kurucuları: Hacı Molla Oğlu Ali ve Hacı Yahya Oğlu Mesut Efendi ile Bu ortakların Vasilaki Yuvanidi ve ortağı Vasilaki Serakyoni olmak üzere ikide Gayri Müslüm ortağı vardı

7.3.Şirketin Kuruluş Amacı: Rize'nin Mapavri Nahiyesi Latom (Madenköy) ve Aytoroz (Kaptan Paşa) köylerinde Çinko Magnezyum çıkarmak .

7.4. Şirketin Merkezi: Çayeli / Rize Sancağı

7.5. Şirketin Genel Durumu:

Şirketin yıllık üretimi 2 000 tonu bulmaktadır. Bu şirket Darülacezede dahil olmak üzere bir çok yerlere vergi, harç ve bağış veriyordu. Bu maden ocaklar 142 ve 598 olmak üzere 740 dönümdür. Yıllık üretimleri biner tondan iki bin tondu.

Maden alanlarının bakıldığında Kuzeyden Latom köyü cami mevki ile başlayıp Andonlu tepesine düz bir hat çizmiş, doğudan Kirazlık Irmağıyla Latom deresinin kavuşma noktasına doğru düz bir çizgi ile, güneyden Isırlık ve Meşe tepeleriyle İlya'nın hanesi mevkiinden geçerek Mezarlık Tepesi'ne başlayarak başlangıç hududu olan Latom köyü camii mevkiine düz bir çizgi ile sınırlı 598 dönümlük alanı kapsar.

1892 yıllarında 504 ton olan bakır üretilmiş, 1907 yılında bin 375 tona çıkmış ancak civar ormanlarında yakacak sıkıntısının olması, I. Dünya Savaşının başlaması ile çalışacak iş gücünün olmaması nedeni ile üretime 1915 yılında ara verilmiştir. Madenden çıkartılan cevherin miktarına göre ölçeklendirilerek Gümrük İhracat Vergisi, Askeriye, Darülaceze, Hicaz Demiryolu, Muhacir İskân Komisyonu ve Ziraat Mektebi vergilerinin de verildiğini görüyoruz.¹³⁷

---

137 Mustafa Bozdemir, Osmanlıdan Cumhuriyete Endüstriyel Mirasımız, İstanbul 2011, s. 290/292.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TRABZON'DA FAALİYET GÖSTEREN BANKALAR

1. OSMANLI'DA PARA POLİTİKASI

Osmanlı Devleti'nin dış ticaret hacminde meydana gelen değişiklikler, iç ticaretide etkilemektedir. Bu olay ülkede zaman zaman para darlığının çekilmesine neden olmuştur. Ülke içinde beş tür tedavülde para olması ve bunların aynı anda ülke içinde bulunması bu darlığın nedenidir. Paranın madeni para esasına dayanıyor olması sebebi ile para arzını istendiği gibi artırıp azaltmak mümkün olmamaktadır. Bu sebepten dolayı ülkenin para politikası çok katıdır. Batı, para talebindeki genişlemeleri merkez bankası aracılığı ile banknot çıkarıp karşılıyordu. Osmanlı 'da tedavül aracı hiçbir zaman banknot değildir. Osmanlı Bankasında ise çok sınırlı şekilde para transferlerinde kullanılmıştır. Günlük yaşamda da banknot kullanımı olmadığı gibi para yerine geçen çek, senet ve benzeri unsurlarda yaygın olarak kullanılmamıştır.¹³⁸

Bu tür belgelerde en yaygın olanı poliçelerdir. Ülkede çek ancak 1914 yılında yasallaşmıştır. Ticari ilişkilerin arttığı, ekonominin parasallaştığı bir ortamda piyasada oluşan para kıtlığı ancak yabancı paralarla karşılandı. Özellikle İstanbul'a uzak bölgelerde yabancı paralar ticari işlemlerde sıkça kullanılmıştır. Yemen'de Maria Theresa Taleri, Filistin ve Hicaz'da seyyahların ve hacıların getirdikleri Fransız Napolyonu ve Frangi, Maria There a Taleri ve Rus Rublesi serbestçe dolaştı.

Trabzon ve civarında ise özellikle Rus rublesi ki daha önemlisi burada kağıt Ruble bile kullanılmıştır. Doğuda Bağdad ve Basra'da İran kranı ya da Hint Rupisi tercih edilen para olmuştur. Para darlığı bir tarafa iktisadi ilişkilerde zayıf olunması yabancı paraların işlem görmesinin bir başka nedenidir. Kambiyo işlemlerinin bilinmemesi veya bu işlemleri gerçekleştirecek kurumların bulunmaması nedeni ile üretici veya tüccar ilişki kurduğu ülkenin parasını kabul etmek zorundaydı. Örneğin, Mısır'a yapılan bütün ihracatlarda İngiliz lirası ile yapılmıştır. Doğu Karadeniz Trabzon'un Rusya ile sınırını oluşturuyordu. Bundan dolayı ticari ilişkileri gelişmiş bunun yanı sıra yöre ahali buraya gidip ekmekçilik, tütüncülük ya da işçilik yapmalarından dolayı Rus parası Ruble yörede sıkça kullanılmakta idi.¹³⁹

---

¹³⁸ Toprak, age., s. 25.

¹³⁹ Toprak, age., s.26.

1.1. Cumhuriyet Dönemine Kadar Bankacılık

Ondokuzuncu yüzyıla girildiğinde Avrupa ülkeleri Sanayi Devrimini başlatmış buna bağlı olarak modern bankacılığın gelişimi hızlanmasına karşın Osmanlı devletindeki bankacılık hala Ortaçağa özgü bankacılığa devam ediyordu. Anonim şirketi unsurlarında örgütlenen şubeler açan, bankacılık konusunda ihtisaslaşan Avrupa bankacılığını etkileyen unsurlar, Sanayi devrimi ile artan üretim ve buna bağlı olarak ticaret kredisi, hisse senedi ve tahvil piyasasındaki gelişmeler, yabancı devletlerin Avrupa'ya sunduğu borçlanmalar, devletlerin alt yapılarını tamamlamak için bankalardan önemli ölçüde kredi almalarından dolayı Avrupa'da bankacılık sektörü gelişmiştir.

Osmanlı devletinin ihtiyaç duyduğu kredileri yüksek faizle veren Galata Bankerleri ise sağladıkları kredinin çoğunu, sanayileşme sürecindeki Londra ve Paris bankerlerinden sağlamışlardır.¹⁴⁰

Tuna valisi olan Mithat Paşa vilayette hakim düzensizlikleri önünü almak için bazı girişimlerde bulunmuştur. Bu düzensizliklerin başlıcaları köylü ve çiftçinin sarraf ve tefeciler tarafından sömürülmesidir. Mithat Paşa bu sorunu ortadan kaldırmak için her kazada bütün çiftçilere kredi sunacak sandıklar kurmaya karar verir. Bunun için gerekli yetkiye almıştır. Bu sandıklar 1864 yılında Menafi sandıkları olarak kurulmuştur.

1866 yılına kadar geçen süre içinde bu sandıkların yapmış olduğu faaliyetler olumlu sonuç verince bütün vilayetlerde açılmasına karar verilmiştir. Bu sandıklar için gerekli fonlar her vilayetin kendi aşar vergisi tutarından karşılanmaktadı. Köylü ve çiftçiye verilen krediler kısa vadeli. Bu krediler köylülere kıymetli eşya karşılığında hipotek edilerek veriliyordu. Sandıklar Nafia nezaretine bağlı olmak ile birlikte her kazanın yönetim ve denetimi kendi içerisinde o yörenin seçmiş olduğu ikisi Müslüman ikisi Hristiyan üye tarafından hiçbir ücret talep edilmeyerek yapılmakta idi. Sadece bu kurulun kâtipliğini ve muhasebesi için görevlendirilen kişi işlem hacminin küçük bir yüzdesi kadar ücret alıyordu. Sandıklar sürekli kurulan Pazar yerlerinde kuruluyordu. Bu sandıkların sayısı 1888 yılında Ziraat bankası kurulduğunda 300 aşmıştı.

İkinci Meşrutiyet ile birlikte bir çok alanda değişimler olmuştur. Bunlardan biride bankacılık alanıdır. Millî Banka sorunu Jön Türklerle birlikte bir sorun halini almaya başlamıştır. 1908 devrimi ile birlikte toplanan Mebuslar Meclisinin ilk gününde Drama

---

¹⁴⁰ Oya Silier, *1920'lerde Türkiye'de Milli Bankacılığın Genel Görünümü*, Ed: Osman Okyar, Ankara 1975, s.485.

Mebusu İttihatçı Ali Rıza Bey millî olan bankaların kurulması gerektiğini belirtmiş, böylelikle ulusal servetin değerlendirilebileceği fikrini savunmuştur.

Meclis'e sunduğu önerge ile “*Osmanlı İttihad ve Terakki Bankası*” adında ulusal bir banka kurulması için teklif sunmuştur. İttihat ve Terakki Partisi kredi kullanımı açısından devletin durumunu gördükleri için özellikle hızlı bir şekilde yabancı sermayenin denetlenmesi yönünde tedbirlere başvurmuşlardır. Sonuç olarak “*millî iktisad*” düşüncelerinin hızla geliştiği bir dönemde partinin genel merkezi bütün illere göndermiş olduğu genelgede “*millet bir uzviyete benzetilince bu uzviyetin kanı itibar kredi dediğimiz şeydir ve millette bir kalp gibi bütün itibarları toplayıp dağıtan müessese ise bankadır*” diyor ve taşra örgütlerinde kendi imkânları ile kredi verecek kurumları oluşturmalarının istiyor.¹⁴¹

İkinci Meşrutiyet dönemi İttihatçıların millî bankacılık için çalışmalarına hız kazandırmasının nedenleri arasında devlet bankası görevini üstlenen Osmanlı Bankasının ülke çıkarları ile bağdaşmayan tutumlarıdır. Özellikle Balkan Harbi yıllarında Osmanlı Bankası Babıali'ye parasal destek konusunda sorunlar çıkarması nedeni ile partiyi Ulusal bankacılık konusunda yeni ve hızlı çözümler üretmeye sevk etmiştir. Savaş sırasında banka mali desteğe yanaşmamış, ekonomik bunalımın giderilmesi için çalışmamış aksine bu durumdan yararlanmaya çalışmıştır. 1912 yılında Maliye Nezareti'nin çıkarmış olduğu bonolar yine yabancı bir sermaye ile kurulmuş olan Türkiye Millî Bankası'nca kabul görürken, devlet bankası ayrıcalığını taşıyıp, Hazine'ye avans vermiş, dış borç akitlerinde aracılık etmişti.¹⁴²

Tanzimat'la birlikte karmaşık hal alan Osmanlı Maliyesine ve para sistemine çeki düzen vermeyi amaçlayan İstanbul Hükümeti Avrupadakine benzer banka kurma hazırlığı içinde idi. İlk olarak bankayı yerli sermaye ile kurmaya çalıştı. Ancak on yıllık bir çalışmada başarısız olundu. Çünkü Osmanlı halkında yeterince sermaye yoktu.

Yine tek çıkaryol Avrupa sermayesine başvuruyordu. 1863 yılında Fransız sermaye katılarak Bank-ı Osmaniye kuruldu. Bu banka devletin mali işlerini yürütecekti. Bank-ı Osmaniye bu doğrultuda yapıya kavuşturuldu. Bu değişimden sonra Bank-ı Osmani adı Bank Osmani-i Şahane olmuştur.¹⁴³

---

¹⁴¹ Toprak, age., s. 47.

¹⁴² Toprak, age., s. 47.

¹⁴³ Toprak, age., s. 52.

2. MEŞRUTİYET'TEN CUMHURİYET'E KADAR TRABZON'DA FAALİYETTE BULUNAN BANKALAR

Zaman içinde Trabzon'da yerli ve yabancı bankaların şubeler açtıkları görülmüştür. Özellikle II. Meşrutiyet sonrasında kurulanlardan bazıları sanayi alanında faaliyet gösterenleri desteklerken bazıları da tarıma yönelik destek kredileri vermektedir. Ticaret hacminin küçümsenemeyeceği Trabzonda'da gerek esnaf gerekse tarıma yönelik çalışanlar iki banka şubesi ile ilişkilerini sürdürdüler.

2.1. Osmanlı Bankası Trabzon Şubesi

2.1.1. Bankanın Kuruluş Tarihi : 1 Şubat 1856 tarihli fermanı ile kurulmuştur.

Trabzon şubesi 1891 yılında açılmıştır.¹⁴⁴

2.1.2. Bankanın Kurucuları: İngiliz grubu: William Glay, Paskoc Du pre Grenfell, Laghlas Mackinston Hate, William Richard Drake, John Stewart, Edward Gilbertson'dır.

Fransız grubu: Laac Pereire, Emile Pereire, Eugene Pereire, Philippe Hottinguer, Ernest Adolphe Fould, Charles Mallet, Pillet Will, Barnn F. Soillere, Antoine Jacop Stern, Duc R. de Ferrari, Hyppolite Guillaume Biosta, Jean Charles Mussatd Frederic Rieninger, Vincent Buffarini, Hodolphe Hottinguer¹⁴⁵

1896 yılı salnamesinde Trabzon Bank-î Osmanî Şubesinde Muhabiri Mösyö Samuel Saduk, Muhasebeci Mösyö Baron Hiş, Katib Mösyö İstilyanopulo görev yapmaktadır.¹⁴⁶ 1901 yılı Trabzon Bank-î Osmanî çalışanları ise Direktör Hanımoğlu Maryos Efendi, Kontrolör Estilyanopulo Kostantin Efendi, Sandık emini Honora Efendi, Tahrirat Katibi Serafin Serabyan Efendi, Muhasebe Katibi Agop Zarif ve İbrahim Kavukcuyan, Tahsila memuru Estepan Hovespiyan Efendiden oluşmaktadır.¹⁴⁷

2.1.3. Bankanın Kuruluş Amacı: Osmanlı sınırları içerisinde banknot çıkarmak ayrıcalığına sahiptir. Ayrıca bu bankalar, devletin hazine sarraflığını yapmıştır. Devlet hazinesi gelirleri banka şubelerinde toplanacak ve Maliye Nezaretince düzenlenen havaleler ile banka kasasından ödenecektir. Tedavülden kalkan paraların çekilmesi, iç ve dış ana para ve faizlerin ödenmesi bankanın görevleri arasındadır.¹⁴⁸

2.1.4. Bankanın Merkezi: İstanbul, ayrıca Paris ve Londra'da iki acentesi mevcuttur.

¹⁴⁴ Edhem Eldem, *Osmanlı Bankası Arşivinde Tarihten İzler*, İstanbul 1997, s. 121.

¹⁴⁵ Bozdemir, age., s. 81.

¹⁴⁶ TVS, M.1896, s. 299.

¹⁴⁷ TVS, M.1901, s. 173.

¹⁴⁸ Toprak, age., s. 52.

2.1.5. İmtiyaz Süresi: Banka kurulduğu yıldan itibaren 30 imtiyaz süresine sahipti. 1875 yılındaki sözleşme ile bu 50 yıla, 1895 yılında ise 62 yıla çıkarılmıştır. Daha sonra bu süre Cumhuriyet devrinde de uzatılmıştır.

2.1.6. Bankanın İdare Meclisi :1909 yılında Osmanlı Bankasının İstanbul'daki İdare Meclisi aşağıdaki kişilerden oluşmuştu: Paul Revoil (Genel Müdür), Nias (Genel Müdür Yardımcısı), Walter Maltass (Müdür), İ.Depuis (Müdür Yardımcısı), G. Carla li (Müdür Yardımcısı) ve 1910 yılının kayıtlarında bankanın ülkenin çeşitli yerlerinde 66 adet şubesinin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Bu şubelerin biriside Trabzon'dadır.¹⁴⁹

2.1.7.Bankanın Genel Durumu: Banka yapacağı hizmetler karşılığında komisyon ücreti olarak %1 lik bir hisse alacaktır. Osmanlı Bankası da gelirleri karşılığında yıllık %6 faiz ve en fazla 500.000 İngiliz lirası tutarında kredi açacaktır. Ayrıca 60 ve 90 gün vadeli hazine bonusu vermeyi kabul etmiştir. Banka, 1891 yılında ilk mevduatını kabul etmiş ve ilk olarak mevduata yılda % 2 faiz ödemeye başlamıştır.¹⁵⁰

Osmanlı Bankası ilk yılında banknotlarına %50 karşılık ayırırken 1865 yılında sözleşmede değişikliğe giderek bu oranı %33 indirdi. Banknotlar sadece İstanbul'da altına çevrilebiliyordu. 1875 yılında imtiyaz süresi uzatılmış, bankanın etkileri artırılmış, banka temsilcisi bütçe komisyonuna girmiştir. İlerki tarihlerde imzalanacak borçlar için Osmanlı Bankasının öncelik hakkı olacaktı. Bu imtiyaza karşılık hükümte %8 faizli 2.700.000 İngiliz lirası kredi açmayı talep etmektedir. 1875 yılı içerisinde Avusturya Bankası ile Osmanlı Bankası birleşmiş, bu banka İngiliz-Fransız sermayesinin yanı sıra devlet bankasından da pay almıştır. Ticaret bankası olarak kurulan daha sonrada devlet bankası olan Osmanlı Bankası geniş yetkilere sahiptir. Osmanlı Bankası Babıali'nin borçlarının büyük bir kısmını karşılamaktadır. Ayrıca gücü sayesinde Osmanlı yurdunda iktisadî girişimlere ön ayak oluyordu.¹⁵¹

Varidat-ı Sitte İdaresi (1879-1880) ki daha sonra Düyün-ı Umümiyye olmuştur. Bu kurumda, Osmanlı Bankası önderliğinde kuruldu. 1888 yılında Osmanlıda demir yolu yapımında gerçekleştirilen "kilometre teminatı" ya da garanti veya güvence usulünü Osmanlı Bankası uygulamakta idi. Ayrıca yine Tütün Rejisinin kurulması olayını da gerçekleştirmiştir. Osmanlı Bankası maden şirketlerinin işletilmesi için girişimlerde bulunmuştur. Bunun en önemli örneği Ereğli Kömür Madeni şirketleridir.

¹⁴⁹ Bozdemir,. age., s.81.

¹⁵⁰ Bozdemir,. age., s. 82.

¹⁵¹ Toprak, age., s. 52.

Devlet bankası özelliği taşıyan bu kuruluş ile Düyun-ı Umümiyye-i Osmaniyye 19.yüzyılın ikinci yarısında mali açıdan en önemli kuruluşlar olacaktır.¹⁵²

Bankanın kuruluş amaçlarından biriside Osmanlı mevduatına çeki düzen vermek, piyasanın ihtiyaç duyduğu tedavül araçlarını sağlamak olduğu için emisyon hakkına sahipti. Ancak hiçbir zaman emisyon bankası görevini yapmadı. Tedavüldeki paranın madeni olmasından dolayı kağıt paraya geçişte bütün yurttta büyük sıkıntılar yaşanmakta idi. Halkta kağıt paraya güven duygusunun oluşması uzun yıllar almıştı. Kağıt para bağımsız kurumlar aracılığı piyasaya sürülmüş ve her an madeni paraya dönüşmüştü. Halbuki Tazminatın ilk yıllarında kaime ile başlanmış ancak paranın karşılığını yitirmesi geliş güzel piyasaya dağıtılması kağıt paraya güveni sonderece sarsmıştı.

2.1.8. Bankanın Sermayesi: Banka, 67.500.000 Frank sermaye ile kurulmuş olup sermayenin yarısı ödenmiştir. 1865 yılında yine sermayenin yarısı ödenmiş olup sermayesi 101.250.000 Frank'a, çıkarılmıştır. 1875 yılında banka Avusturaya-Osmanlı Bankası ile birleştikten sonra sermayesini 250 milyon Frank'a yani 10.000.000 Osmanlı Lirası'na yükseltmişti. Böylece banka, her biri 500 Frank değerinde, yarısı ödenmiş 500 000 hisse senedinden oluşan bir sermaye bünyesine ulaşmış oluyordu. Banka 1863-1909 yıllarında %5 ile % 15 arasında temettü dağıtmış olup hisse senetlerinin borsadaki değeri 501 ile 765 Frank arasında işlem görmüştür. Hisse senetlerinin yarısı ödendiğinden, 250 Frangı ödenmiş bir hisse senedinin borsa değeri 1882 yılında 315 Frank'lık bir prim yapmış oluyordu.¹⁵³

---

¹⁵² Toprak, age., s. 53.

¹⁵³ Bozdemir age., s. 84.

2.2. Ziraat Bankası Trabzon Şubesi

2.2.1. Bankanın Kuruluş Tarihi: 28 Ağustos 1888 tarihli Nizamname ile kurulmuştur. 1867’ de kurulan Menafi Sandıkları’nın yerini almıştır.¹⁵⁴

2.2.2. Bankanın Kuruluş Amacı: Taşınmaz mal karşılığı veya şahsi kefaletle çiftçilere para verilmesi, faiz karşılığında mevduat kabul etme, tarım ile alakalı işleri yapma olarak belirlenmiştir.¹⁵⁵

2.2.3. Bankanın Merkezi: İstanbul ve o dönemde Trabzon’da da şubesi bulunmaktadır.

2.2.4.Bankanın İdare Meclisi: Organları İdare Meclisi ve Umum Müdürlükleridir. İdare Meclisi 10 üyeden oluşmuştur. Meclis Şura-yi Devlet Temsilciliğinin başkanlığında, Umum Müdürü Şurayı devlet ve Divan Muhasebatından birer kişi, Ticaret ve Nafia Nezaretinden birer kişi, İstanbul Ziraat ve Ticaret odalarından 2 kişi görevlendirilir. Ziraat Bankasına görevlendirilen ilk Umum Müdürü Mikael Portakalyandır.¹⁵⁶Kuruluşunda bankanın organizasyonu, İstanbul merkez olmak üzere her vilayet merkezinde ve tarımsal bölge olarak önemli olan her kazada bir şube esasına göre ayarlanmıştı. Ayrıca bu dönemde denetleme ile ilgili herhangi bir kuruluş yoktur, sadece bankanın bağlı bulunduğu Nezaretin teftişine bırakılmıştır.¹⁵⁷1877 salnamesinde Akçaabat, Yomra ve şarlı nahiyelerinde Ordu, Rize, Of, Tirebolu, Görele, Vakfikebir kazaların da memleket sandıklarının bulunduğu görülmektedir.¹⁵⁸

1898 yılı salnamesinde Trabzon Ziraat Bank Şubesi Meclis Heyeti Meclis Reisi Hüseyin Efendi, Şube Memuru Şükrü Efendi, azalar Hasan Efendi, Hafız Evliya, Tahsin Efendilerden oluşmaktadır. Şube İdaresi ise Şube memuru Mehmet Şükrü, Muavini Abdülkadir Zeki, Ser Katib Ali Faik, Katib-i sani İbrahim Halil, Mukayyit Mehmet Ziver Efendilerden oluşmaktadır.¹⁵⁹

1903 yılı salnamesinde ise Reis Ticaret Odası reis-i sânisî Kozinzâde Fehmi Efendi, Aza şube memuru Mehmed Şükrü Efendi, Belediye azalarından Barutçuzâde Ahmet Hami Efendi ve Çulhazâde Şükrü Efendi, Ticaret Odası azasından Karagözyan Mıgırdıç Efendiler’den oluşmaktadır.

¹⁵⁴ Komisyon, *Dünden Bugüne Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası*, Ankara 1998, s. 12.

¹⁵⁵ Metin Kopar, *Atatürk Dönemi İktisadi Kalkınma*, İstanbul 2013, s. 84.

¹⁵⁶ Komisyon, age., s. 13-14.

¹⁵⁷ Komisyon, age., s. 15.

¹⁵⁸ TVS. M.1877 s. 111.

¹⁵⁹ TVS. M.1898 s. 483.

Şube Memurları ise, Şube memuru Mehmed Şükrü Efendi, Başkâtip Ali Faik Efendi, Kâtib-i sâni İbrahim Halil Efendi, Veznedâr Ali Rıza Efendi, Mukayyid Osman Remzi Efendilerdir. Bu yılda Trabzon sancağında Ziraat Bank Şubesi Giresun, Ordu, Tirebolu, Of, Sürmene kazalarında Ziraat Bank sandıkları bulunmaktadır.¹⁶⁰

2.2.5.Bankanın Sermayesi: 1886-1887 Mali yılı sonuna kadar Menafi Sandıkları'nda biriken para ve bu sandıkların alacakları bankanın sermayesi olmuştur. 1887-1888 Mali yılından itibaren ise aşar vergisine yapılan % 1,5 oranındaki zamlarla birlikte % 10 olan aşar vergisinin oranı % 11,5'a çıkarılmış oluyordu.

Bankanın sermayesi 10.000.000 Osmanlı Lirası oluncaya kadar aşar vergisi desteği devam edecekti. 1909 Yılından itibaren Aşar vergisi oranı yarıya indirilmiştir Banka çiftçilere ipotek karşılığı kredi veriyordu. Mevduat karşılığında faiz ödemeyi siyaset olarak benimsemişti. Mevduata 3 ay için % 4 faiz ödemektedir. Ancak vadesiz mevduata faiz ödememektedir. İzlediği kredi politikasına ipotek karşılığı veya arazisi olmayan çiftçiye bir başka çiftçinin kefaleti ile kredi açıyordu.

Açılacak kredi miktarı banka şubesinin sermayesi de dikkate alınarak 50 ile 150 arasında değişebiliyordu. Tek bir çiftçi için geçerli olan bu sınırlandırılmış kredi için % 6 faiz ve % 1 de masraf olmak üzere toplam % 7 faiz alınıyordu. Banka 1889-1890 yıllarında 18.206 çiftçiye 162.832 Osmanlı Lirası kredi vermişti.

Bu rakamlar 1908-1909 mali yılında sırasıyla 278.663 çiftçi ve 1.153.011 Osmanlı Lirasına yükselmiş bulunuyordu. Ziraat Bankası, 1909 yılına kadar kendi kaynakları ile büyüyen bir banka olmuştur. Banka sağladığı kârlarla kredi sermayesine kaynak teşkil etmiştir.

---

¹⁶⁰ TVS, M.1903, s. 637

3. TRABZONDA'KI DİĞER TİCARİ KURULUŞLAR

3.1. Trabzon Ticaret Mahfili

Kuruluş tarihi 18 Mart 1923'tür. Bu durum Kulübün yöneticilerinin hazırladığı ve Türkiye İktisad Mecmuası'na gönderdikleri bir yazıdan anlaşılmaktadır. İlgili yazıda şöyle demektedir. *“Tacirleri asri usuli vesait ile çalışıp ecnebi müesseselerine rekabetini mümkün kılacak bir mecraya sevk edebilmek azim ve gayesiyle merbuten takdim edilen nizamname dahilinde teşekkül ederek birkaç gün mukaddem küşadı icra edilen kulübümüz şahrâhı azminde ilerleyebilmek için çok defalar heyeti muhteremenizin de tenvirine ihtiyaç göstereceği tabii olduğundan, aramızda daimi münasebat ve muhaberatı müstelzem bir rabitanın elzemini tebarüz etmektedir. Binaenaleyh memleketimizde Türk iktisadiyatını himaye ve inkişaf ettirmek için icab ederse müttehiden çalışmak ve iki memleketi alakadar edecek mesaili tüccariye ve teşebbüsati iktisadiyemizden yekdiğerimizi haberdar etmek mucibi faide görülmüş olmakla bu hususta heyeti muhteremenizin muvafakatını temenni eyleriz.”*¹⁶¹

1. Kuruluş Amacı: Trabzon tüccarlarının mesleki gelişimlerini sağlamak, bilgilerini genişletmek, Tüccarlar arasındaki iletişimi artırmaktır. Memleketin iktisadi işleriyle ilgilenmek amacı ile kurulmuştur.
2. Üye Aidatı: Üyelerden ayda iki Lira tahsil edilecektir. Üye sayısı artıkcça aidat aylık alınabileceği gibi, ihtiyaç halinde 6 aylık aidat tahsil edilecektir.
3. Üye Kaydı: Üyeler kulüp programını kabul edecekler ve kulüp defterine isim sanatı yazılıp üye tarafından imzalanacaktır.
4. Heyeti İdare: Kulüp her yıl Mart ayında toplanıp, oy çokluğu ile 7 kişilik yönetim idaresini seçmektedir. İdare Heyeti kulüp ile ilgili bütün vazife ve işleri gerçekleştirme yetisine sahiptir. İlk heyet kurucular tarafından 3 ay için seçilecek, 3 ay sonra tekrar bir seçime gidilip Mart ayına kadar işleri sürdürecektir. Heyeti idare kendi arasından başkan, başkan yardımcısı, kâtip ve veznedar seçer. Reisin olmadığı zamanda reisi sani onunda olmadığı zamanda en yaşlı aza başkanlık yapmaktadır.¹⁶²
5. İdare Kararları: Kulüpte alınacak kararlar ancak 4 üyenin yazılı kararı ile olmaktadır. Üyelerden biri zaruri durumda bulunmaması halinde üyeler

¹⁶¹ Öksüz vd. age., s. 139.

¹⁶² Öksüz vd. age., s. 139.

arasından seçimle birisi atanmaktadır. Bu aza yönetim kuruluna başkanlık yapamaz sadece geçici üye olarak görev yapmaktadır.

6. İdare Heytinin Seçimi: Her yıl Mart ayında başkan tarafından bütün azalar toplantıya davet edilir. İlk toplantıda üçte ikisi var ise toplantıya geçilir yok ise bir hafta ertelenir. Bir hafta sonra üye sayısına bakılmaksızın seçim yapılır. Üyelerin üçte ikisi idare meclisi veya üyelerinden birisinin değiştirilmesini talep eder ise, reis üyelerin toplanması için çağrıda bulunup seçimi tekrar yaptırır. Bu şekildeki değişiklik talepleri yılda bir kez olabilmektedir. Heyet üyeliğinden herhangi bir şekilde boşalma olursa yerine en çok oy olan yedek üye geçer. 14 Ağustos 1923 yılında yapılan seçimine göre İdare Heyeti; Hacı Ali Hafizzade Mehmed, Subaşızade İhsan, Dedezade Kamil, Hacı İzzetzade Hasib, Polathanelizade Celal, Kırallızade Ali, Kazancızade Hüseyin Efendiler seçilmişlerdir. Hacı Ali Hafizzade Mehmed ve İhsan Efendilerin istifaları üzerine yerlerine yedek üyelerden Serdarzade Hamdi ve Kitapçızade Ali Efendiler getirilmiştir.¹⁶³

Geçmişten günümüze Trabzon'u ekonomik yönden önemli kılan Trabzon-Tebriz yolu ve iskelesidir. Bu iskele sayesinde halk Karadeniz ticaretinde önemli bir kazanç sağlamıştır. Halk bu iskele ile İstanbul, Rumeli ve Tuna kıyılarına kadar ticaret yapabilmekte idi. 19.yüzyılda Avrupalı devletler Osmanlı İmparatorluğu üzerinde siyasi baskılarını artırdıkça ülkede yaşayan Hıristiyanlarda her alanda eskisinden daha fazla öne çıkmışlar ve vilayette ekonomik güce sahip olmuşlardır. Bunun sonucu olarak kurulan şirketlerin ya sahibi yada ortakları olmakta idiler. Sermaye yetersizliklerine rağmen yinede Trabzon'da Milli şirketler kurulmuş ancak biri hariç diğerleri uzun süreli faaliyette bulunamamışlardır. 1916-1918 Rus işgalinden sonra birçok Ermeni ve Rum tüccar şehri terk etmiştir. Bu süreler içerisinde limanın Ruslar tarafından kontrol edilmeside Trabzon ticaretine büyük zarar vermiştir.

---

¹⁶³ Öksüz vd. a.g.e s. 140.

SONUÇ

Fatih Sultan Mehmet'in fethettiği, Kanuni Sultan Süleyman'ın doğduğu ve büyüdüğü şehir olan Trabzon, Osmanlı döneminde çok önemli bir konuma sahip olması nedeni ile bu kente olan ulaşım kolay olmuştur. Şehir liman kenti ve doğal limanlarının olması ve Erzurum üzerinde İran'a ulaşan bir transit yolun bulunması da bu şehri taşımacılık bakımından önemli kılmıştır.

Şehrin doğal koşulları tarıma elverişli değildir. Ancak dünya ve Kafkasya pazarlarında tütün kullanımı önemli artmıştı. Özellikle Kafkasların soğuk mevsimlerinde Akçaabat kazasında üretilen tütünlerin kullanımı artmıştı. Osmanlı Devletinin Borçlarına karşılık kurulmuş olan Reji İdaresi uygulamalarından üreticiler oldukça zor durumda kalmışlardır.

Tarih boyunca panayırta ticari faaliyetlerini sürdüren şehir ticareti 1876-1923 yılları arasında önemli gelişmelere sahne olmuştur. Özellikle Karadeniz'in uluslar arası ticarete açılmasıyla kentin önemi artmış, özellikle deniz taşımacılığı yabancı şirketlerin dikkatini çekmiş, hızla kentte sigorta ve taşımacılık alanında şirketler kurmuşlardır. Trabzon halkı yabancı şirketlerle rekabet etmek amacı ile 19.yüzyılın başlarında şirketleşmeye gitmiş ancak çok başarılı olamamıştır. Sermayenin yetersiz oluşu, bankacılık sistemin kurulmamış olması da başarısızlıkta etkili olmuştur. Çünkü piyasaya para sağlayan kaynaklar ecnebler tarafından sağlanıyordu. Yerli sermaye sağlama çalışmaları Memleket Sandıklarının kurulması ile başlamış, Ziraat Bankasının kuruluşu ile devam etmiştir.

I.Dünya Savaşında ekonomik olarak en çok zarar gören ülke Osmanlı İmparatorluğudur. Rusların Trabzon'u işgal edip limanı kontrol altında tutmaları, Kars ve Erzurum'u işgali, Tiflis demiryolu yapımı Trabzon ticaretini olumsuz yönde etkilemiştir.

1869 yılında kurulan Nemlizedeler Limited Şirketi Trabzon'un ilk şirketlerinden biridir. Şirket Cumhuriyetin ilanından sonrada faaliyetlerine devam etmiştir. 180 yıllık bir geçmişi bulunmaktadır.

Taşımacılıkta sigortacılığın başlaması ile önce yabancı şirketler sonra da Osmanlı şirketleri yabancı şirketlerle rekabet edebilmek için şirketleşme yoluna gitmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA

A-ARŞİV VESİKALARI

I-Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA)

Sadaret Mektubî Kalemi Umum Vilayat Evrakı (A. MKT.UM.): 402/35.

Yıldız Mütenevvî Mârûzat Evrâkı (YT. MTV.): 77/18.

II-Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, C. XXVIII.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, C.XXIX.

B- SALNAMELER

Trabzon Vilayeti Salnamesi H.1870.

Trabzon Vilayeti Salnamesi H.1292.

Trabzon Vilayeti Salnamesi H.1301.

Trabzon Vilayeti Salnamesi H.1898.

Trabzon Vilayeti Salnamesi M.1900.

Trabzon Vilayeti Salnamesi H.1319.

Trabzon Vilayeti Salnamesi M.1903.

Trabzon Vilayeti Salnamesi M.1904.

C-KİTAPLAR

ABDÜLVAHAP HAYRÎ; *İktisadi Trabzon*, Hazırlayan: Melek Öksüz, Serander Yayıncılık, Trabzon 2008.

AKGÜN, Necmettin; *Onsekizinci yılda Trabzon'da Ticaret*, Serander Yayınevi, Trabzon, 2005.

AKYILDIZ, Ali; *Osmanlı Dönemi Tahvil ve Hisse Senetleri*, Mas Matbaası, İstanbul 2001.

ASLANTEPE, Cengiz; *Eski Tahviller ve Hisse Senetleri*, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş, Ankara 1993.

BALCI, Ramazan,-SIRMA, İbrahim; *Memalik-i Osmaniyede Osmanlı Anonim Şirketleri*, Altınoluk Yayınları, İstanbul 2012.

BAŞKAYA Muzaffer; *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Trabzon'da Ekonomik Hayat(1923-1950)*, Serander, Trabzon 2015.

BOZDEMİR, Mustafa; *Osmanlıdan Cumhuriyete Endüstriyel Mirasımız*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 2011.

DEMİRCİOĞLU, Sezgin; *Osmanlı Belgelerinde Trabzon*, Nokta Basım Limited, İstanbul 2008.

EMİROĞLU, Kudret; *Bir Tutkudur Trabzon*, İstanbul 1997.

HACIFETTAHOĞLU, İsmail; *Öncesi ve Sonrası ile Trabzonun Fethi*, Atlas Yayıncılık, Ankara . 2001.

İNALCIK, Halil,- QUATERT, Donald; *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Eren Yayıncılık, C.2, İstanbul 2006.

ELDEM, Edhem; *Osmanlı Bankası Arşivinde Tarihten İzler*, MAS Matbaa, İstanbul 1997.

PAMUK, Şevket; *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

KARPAT, Kemal; *Osmanlı Nüfusu Demokrafik ve Sosyal Özellikleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

KOMİSYON, Dünden Bugüne Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası, Ziraat Bankası Yayınları, Ankara 1998.

KOMİSYON, 1997 Trabzon Yıllığı, Trabzon Belediyesi Yayınları, Trabzon 1997.

KOPAR, Metin; Atatürk Dönemi İktisadi Kalkınma, Bilge Yayınevi, İstanbul 2013.

MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; *Cumhuriyetin Kurulduğu Yıl Türkiye Ekonomisi*, Ankara 1998.

ODABAŞIOĞLU, Cumhur; *Trabzon 1869-1938 Yılları Yaşantısı*, İlk-San Matbaası, Ankara (Tarihsiz).

ÖKSÜZ, Hikmet – USTA, Veysel – İNAN, Kenan; *Trabzon Ticaret Ve Sanayi Odası Tarihi*, İber Matbaacılık, Trabzon 2009.

ÖZEL, Sebahattin; *Milli Mücadelede Trabzon*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.

ŞEMSEDDİN SAMİ; *Kâmûs-i Türkî*, Hazırlayan: Raşit Gündoğdu, Niyazi Adıgüzel, Ebul Faruk Önal, İdeal Yayıncılık, İstanbul 2012.

TOPRAK, Zafer; *Türkiye'de Milli İktisat*, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul 2012.

YAZICI, Mustafa; *Trabzon'un Dış Ticaret Tarihi*, Eser Matbaacılık, Trabzon 2005.

YILMAZ, Celali; *Osmanlı Anonim Şirketleri*, Scala Yayıncılık, İstanbul 1991.

D-MAKALELER

AKBULUT, Gülpınar; “Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne Gerçekleşmeyen Demiryolu Projeleri ve Etkileri,” *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 1, Erzurum 2012, s. 199-232.

AKIN, Cavit; “19.Yüzyılın Sonunda Trabzon Vilayeti,” *Trabzon Tarihi*, Yayına Hazırlayan: Kemal Çiçek, Kenan İnan, Hikmet Öksüz, Abdullah Saydam, yayın evi Trabzon 2000, s.193-200.

AKPINAR, Mehmet; Reji Uygulamasına Trabzon Örneği” *Trabzon Tarihi*, Yayına Hazırlayan Kemal Çiçek, Kenan İnan, Hikmet Öksüz, Abdullah Saydam, Trabzon 2000, s.540-552.

GÜLER, İbrahim; 18.yüzyılda Trabzon’un Sosyal ve Ekonomik Durumuna Dair Tespitler, *Trabzon Tarihi*, Yayına Hazırlayan Kemal Çiçek, Kenan İnan, Hikmet Öksüz, Abdullah Saydam, Trabzon 2000 , s. 327-349.

SIRMA, İbrahim; Osmanlı Anonim Şirketlerde Kar Dağıtımı, Uluslar arası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, Alanya 2011, C.3, S.2, s.117.

SİLİER, Oya; 1920’lerde Türkiye’de Milli Bankacılığın Genel Görünümü,” Ed: Osman Okyar, Ankara 1975, s.485-531.

KOCA, Yasemin Nemlioğlu; 19.yüzyılda Trabzon Limanı, Seferler, Tüccarlar, Mallar, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Ordu 2015, s. 442-481.

YILMAZ, Özgür; 19.Yüzyılda Trabzon’da Fransız Ticareti ve Yatırımları, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı 15, Trabzon 2013, s. 39-76.

E-TEZLER

KAHYA, Fatih; *Osmanlı Devletinde Sigortacılığın Ortaya Çıkışı ve Gelişimi*, (Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007,

TOZLU, Selahattin; *Trabzon-Erzurum-Beyazıt Yolu 1850-1900*, (Doktora Tezi) Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1997,

F- İNTERNET SİTELERİ

. www.earsiv.sehir.edu.tr

<http://arastirma.tarim.gov.tr>

EKLER:

Resim 1: Trabzon, Ticaret ve Sanayi Odası Tarihi'den alındı.

30 Mart 1902 Trabzon Limanı Fotoğrafi
Fotoğraf: H. Tcholakian

Resim 2: 1902 yılı Trabzon Limanı, Vapur Donatları ve Acentelar Tarihinden alındı.

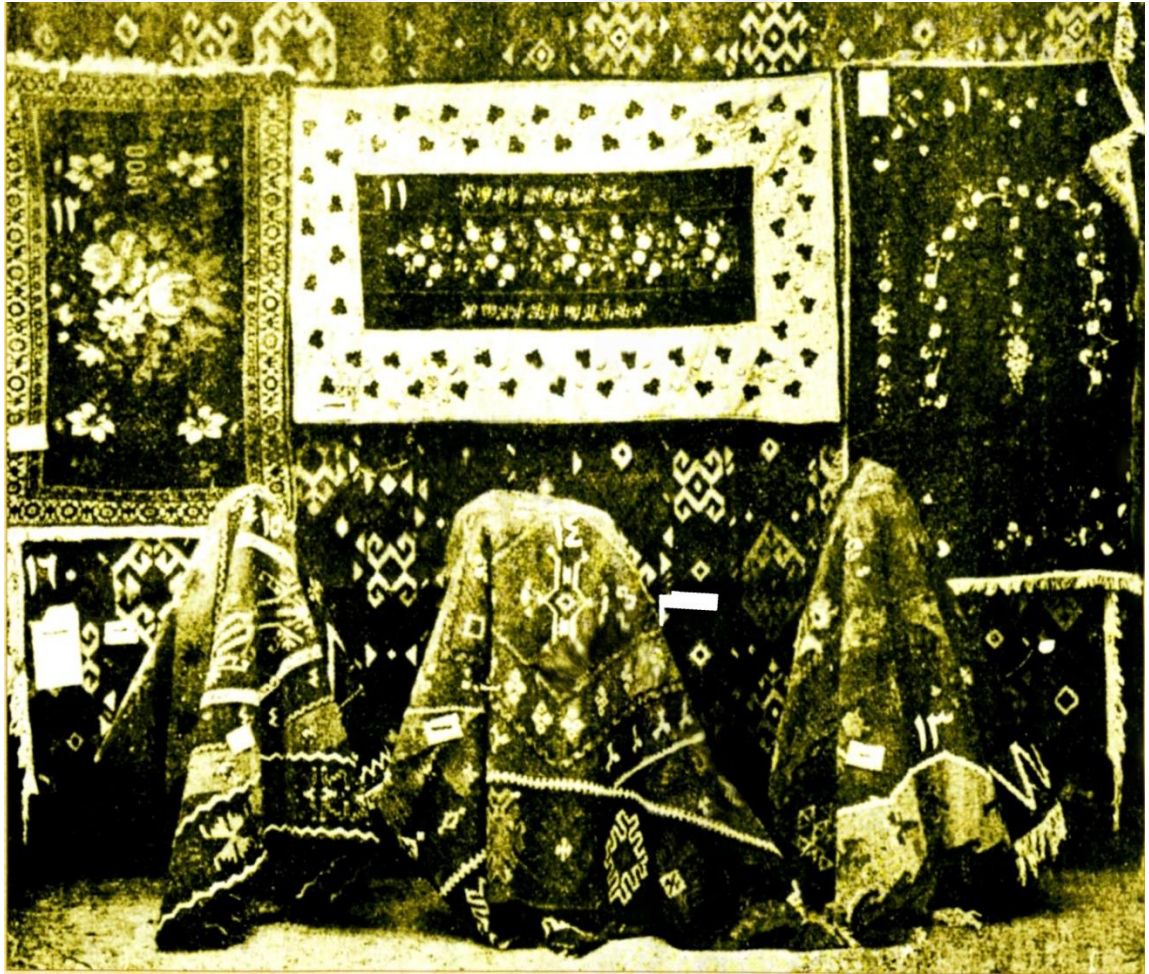

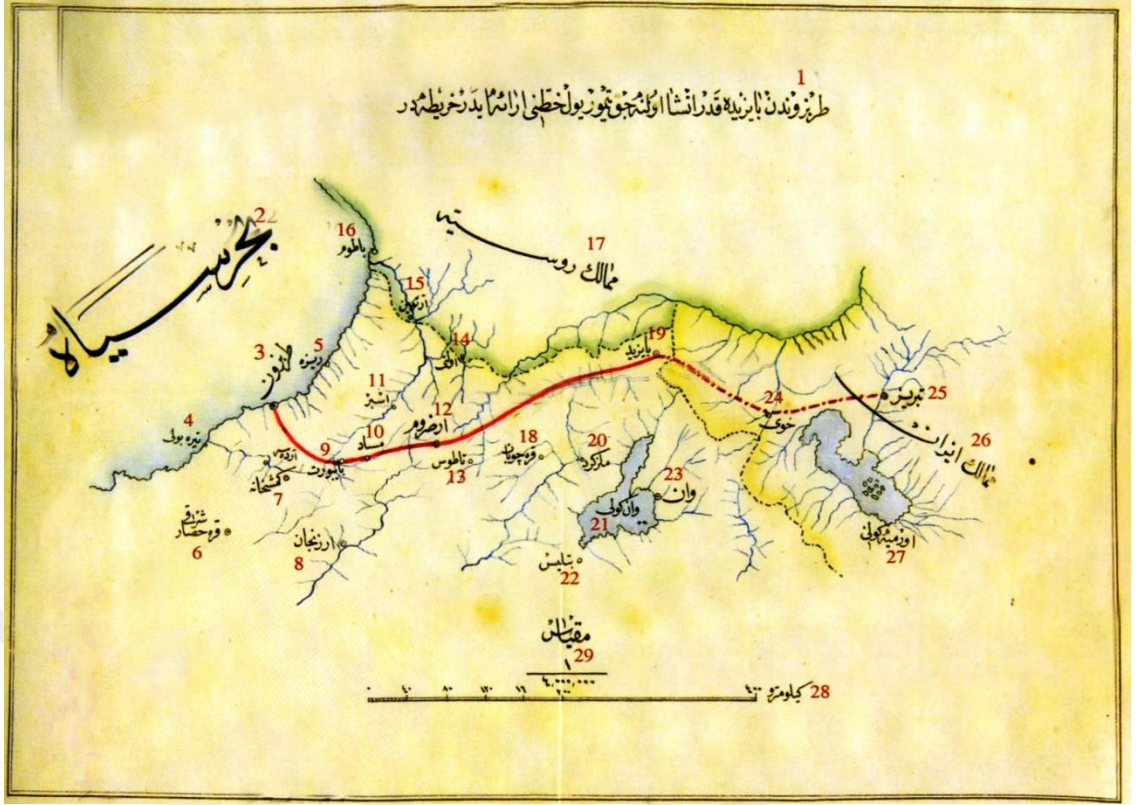
Salut de Trébizonde. Inauguration de l'exposition de commerce et des arts en 1903.

1903 SANAT ÜRÜNLERİ SERGİSİ AÇILIŞI

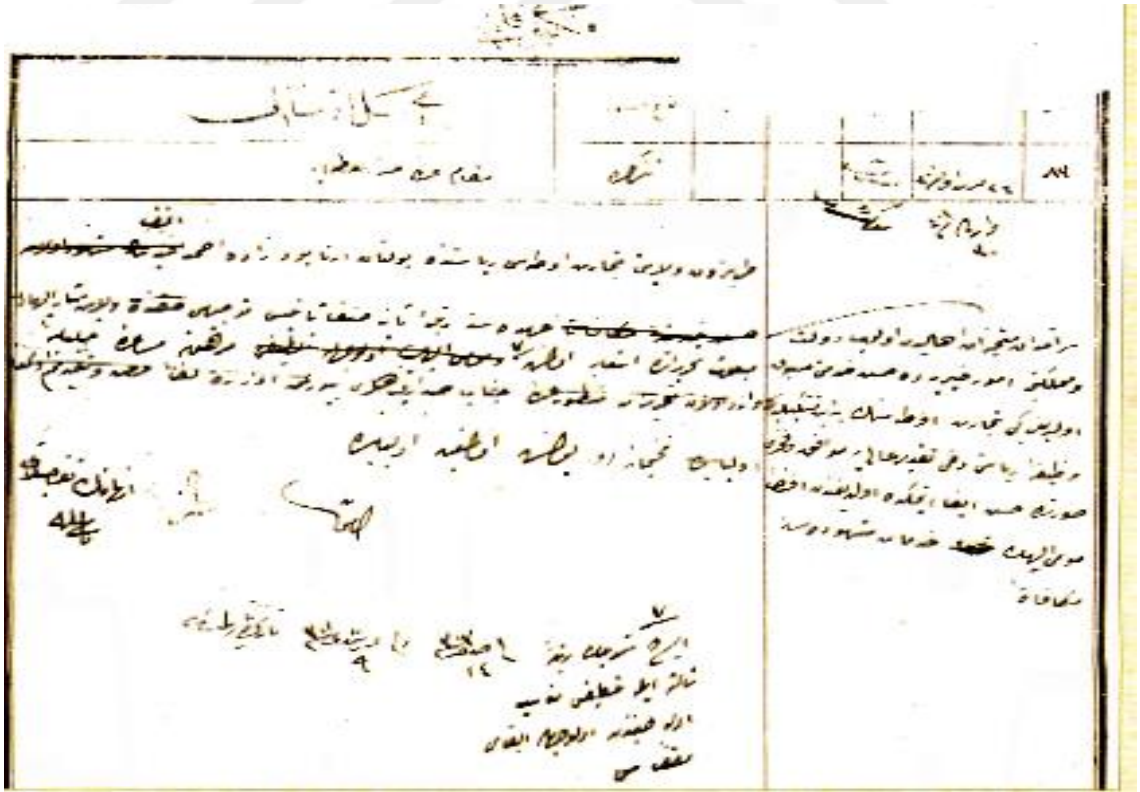
Resim 3: 1903 Mamulat ve Mahsulat Sergisinin Açılış Töreni, Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Tarihi'nden alındı.

Resim 4 : 1903 iktisadi Mamulat ve Mahsulat Sergisinden bir görünüm, Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Tarihi'den alındı..

Ek 1: Trabzon-Bayburt demiryolu güzergahı 1880, Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Tarihi'nden alındı.

Ek 2 :Trabzon Ticaret Odası kurucusu Arnavutzade Ahmet Efendiye Rütbe verilmesine dair Osmanlı arşiv belgesi Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Tarihi kitabından alınmıştır.

Eşyanın envai					1315 senesinin idhalatı li- ecli'l-mukayese burada irae olunmuştur ✓	
		denk	kıyye	kıymet-i muhammine	kıyye	kıymet-i muhammine
		parça	cedid	guruş	cedid	guruş
Makulat ve meşrubat	Dakik, erz ve saire	126386	10352600	6858236	7660800	5613740
	Kahve, şeker, çay ve saire	97327	6060300	12258620	6667600	13896608
	Şarap, arpa suyu ve saire	2680	403800	1003860	382500	947320
	Kuru ve taze yemiş, portakal	11890	400500	386320	413900	397056
	Zeytin, zeytin yağı, tuz	4710	1157500	1979516	723300	1827760
Mensucat	Dokuma, basma ve saire	14200	2239300	29020904	2510100	22153120
	Çuha, yün mamulati, fes	1544	221300	8744560	221200	6932860
	Çuval, kanaviçe, muşamma,	980	242100	544236	382000	826320
	akmişe-i haririye, şerit ve saire	380	34900	1251360	34900	1619200
Mamulat-ı kimyeviye	Kibrit, mum petrol	6963	307000	887392	219800	462748
	ecza-i tıbbiye, boya ve saire	1600	115900	815716	131700	1006940
	perselen, cam	4058	287500	524216	366500	668008
	mamulat-ı mütenevvia, sabun, ve saire	3187	253500	957484	832500	1511180
	kitap, kağıt, sair edevat-ı kırtasiye	3900	260400	941864	314800	1160280
Masnuat-ı madeniye	Demir çubuk, çivi sair mamulat-ı hadidiye	70490	2036700	2577608	1730300	2429328
	Bakır, çelik, kalay	3392	261100	1478048	320900	2138180
	Makine, karyola, soba ve emsali	5609	392700	1506956	333300	1481568
Eşya-yı mütenevvia	Evani-i simiyye, zi-kıymet eşya	129	7600	622600	6500	378400
	Kereste, kireç, tuğla	24365	1862200	943756	1219900	566852
	Deri, sahtiyan ve saire	5630	569300	4128960	448000	3581600
	Reji mamulatından tütün, sigara	6057	487600	6381760	241500	3187800
	Halat, pamuk, basma, ipek	16026	1284480	6329312	1547500	8470032
Iran'a sevk olunmak üzere transit suretiyle idhal olunan	Vapurlar ile vuku bulan idhalat yekünü	411518	29238500	61143284	26719500	81267000
	Yelken gemileriyle vuku bulan idhalat yekünü		26654000	1098788	22382300	9276388
	Yekün	411518	55892500	72052072	49101800	90543388
Iran'a sevk olunmak üzere transit suretiyle idhal olunan	Manifatura, dökme, basma ve emsali	9870	1181100	15902072	1913500	25241920
	Çuha, yün mamulati, akmişe-i haririye	3090	238900	14870240	190100	11325600
	Kahve, şeker çay	17234	1864000	8178720	1983000	8981280
	Masnuat-ı madeniye	2090	224600	874720	201600	827200
	Mamulat-ı mütenevvia, cam, kibrit ve saire	8513	887900	4943312	854800	8790320
	Yekün-u umûmî	452320	60389000	116827852	54244800	145709700

Ek 3 : H.1316 senesi Miladi 1901 senesinde Trabzon iskelesinden ithal olunan eşyanın istatistik cetveli.
1901 yılı vilayet salnamesinden alınmıştır. s.437

Eşyanın envai		1315 senesinde vuku bulan ihracat li-ecl-i mukayese burada irae olunmuştur				
		denk	kıyye	Kıymet-i muhammene	Kıyye	Kıymet-i muhammene
		parça	cedid	guruş	cedid	guruş
Mahsulat-ı arzıye	Hinta, mısır buğdayı	29878	4778600	2122516	1355700	147174
	Sebze, enva-ı fevakih	8689	596000	491920	484700	250338
	Zamk, mazi, kitre	346	29500	2855560	50700	446160
	Keten tohumu	2295	221800	197665	18600	123200
	Fasulye	31222	3306500	2327776	2419000	1596540
	Kereste, çimşir, ağaç uru	101800	101800	447920	112800	992640
	Fındık	49146	4291300	19736640	2171400	9459296
	Tütün	31312	1735600	10021000	1639200	6485028
	Çeriş, kök boya ve emsali mahsul	2340	173400	113344	191500	374748
Mahsulat-ı hayvaniye	Revgan-ı sade, yumurta	8580	659700	3192948	608300	2676520
	Bağırsak, boynuz, kemik ve saire	2138	156400	589072	95000	202596
	Koyun sığır			12046848	6584500	14485900
	Balık yağı	2232	331700	364870	129700	171204
	Keçi derisi, yapağı, bal mumu	4112	424000	2536468	671300	3963036
	Tuzlu balık, bastırma, dil	5112	416100	1440340	383000	1312960
Eşya-yı mütenevvia	Keten bezi, balık ağı	357	30100	52960	33800	594880
	Mamulat-ı dahiliye	539	45500	400400	67500	594000
	Ba'de'l-ithal tekrar ihraç olunan emtia-i ecnebiye	6600	407000	1432178	342700	1071972
	Mütenevvia	5082	305500	816860	317700	856152
	Vapurlar ile olan ihracatın yekûnu	291750	22574700	59095085	17844500	46304354
	Yelken gemisiyle olan ihracatın yekûnu		657550	1513600	692050	1126994
	Yekûn	291750	23232250	60608685	18536550	47431348
Transit suretiyle ihraç olunan emtia-i İraniye	Şal akmişe-i haririye	344	39300	4817120	33600	4104320
	Kuru yemiş ve üzüm	20267	1102300	3411024	1015000	2491412
	Harir	65	5500	484000	1300	104400
	Halı, kilim	5722	596700	15752880	329500	7487040
	Eşya-yı mütenevvia	312	31200	316448	38100	362560
	Yekûn-u umûmi	318460	25008250	85390157	19954050	61981080

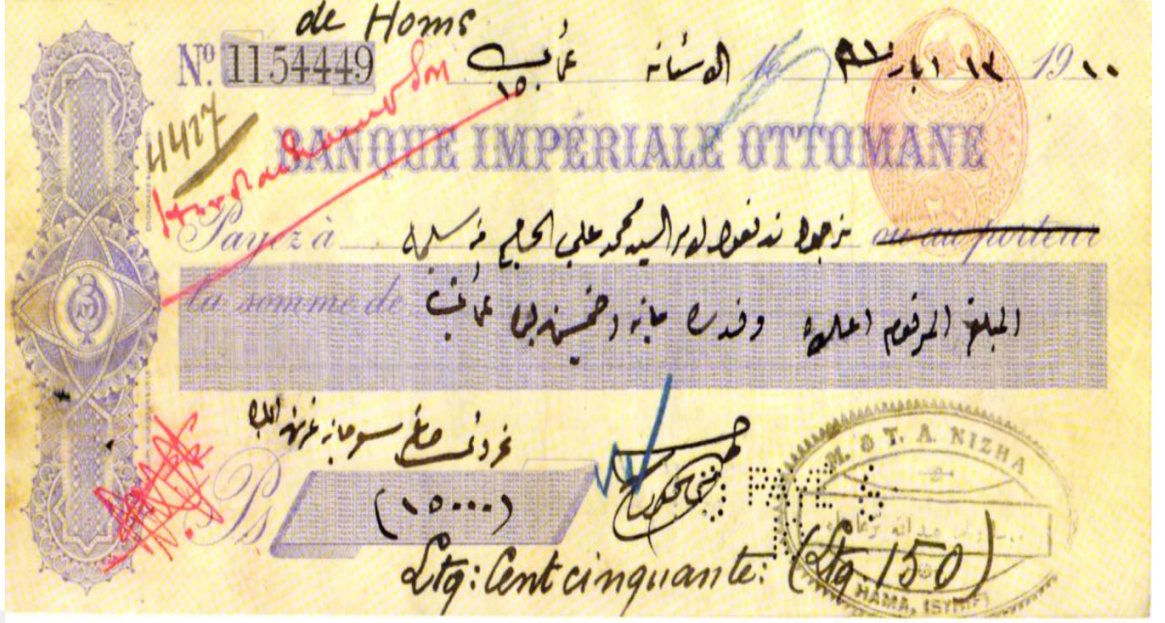
Ek 4 : H.1316 senesi M.1901 senesi Trabzon iskelesinden ihraç olunan eşya ticaretinin istatistik cetveli.1901 yılı Vilayet salnamesinden alınmıştır.

İCMAL						
İskele	İdhalat		İhracat		1315 senesinin	1315 senesinin
	Kıyye	Kıymet-i muhammene	Kıyye	Kıymet-i muhammene	idhalatı	ihracatı
	cedid	guruş	cedid	Guruş	Guruş	guruş
Trabzon	60389000	116827852	25008250	85390157	145709700	61981080
Samsun	22318000	49015245	55220000	66463760	51677560	59330920
Rize	3175900	19204790	2548600	8027470	15554000	5057800
Ordu	2967400	9157610	10161100	10518948	7463236	4782008
Gireson	6788340	21613570	5670135	23228876	14851606	20594640
Tirebolu	2092500	5012326	2872500	3439700	3127256	4814436
Ünye, Sürmene, Of gibi iskelelere müteallik olup toptan kayd olunmuştur	10650000	21388174	9745000	20760300	20880054	17600364
Yekün	108381140	242219567	111225585	217829211	259263412	174161248

Ek 5 :1901 Yılına ait Trabzon'dan yapılan İthalat ve İhracat İstatistikleri, 1901 yılı vilayet salnamesinden alınmıştır. s.451

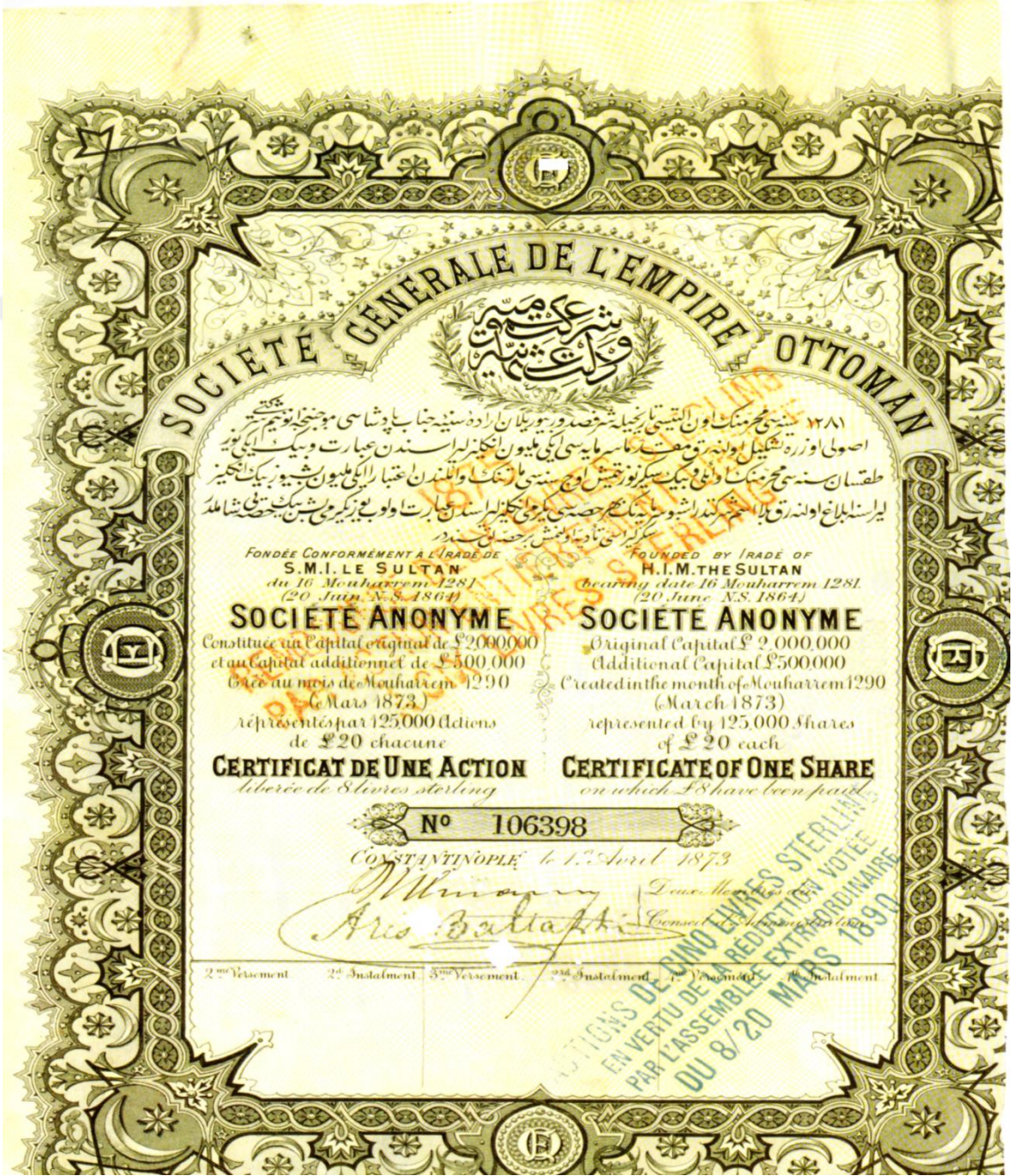
Ek 6 : Osmanlı Bankasına ait 10 sterlinlik çek , 135 Yıllık Bir Hazine Osmanlı Bankası Arşivinde Tarihten İzler'den alındı.

Ek 7 : Osmanlı Bankası 'na ait başkebir Çek, Osmanlı Dönemi Tahvil ve Hisse senetlerinden alınmıştır.

Ek 8 : Zilhicce 1279 (3 Haziran 1863) Tarihli Osmanlı Bankası Banknotunun önyüzü, Osmanlı Dönemi Tahvil ve Hisse senetleri'nden alınmıştır ,

Ek 9 : Osmanlı Bankası hisse senedi örneği, Osmanlı Bankası Arşivi Tarihten İzler adlı eseriden alındı.

Trabzon

Resim 5 : Osmanlı Bankası Trabzon Şubesi Çalışanları OBA Şubeler Albümü 1895 , Osmanlı Bankası Arşivi Tarihten İzler adlı eserinden alındı.

Resim 6 : Trabzon'lu Tüccarlardan
Hacı Ahmet Efendi Nemli Zade Hüseyin Sabri Efendi
D.?- Ö.1893 D.1858- Ö.1938

عثمانلى بانقهسى

عثمانلى آنونيم شركتى

سرمایهسى ۱۰ ۰۰۰ ۰۰۰ انكايير ليراسى (۲۵۰ ۰۰۰ ۰۰۰) فرانك

مرکز عمومی : غلطه . نغوره بك اوغلى ۳۶

بک اوغلى دائرهسى

استانبول آجنته لىكى

تلفون : بک اوغلى ۱۳۰۳

تلفون : استانبول ۱۲۳۴

باشليجه شعبه لرى : لوندوره ، پارس ، مانچستر ، مارسيليا ، تونس

شرق شعباتى

[°] آطه بازاري ، آطنه ، آنطايه ، [°] آنيون قره حصارى ، [°] آيدين ، آقشهر ،
آنقره ، ادرنه ، ارضروم ، اسكيشهر ، ازمير ، اسكندريه ، اردو ، اورفه ، اينه بولى ، باليكر ، بغداد ،
[°] بيله جك ، بتليس ، [°] بولوادين ، بولى ، بروسه ، [°] بانديرمه ، [°] بيت اللحم ، باقوس ، پورت
سميد ، بصره ، جهان ، ترو دوس (قبريس) ، جده ، [°] چناق قلعه ، حيفا ، [°] حديده ، [°] دكزلى ،
دياربكر ، رام الله ، ردوس ، زودوستو ، سلانيك ، سيواس ، صامسون ، طربزون ، طرسوس ،
عشار ، [°] عشاق ، عينتاب ، فالماغوستا ، قواله ، قاهره ، [°] قسطنطينى ، قيصرى ، قدس ،
قونيه ، كيره سون ، [°] كوتاهيه ، كركوك ، كرمانشاه ، لارنق ، ليماصول ، منصوره (مصر) ،
منبهح (مصر) ، مرسين ، معموره العزيز ، موصل ، نابلس ، [°] نازلى ، نيغوزى ، [°] وان ،
همدان ، يافه .

سوريه اچون : سوريه بانقهسى

شعباتى : حلب ، اسكندرون ، بيروت ، شام ، حما ، حمص ، صيدا ، طرابلس شام ، زاله ، لاتاكيه .
[°] بواشارتله كوستريلين آجنته لر موقتاً قاباليدر . [°] اشارتيله كوستريلنلر ياقينده كشاو ايديله جكدور .

سندات و بوليجه مقابلنده معين روعدره لى ربا حساب جارى صورتيده آوانسلر

بوليجه اسقونطوسى

توركيا نك باشليجه شهرلرينه وممالك اجنبيه سندات ، چك ، اعتبار مکتوبلرى ، تلغراف
امرنامه لرى ارسالاتى ، (حساب جارى) كشادى ، سندات و قيمتلى اشيا محافظهسى
قوبون تحصيلاتى ، توركيايه وممالك اجنبيه كشيده ايديلن بوليجه لرك تسويهسى
بورسه معاملاتى اجراسى ، آنچه بيع و شراسى ، سائر باجمه بانقه معاملاتى ، قاصه ايجارى
[ت : ف : ۳۸۰]

1900 – 1913 Yılları Arası Trabzon'daki İthalat ve İhracat

TOPLAM Yıllar	Toplam İhracat (T. Limanı)	İhracat		Toplam İthalat (T. Limanı)	İthalat		İHR+İTH TOPLAMI (T. Limanı)
		Anadolu	İran		Anadolu	İran	
1899	570.000	-	-	1.325.000	-	-	1.895.000
1900	761.000	536.000	225.000	1.441.000	919.000	521.000	2.202.000
1901	692.000	528.000	163.000	1.669.000	1.027.000	641.000	2.361.000
1902	661.000	484.000	177.000	1.789.000	1.113.000	656.000	2.430.000
1903	692.000	531.000	160.000	1.170.000	1.029.000	682.000	2.402.000
1904	690.000	542.000	149.000	1.544.000	1.045.000	499.000	2.324.000
1905	815.000	582.000	234.000	1.819.000	1.207.000	612.000	2.634.000
1906	995.000	589.000	406.000	2.165.000	1.565.000	600.000	3.160.000
1907	677.000	581.000	96.000	1.823.000	1.460.000	363.000	2.500.000
1908	727.000	714.000	12.000	1.032.000	867.000	165.000	1.759.000
1909	2.836.000	606.000	2.230.000	2.848.000	1.352.000	1.496.000	5.684.000
1910	3.515.000	-	-	3.084.000	-	-	6.599.000
1912	644.000	-	-	1.542.000	-	-	2.186.000
1913	774.000	-	-	2.129.000	-	-	1.355.000

Ek 13 : 1899-1913 Trabzon İthalat ve İhracatı, (19.yüzyılda Trabzon Ticareti eserinden alındı.)

ZİRÂAT BANK ŞUBESİ			
MECLİS HEYETİ			
Esâmî	Rütbe	O	M
Reis Beledî Azasından Hacı Poladzâde Hacı Şakir Efendi Aza Şube Memuru Mehmed Şükrü Efendi Aza Ticaret Odası Reis-i sânisî Kuzinzâde Fehmi Efendi Aza Beledî Azasından Hacı Hüseyinzâde Hacı Hafız Şakir Efendi Aza Ticaret Odası Azasından Arslanyan Haçik Efendi	Sâniye	4	3
ŞUBE MEMURÎNİ			
Esâmî	Rütbe	Madalya	O
Şube Memuru Mehmed Şükrü Efendi Muavin Abdülkadir Zeki Efendi Başkatip Ali Faik Efendi	Sâniye Sâlise Sâlise	Sanâyi'	4
		Katib-i sâni İbrahim Halil Efendi Veznedâr Ali Rıza Bey Mukayyid Osman Remzi Efendi	

Ek 14 :1902'de Trabzon Ziraat Bankası Şubesi Memurları (TVS 1902 s.265 alındı)

TİCARET VE SANÂYİ' ODASI	
Reis-i evvel Hacı Hamdi Efendizâde Hacı Hami Efendi Sâlise Reis-i sâni Kuzinzâde Fehmi Efendi Müşâvir-i evvel Fostropulo Yorgaki Efendi Müşâvir-i sâni Marmiyân Boğos Efendi Aza Çulhazâde Hacı Kadri Efendi Aza Kirzâde Hacı İsmail Efendi	Aza Serdarzâde Hacı Salih Efendi Aza Medaksa Hırsto Efendi Aza Basmacidi Yanko Efendi Aza İnebey Oğlu Yordanaki Efendi Aza Arslanyan Haçik Efendi Aza Mahuhyân Ohannes Efendi

Ek 15 :1902 Trabzon Salnamesime göre Yılı Sanayi Odası Personeli (1902 TVS s.267)

TRABZON BANK-I OSMANÎ ŞUBESİ	
Direktör Hanım Oğlu Maryus Efendi Konturuvetor Pol Hristodulidi Efendi Sandık Emîni Honora Punapaça Efendi Muhasebeci Agob Zarîf Efendi	Tahrirât Katibi Abraham Kavukçuyan Efendi Muhasebe Refiki Kostantin Artalaris Efendi diğeri Silviyo Lemmi Efendi Tahsilât Memuru Estepan Hovesbiyan Efendi

EK 16 : 1902 Bank-ı Osmani Trabzon Şubesi İdarecileri (TVS s.387)

۱۳۱۷ سنه سنه كرك واپور كرك يلكن كيلرله طرزون اسكله سنه اخراج اولقان اشياى تجاريمك اينتاسيق جدولدر				
اشياىله نواى	دنگ	قيجديد	قيمت نحت	
			قويش	جديد
	پارچه	كيلو	قويش	جديد
حطه - مصر بىداي	۲۰۸۸	۲۷۷۸	۱۲۲۲۶۱	۱۲۲۲۶۱
سبز - ارواح نواك	۲۰۸۸	۲۷۷۸	۱۲۲۲۶۱	۱۲۲۲۶۱
سنبه - ملاي - كيتز	۸۳	۲۰۸۸	۱۲۲۲۶۱	۱۲۲۲۶۱
كشان نحتي	۱۲۳۹	۲۰۸۸	۱۲۲۲۶۱	۱۲۲۲۶۱
پاپيوليه	۲۲۸۵	۲۰۸۸	۱۲۲۲۶۱	۱۲۲۲۶۱
كر - استا - جشير - اناج اوردى	۱۰۳	۲۰۸۸	۱۲۲۲۶۱	۱۲۲۲۶۱
قندق	۴۴۳	۲۰۸۸	۱۲۲۲۶۱	۱۲۲۲۶۱
توتون	۳۳۷	۲۰۸۸	۱۲۲۲۶۱	۱۲۲۲۶۱
چريش - كوك بويا و اشياى	۳۱۰	۲۰۸۸	۱۲۲۲۶۱	۱۲۲۲۶۱
روغن ساده - يورطه	۱۰۰۳	۲۰۸۸	۱۲۲۲۶۱	۱۲۲۲۶۱
باغرساقى - بوينوز - كيك و ساز	۱۶۱۸	۲۰۸۸	۱۲۲۲۶۱	۱۲۲۲۶۱
قيون - سشير	۱۱۹۱	۲۰۸۸	۱۲۲۲۶۱	۱۲۲۲۶۱
بالي يايى	۱۸۱	۲۰۸۸	۱۲۲۲۶۱	۱۲۲۲۶۱
كچي دريسى - يياى - بال موسى	۳۲۹	۲۰۸۸	۱۲۲۲۶۱	۱۲۲۲۶۱
طوزى بالى - باسدبره - ديل	۶۰۰۷	۲۰۸۸	۱۲۲۲۶۱	۱۲۲۲۶۱
كشان بزي - بالى اى	۳۱۰	۲۰۸۸	۱۲۲۲۶۱	۱۲۲۲۶۱
سبز لانت داخله	۱۰۰۳	۲۰۸۸	۱۲۲۲۶۱	۱۲۲۲۶۱
بهدا ادخال تكرار اشراج اولقان اشياى اجنبيه	۲۰۸۸	۲۰۸۸	۱۲۲۲۶۱	۱۲۲۲۶۱
اشياى شتوه	۶۸۲۷	۲۰۸۸	۱۲۲۲۶۱	۱۲۲۲۶۱
يلكن كيشه اولقان اشراجيك كوتى	۳۳۱۷۰	۲۰۸۸	۱۲۲۲۶۱	۱۲۲۲۶۱
كوتى	۳۳۱۷۰	۲۰۸۸	۱۲۲۲۶۱	۱۲۲۲۶۱
شال - اقشه حرير	۳۳۱۷۰	۲۰۸۸	۱۲۲۲۶۱	۱۲۲۲۶۱
قورى پش - اوزوم	۳۳۱۷۰	۲۰۸۸	۱۲۲۲۶۱	۱۲۲۲۶۱
حرير	۳۳۱۷۰	۲۰۸۸	۱۲۲۲۶۱	۱۲۲۲۶۱
شالى - كلچم	۳۳۱۷۰	۲۰۸۸	۱۲۲۲۶۱	۱۲۲۲۶۱
اشياى شتوه	۳۳۱۷۰	۲۰۸۸	۱۲۲۲۶۱	۱۲۲۲۶۱
كون حرير	۳۳۱۷۰	۲۰۸۸	۱۲۲۲۶۱	۱۲۲۲۶۱

Belge 17 : R.1901 TVS, s.438 Göre Trabzon'dan İhrac Olunan mal miktarları,

Eşyanın nevi	1315 senesinde vuku bulan ihracat li-eel-i mukayese burada irae olunmuştur					
	denk	kiyye-i cedid	Kıymet-i muhammene	kilo	Kıymet-i muhammene	
	parça	cedid	guruş (lira 100 gurustur)	cedid	guruş	
Malsulât-ı arzıye	Hinta, mısır buğdayı	25980	2729000	1213960	4778600	2122516
	Sebze, envâ-i fevâkih	7550	595500	484660	596000	491920
	Zamg, mazi, kitre	830	69700	613360	29500	285560
	Keten tohumu	12390	255000	1104400	221800	197665
	Fasulye	22845	2375600	1881475	3306500	2327776
	Kereste, çimşir, ağaç uru	1030	74800	329120	101800	447920
	Fındık	44150	3581000	10928830	4291300	19736640
	Tütün	43570	2587000	14792646	1735600	10021000
	Çiriş, kök boya ve emsâli	3105	227500	419320	173400	113344
	Revgan-ı sade, yumurta	10025	797000	3857480	659700	3192948
Malsulât-ı İlayıyane	Bağrsak, boynuz, kemik ve saire	1518	124500	436744	156400	589072
	Koyun, sığır	119404	4770000	12592800	4563200	12046848
	Balık yağı	1815	205500	404470	331700	364870
	Keçi derisi, yapağı, bal mumu	5399	597200	4171024	424000	2536468
	Tuzlu balık, basdırma, dil	6007	474000	1626460	416100	1440340
	Keten bezi, balık ağı	315	27700	505120	30100	529760
	Mamûlât-ı dahiliyye	1015	94300	767800	45500	400400
	Ba'de-l-idhâl tekrar ihrâc olunan emtia-i ecnebiyye	7965	591500	1589302	407000	1432178
	Eşya-yı mütenevvia	6827	408000	1128160	305500	816860
	Yekûn	321740	20580800	58947131	22574700	59095085
Eşya-yı mütenevvia	Yelken gemisiyle olan ihrâcâtın yekûnu		637600	1386660	657550	1513600
	Yekûn	321740	21223400	60333791	23232250	60608685
Transit suretiyle ihrâc olunan emtia-i İraniye	Şâl, akmişe-i haririyye	450	44600	4901600	39300	4817120
	Kuruyemiş, üzüm	23673	1441200	3654156	1102300	3411024
	Harîr	47	3600	316800	5500	484000
	Halı, Kilim	3653	384000	8822000	596700	15752880
	Eşya-yı mütenevvia	347	31800	271480	31200	316448
Yekûn-i umumî	349910	23128600	78299827	25008250	85390157	

Ek 18 : R.1316 (1901) TVS, s.439 Trabzon'dan ihrac olunan mal miktarı,

۱۳۱۹ سنه ماليهسى طرفنده طربزون سانجاسى داخلنده حصوله اكلان تونونلك مقداريه تفصيلات سائرسنه دائر جدولدير

۴۳۶

اسمى محل	رژى انبارنده وزراع ذمتنده بولنان موجود	خارجه سوي ابدلك اوزره تيار طرفندن مبايعه اولنان تونون	رژى طرفندن مبايعه اولنان تونون	حصوله نبلان تونون	تونون زرع اولنان اراضينك مقدري
طربزون	۳۰۳۰۰	۳۰۱۹۴۰	۲۰۴۱۴۰	۵۷۱۳۱۵	۲۵۲۷
اچمه اباد	۳۰۲۹۰۰	۱۴۳۷۲۴۰	۴۹۱۶۶۵	۷۴۰۸۷۴۰	۱۰۴۹۹
كره سون	۳۱۰۶۶			۳۱۰۶۶	۲۱۳
اردو	۲۵۲۰۲			۳۵۲۰۲	۲۴۶
تيره بولى	۸۳۵۰			۸۳۵۰	۵۹
سورمه	۶۴۰			۶۴۰	۵
رزه	۴۷۹			۴۷۹	۱۵
يكون	۴۰۷۹۳۷	۱۷۳۹۱۸۰	۶۹۵۸۰۵	۳۰۵۵۷۹۲	۱۳۵۶۴

تونون حاصلات جدول

Belge 19 : 1904 yılında Trabzon'da üretilen tütün miktarı, (R.1319 (1904) TVS s.878 den alındı.)

319 SENE-I MÂLİYESİ ZARFINDA TRABZON SANCAĞI DAHİLİNDE HUSÛLE GELEN TÛTÛNLERİN MİKDÂRIYLA
TAFSİLÂT-I SÂİRESİNE DAİR CEDVELDİR

ESÂMI-İ MAHAL	REJİ ANBARINDA MEVCÛD ZÛRRÂ' ZİMMETİNDE BULUNAN	HARİCE SEVK EDİLMEK ÜZERE TÛCCAR TARAFINDAN MÛBÂYAA OLUNAN TÛTÛN	REJİ TARAFINDAN MÛBÂYAA OLUNAN TÛTÛN	HUSÛLE GELEN TÛTÛN	TÛTÛN ZER' OLUNAN ARAZİNİN MİKDÂRI
	KİLO	KİLO	KİLO	KİLO	DÖNÛM
Trabzon	30300	301940	204140	571315	2527
Akçaabat	302900	1437240	491665	2408740	10499
Gireson	31066			31066	213
Ordu	25202			35202	246
Tirebolu	8350			8350	59
Sürmene	640			640	5
Rize	479			479	15
Yekûn	407937	1739180	695805	3055792	13564

Ek 20 : 1904 yılında Trabzon'da üretilen tütün miktarı, (R.1319 (1904) TVS, s.879 den alındı.)

1319 Senesinde Trabzon İskelesine İdhâl Olunan Eşya-yı Ticariyyenin İstatistik Cedvelidir			
EŞYANIN NEV'İ		KIYYE-İ CEDİD	KIYMET-İ MUHAMMENE GURUŞ
Me'kûlât ve meşrûbât	Hınta, mısır buğdayı, arpa, erz	9667500	5280575
	Dakik	6421500	4367315
	Kahve, şeker, çay	6295700	10608000
	Kuru ve taze yemiş, sebze ve sâire	3693400	3067385
	Zeytin yağı, zeytin danesi, tuz	1737500	2399175
	Şarap, bira, ispiro ve meşrûbât-ı mütenevvia	411900	1002500
	Makarna, bizküvi, mekûlât-ı mütenevvia	496000	700000
Mensûcât	Dokuma, basma, pamuk ma'mûlâtı	3352000	38082000
	Çuka, yün ma'mûlâtı, fes ve sâire	351100	16283400
	Çuval, kanaviçe, muşamma'	546800	1296100
	Kadife, şerid, akmişe-i haririyye	83400	2604600
Masnûât-ı madeniye	Çelik, çinko, kurşun, çivi ve sâire	794000	1036400
	Demir çubuk, putral ve sâire	1248000	854100
	Bakır, kalay, ma'mûlât-ı madeniyye-i sâire	813000	3852670
	Makine, karyola, soba ve sâire	158500	677300
Ma'mûlât-ı kimyeviye	Kibrit, mum ve sâire	188000	807800
	Ecza-yı tibbiye, boya ve sâire	134000	1257300
	Porselen, cam, ayna, ma'mûlât-ı züccaciyye	355200	659600
	Saat, kordon, evâni-i simiyye	5250	932400
	Deri, sahtiyan, potin ve sâire	582400	3553100
	Kitab edevât-ı kırtasiyye, sabun	1013000	2441700
Eşya-yı mütenevvia	Tuğla, kireç, çimento ve sâire	2899000	1035000
	Kereste, direk, odun	6525000	1692080
	Petrol gazı	1755300	1155500
	Reji ma'mûlâtından tütün, sigara	281400	5535000
	Halat, pamuk, eşya-yı mütenevvia	1113350	4869000
Yekûn		50922200	116050000
İran'a sevki olunmak üzere transit sûretiyle idhâl olunan	Manifatura, dokuma, basma ve sâire	1998000	20914500
	Çuka, yün ma'mûlâtı, akmişe-i haririye	386000	16636500
	Şeker, çay	1047500	7214900
	Porselen, cam, masnûât-ı mütenevvia-yı madeniyye	569500	2651000
	Kibrit, mum, sahtiyan, kağıt ve sâire	918000	27324000
Yekûn		4919000	74740900
Yekûn-u umûmî		55841000	190790900

Ek 21 : R.1319 (1904) senesi Trabzon Limanı İhracatı tutarı , 1319 (1904) TVS'si s.839 den alındı.

Belge 22 :Kesendre Şirketine ait tahvil (Osmanlı Dönemi Tahvil ve Hisse Senetleri ‘den alınmıştır.)

Esami-i vilayât	İcmaî ⁽²⁾ Adet	İnşâ olunan köprülerin nev' ve miktar				Tamir edilen köprü ve menfezler
		Yekun	Kargir köprüler	Mahlut köprüler	Ahşap köprüler	
Dersaadet, Mülhakâtı, Çatalca	21	21	18	-	3	-
Edime vilayeti	164	24	19	4	1	140
Selanik vilayeti	98	9	9	-	-	89
Manastır vilayeti	357	53	38	10	5	304
Kosova vilayeti	20	20	19	1	-	-
Yanya vilayeti	20	-	-	-	-	20
İşkodra vilayeti	-	-	-	-	-	-
İzmit sancağı	18	-	-	-	-	18
Biga sancağı	15	15	3	12	-	-
Hüdavendigar vilayeti	340	141	111	21	9	199
Aydın vilayeti	19	19	18	1	-	-
Ankara vilayeti	48	-	-	-	-	48
Konya vilayeti	18	18	18	-	-	-
Kastamonu vilayeti	44	44	31	13	-	-
Adana vilayeti	23	4	4	-	-	19
Sivas vilayeti	200	-	-	-	-	200
Trabzon vilayeti	42	5	1	4	-	37
Erzurum vilayeti	1	1	-	1	-	-
Mamuretülaziz vilayeti	42	-	-	-	-	42
Diyarbakır vilayeti	15	-	-	-	-	15
Bitlis vilayeti	3	3	3	-	-	-
Van vilayeti	-	-	-	-	-	-
Musul sancağı	-	-	-	-	-	-
Halep vilayeti	21	15	12	-	3	6
Beyrut vilayeti	32	32	32	-	-	-
Suriye vilayeti	11	11	11	-	-	-
Kudüs-ü Şerif sancağı	-	-	-	-	-	-
Cezair-i Bahr-ı Sefid vilayeti	31	31	31	-	-	-
Yekun	1 603	466	378	67	21	1 137

(1) Yeni

(2) Toplamı

Ek 23 : 1897 yılı inşa edilen köprüler, 1897 İstatistik yıllıklarından alınmıştır. sayfa 288

Esamî-i vilayât	Dakik ⁽¹⁾ fabrika ve değirmenleri				Harir ⁽²⁾ mensucat fabrikası	Penbe ⁽³⁾ fabrikası	İspirto ve sair fabrikalar
	İcmal	Yekun	Buhar ile müteharrik	Vasita-i saire ile müteharrik			
Edirne vilayeti	3 462	3 427	20	3 407	1	5	29
Aydın vilayeti	1 506	1 408	25	1 383	-	30	68
Erzurum vilayeti	2 413	2 413	1	2 412	-	-	-
İşkodra vilayeti	37	37	-	37	-	-	-
İzmit sancağı	186	174	1	173	11	1	-
Beyrut vilayeti	510	479	13	466	4	-	27
Bitlis vilayeti	894	894	-	894	-	-	-
Bağdat vilayeti	95	90	4	86	-	-	5
Biga sancağı	90	90	4	86	-	-	-
C. Bahr-ı Sefid vilayeti	175	133	13	120	-	-	42
Çatalca sancağı	26	26	1	25	-	-	-
Halep vilayeti	1 005	1 005	8	997	-	-	-
Hudavendigar vilayeti	53	43	8	35	-	-	10
Diyarbakir vilayeti	831	831	-	831	-	-	-
Zor sancağı	54	54	-	54	-	-	-
Selanik vilayeti	1 408	1 385	-	1 385	2	3	18
Suriye vilayeti	284	283	-	283	1	-	-
Sivas vilayeti	21	20	-	20	-	-	1
Şehr Emaneti mülhakatı	112	104	2	102	1	2	5
Trabzon vilayeti	2 224	2 215	4	2 211	-	-	9
Kosova vilayeti	1 482	1 479	1	1 478	-	-	3
Kastamonu vilayeti	446	445	-	445	-	-	1
Konya vilayeti	451	450	9	441	-	-	1
Kudüs-ü Şerif vilayeti	163	163	68	95	-	-	-
Manastır vilayeti	1 518	1 511	9	1 502	-	-	7
Mamuretülaziz vilayeti	1 104	1 100	5	1 095	3	-	1
Musul vilayeti	1 300	1 300	-	1 300	-	-	-
Van vilayeti	524	524	-	524	-	-	-
Yanya vilayeti	1 463	1 456	1	1 455	-	-	7
Yekun	23 837	23 539	197	23 342	23	41	234

(1) Un

(2) İpek

(3) Pamuk

Ek 24: 1897 Yılında mevcut fabrika ve değirmenler, 1897 yılı Osmanlı devleti istatîğinden alınmıştır. Sayfa 262

Esami-i vilayât	Kabil-i temin hakiki sermayenin miktarı		Hasıl olan temettüât		Maaş ve mesarifat		Memurinin adedi
	Guruş	Pare	Guruş	Pare	Guruş	Pare	
İdare-i merkeziyye	1 952 676	20	25 539	25	1 113 102	39	77
Şehr Emaneti mülhakatı	1 140 221	4	80 910	15	60 768	17	6
Edime vilayeti	21 853 195	3	925 887	4	427 296	17	55
İşkodra vilayeti	1 022 734	16	36 488	34	28 990	12	4
İzmit sancağı	2 346 712	30	94 057	39	62 237	10	9
Aydın vilayeti	43 882 033	25	1 964 493	11	633 042	9	85
Ankara vilayeti	10 008 443	27	390 811	32	289 286	35	37
Adana vilayeti	7 995 062	20	408 559	4	172 706	35	24
Erzurum vilayeti	9 438 597	23	299 238	2	192 379	28	28
Bitlis vilayeti	2 997 401	12	37 128	37	101 031	11	16
Beyrut vilayeti	8 884 924	28	320 343	35	200 441	35	32
Kal'a-i Sultaniye sancağı	4 650 272	11	179 233	32	67 281	4	11
Cezair-i Bahr-i Sefid vilayeti	5 905 290	21	307 986	31	129 920	31	17
Çatalca sancağı	1 385 645	15	58 603	20	34 337	32	5
Halep vilayeti	9 126 551	2	366 524	30	222 967	12	32
Hudavendigar vilayeti	26 457 235	17	1 156 647	6	431 501	29	58
Diyarbakir vilayeti	4 236 864	5	212 785	7	114 111	12	22
Zor sancağı	548 932	13	22 129	16	19 765	20	2
Suriye vilayeti	7 910 611	14	306 384	18	152 985	22	25
Sivas vilayeti	10 301 007	33	343 757	31	206 959	19	32
Selanik vilayeti	18 114 220		813 780	14	312 698	17	47
Trabzon vilayeti	11 245 395	20	315 763	5	222 459	31	29
Kosova vilayeti	12 095 614	22	546 602	37	158 245	20	24
Konya vilayeti	13 432 268	15	511 840	24	242 788	22	39
Kastamonu vilayeti	9 910 253	13	378 981	2	233 919	13	33
Kudüs-ü Şerif vilayeti	3 251 854	2	68 182	30	55 082	27	7
Manastır vilayeti	10 491 700	22	534 105	38	200 349	5	30
Mamuretülaziz vilayeti	4 943 556	18	233 085	13	124 879	13	16
Musul vilayeti	2 252 572	22	67 394	9	73 981	34	10
Van vilayeti	2 128 748	6	29 335	22	62 453	28	6
Yanya vilayeti	4 231 558	36	184 993	29	142 085	15	21
Bingazi sancağı	472 811	6	9 480	21	16 082	30	1
Yekun	274 614 948	38	11 231 037	33	6 504 141	4	840

(1) Şubelerinde

(2) Düzenli ve düzensiz giderler

Ek 25 : 1897 yılı Ziraat Bankası sermaye, maaşlar ve masrafları, 1897 yılı istatistiklerinden alınmıştır. Sayfa 249

Esami-i vilayât	Mevcut bulunan yollar		Müceddeden inşa edilen		Tamir edilen	
	Kilometre	Metre	Kilometre	Metre	Kilometre	Metre
Şehr Emaneti Mülhakatı, Dersaadet ve Çatalca	213	700	11	700	-	-
Edime vilayeti	672	500	18	800	29	890
Selanik vilayeti	677	500	14	730	13	-
Manastır vilayeti	1 270	850	19	920	32	660
Kosova vilayeti	458	60	28	650	-	800
Yanya vilayeti	533	70	-	-	10	-
İşkodra vilayeti	25	600	-	-	-	-
İzmit sancağı	146	990	-	-	-	-
Biga sancağı	25	600	4	300	-	-
Hüdavendigar vilayeti	1 302	264	30	300	85	810
Aydın vilayeti	971	500	2	200	16	730
Ankara vilayeti	1 311	900	26	100	17	700
Konya vilayeti	485	500	15	800	-	-
Adana vilayeti	559	800	1	250	8	810
Kastamonu vilayeti	579	900	22	950	-	-
Sivas vilayeti	1 827	600	-	-	86	780
Trabzon vilayeti	568	900	5	320	43	-
Erzurum vilayeti	246	700	4	250	19	200
Bitlis vilayeti	34	300	5	480	5	500
Van vilayeti	51	600	-	-	-	-
Diyarbakır vilayeti	340	800	9	860	29	670
Musul sancağı	21	100	-	-	-	-
Halep vilayeti	284	-	8	820	7	450
Beyrut vilayeti	193	500	2	850	4	-
Suriye vilayeti	290	500	8	800	26	970
Kudüs-ü Şerif sancağı	137	600	-	-	11	700
Cezair-i Bahr-ı Sefid vilayeti	542	190	20	240	28	800
Mamuretülaziz vilayeti	526	750	5	350	14	-
Yekun	14 300	274	269	650	492	470

(1) Yeni

Ek 26 : 1897 yılı Osmanlı'da Mevcut Şoseler, tamir edilen yollar gösteren tablodur. 1897 Osmanlı İstatistiklerinden alınmıştır. 285

Esamî-i vilayât	Bulunduğu mahallin esamisi ⁽¹⁾	Azanın adedi
Edime vilayeti	Merkez-i vilayet, Cısr-ı Mustafapaşa, Kırcaali, Cısr-ı Ergene, Ortaköy, Dimetoka, Havsa, Gelibolu, Şarköy, Mürefte, Akçeabad, Gümülcine, İskeçe, Daridere, Ahiçelebi, Malkara, Hayrabolu, Çorlu, Kırkkilise, Tırnova, Lüleburgaz, Vize, Ahtebolu, Mıdye, Babayiatik, Eğridere, Sultanyeri, Dedeâğaç, Sofulu, İnöz, Tekfurdağı	154
İşkodra vilayeti	Merkez-i vilayet, Tiran, Kavala, Şayak	24
Manastır vilayeti	Merkez-i vilayet, Peklin, Görice, Pirtepe	26
Kastamonu vilayeti	Merkez-i vilayet, İnebolu, Safranbolu, Tosya, Taşköprü, Daday, Araç, Cide, Bolu, Hamidiye, Mudurnu, Gerede, Ereğli, Göynük, Düzce, Bartın, Kangırı, Çerkeş, Sinop, Boyabat, Ayancık	103
Van vilayati	Merkez-i vilayet	12
Trabzon vilayeti	Merkez, Ordu, Giresun, Tirebolu, Görele, Vakfıkebir, Akçeabad, Sürmene, Of, Samsun, Ünye, Fatsa, Çarşamba, Bafra, Lazistan, Hopa, Gümüşhane	97
Musul sancağı	Kerkük	8
Suriye vilayeti	Merkez, Humus	13
Beyrut vilayeti	Merkez, Sayda, Sur, Trablus, Nablus, Lazkiye, Suhyun, Akka, Hayfa, Safed	58
Trablusgarb vilayeti	Merkez-i vilayet	6
Konya	Merkez, Niğde, Hamidiye, Ürgüp, Aksaray, Bor, Iğın, Karaman, Akşehir, Karapınar, Ereğli, Bozkır, Koçhisar, Beyşehir	86
Ankara vilayeti	Kayseri	7
Adana vilayeti	Merkez-i vilayet, Mut, Ermenek, Anamur, Gülnar, Silifke	
İzmit sancağı	İzmit	6

(1) Adı

Ek 27 : 1897 Osmanlı'da bulunan ticaret, ziraat ve sanayi odaları miktarı. 1897 yılı istatistiklerinden alınmıştır. Sayfa 263

Esami-i nezaret	Kıymet Guruş	Miktar Kilo	Fiyat-ı mutavassıtı ⁽²⁾		Mülâhazat
			Santim	Milim	
Adana vilayeti	1 479 062	3 647 517	40	54	
Halep vilayeti	3 152 545	8 190 531	38	49	
Edirne vilayeti	1 503 730	3 813 508	39	43	
Ankara vilayeti	4 156 343	9 870 573	45	75	
Bağdat vilayeti	1 516 369	3 165 403	47	90	
Bingazi vilayeti	753 237	2 085 523	36	11	
Beyrut vilayeti	5 145 124	11 828 223	43	49	
Bursa vilayeti	1 487 949	3 308 183	45	-	
Dersaadet	532 889	1 186 503	44	91	
Girit vilayeti	446 942	1 191 844	37	50	
Draç sancağı	3 249 943	7 787 498	41	73	
Erzurum vilayeti	3 977 523	10 276 372	38	70	
İzmit vilayeti	897 661	2 020 637	44	42	
Konya vilayeti	9 018 824	22 998 302	39	21	
Midilli vilayeti	9 184 489	24 448 681	37	56	
Selanik vilayeti	9 146 613	22 944 252	39	86	
Siirt sancağı	2 956 018	7 424 364	39	81	
Sivas vilayeti	4 210 844	11 222 639	37	52	
İzmir vilayeti	11 726 754	27 076 878	41	25	
Trabzon	8 841 744	18 094 696	46	87	
Yemen vilayeti	666 462	2 107 467	31	85	
Bandırma	136 822	304 005	45	-	
Yekun	84 187 887	204 991 599			

(1) Tükablen

(2) Ortalama fiyatı

Not. 100 Santim=1 Guruş

Ek 28 : 1897 Osmanlı'da üretilen tuz miktarı, 1897 yılı İstatistiklerinden alınmıştır.

Esami-i mahâli ⁽¹⁾	Maaşât		Esami-i mahâli ⁽¹⁾	Maaşât	
	Guruş	Memurlinin adedi		Guruş	Memurlinin adedi
İdare-i merkeziyye	4 376 918	213	İşkodra vilayeti	90 100	13
İskenderiye	116 300	4	Yanya vilayeti	303 848	45
Adana vilayeti	353 445	45	Konya vilayeti	339 060	53
Edirne vilayeti	367 990	41	Harput	293 145	44
Ankara vilayeti	259 380	31	Selanik vilayeti	1 059 996	126
Bağdat vilayeti	350 784	58	Samsun vilayeti	815 885	115
Beyrut vilayeti	630 000	75	İzmir vilayeti	1 004 752	99
Bursa vilayeti	814 611	141	Trabzon vilayeti	538 200	71
Kastamonu vilayeti	333 585	55	Trablusgarb vilayeti	155 646	19
Kavala	372 400	45	Halep	388 100	55
Dersaadet	1 391 110	167			
Yekun				14 355 255	1 515

(1) Bölge adları

Ek 29 : 1897 yılı Osmanlı'da Reji Personeline ödenen maaşlar, 1897 yılı istatistiklerinden alınmıştır. 257

TRABZONDA BAZI FİYATLAR

Yıl	Buğday	Arpa	Lazud
1797	80	50	55
1806	160	100	
1807	160	120	
1814	200	120	
1824	200	120	

Ek 30 : Trabzon'da Hububat Fiyatları, Trabzon Tarihi Sempozyum Bildirileri, Mustafa Öztürk Bildirisinden alınmıştır.

Yıl	Has ekmeç	Normal ekmeç	Lazut ekmeği
1791	5	3	
1793		4	
1796	6	4	4,5
1798	4,4	3	
1800	6	4	
1802	4,4	3	
1805	9	6	
1810	12	8	
1814	12	8	
1819	14	10	
1820	14	10	
Artış Oranı (%)	180	233,33	

Ek 31 : Trabzon'da Ekmek Fiyatları: Trabzon Tarihi Sempozyum Bildirileri, Mustafa Öztürk Bildirisinden alınmıştır.

Yıl	Koyun eti	İnek eti
1791	7	4
1793	6	3
1796	8	5
1798	10	5
1800	12	6
1802	8	5
1805	11,5	8
1810	14	10
1814	14	10
1820	20	16
Artis oranı (%)	185,71	300

Ek 32 : Trabzon'da Et Fiyatları Trabzon Tarihi Sempozyum Bildirileri, Mustafa Öztürk Bildirisinden alınmıştır.

Yıl	Kelle (Adet)	Ciğer (adet)	İskembe (Adet)
1791	2	3	
1793			
1796	3	5	
1798	3	4	
1802	3	4	
1805	4	6	
1810	4	7	

Ek 33 : Sakadat Fiyatları Trabzon Tarihi Sempozyum Bildirileri, Mustafa Öztürk Bildirisinden alınmıştır.

Yıl	Sadeyağ	Zeytinyağı	Balıkyığı	İçyaib	Kuyrukyığı
1791	25	28			
1793	26	38		12	13
1796	32	40	15		
1798	36				
1800	32	40		16	20
1802	40			21	27
1805	58		28		
1810	54	60	46		
1814	66				
1820	116	120			

Ek 34 : Yağ Fiyatları Trabzon Tarihi Sempozyum Bildirileri, Mustafa Öztürk Bildirisinden alınmıştır.

Yıl	Pirinç	Bal	Peynir	Zeytin	Nohut	Soğan	Tuz
1791	10	2	8				
1793	10	2	8			1	2
1796	12	6	10	14	8	2	1,5
1798	12	8	10	14	8	1,5	2
1800	12	8	16	12	8	3	2
1802		10	14		8		2
1805	12	22	18			5	2
1810	20	34	24	24			6
1814	40						6
1820	40	60					6

Ek 35 : Diğer Gıda Maddelerinin Fiyatları Trabzon Tarihi Sempozyum Bildirileri, Mustafa Öztürk Bildirisinden alınmıştır.

Baharatm cinsi	Fiyatı
Zaferan	2,8
Kafur	2,5
Biber	0,45
Kakule	1,8
Karanfil	2,9
Zeyrek	0.05
Dar-ı fülful	0,5
Yeni Bahar	0,24
Afyon	2,5
Nışadır	0,5
Kemun	0,05
Çörekotu	0,03
Sinameki	0,3
Toz şeker	0,5

Ek 36 : Baharat Fiyatları Trabzon Tarihi Sempozyum Bildirileri, Mustafa Öztürk Bildirisinden alınmıştır.

Yıl	Yağ mumu	Balmumu	Sabun
1791	26		32
1792		100	40
1793			40
1796	32	100	53
1798	30		
1800			46
1802	40	200	
1805		60	80
1810			80
1814		120	

Ek 37 : Mum Ve Sabun Fiyatları Trabzon Tarihi Sempozyum Bildirileri, Mustafa Öztürk Bildirisinden alınmıştır.

EK 38:

BU DÖNEMDE HİZMET VEREN YABANCI ŞİRKETLER

Şark Sigorta Türk Anonim Şirketi ,

Osmanlı Sigorta Türk Anonim Şirketi ,

Şark Duhan Türk Anonim Şirketi,

Haleeya Sigorta Ecnebi Anonim Şirketi,

Standart Oil Gaz Ecnebi Anonim Şirketi ,

Singer Dikiş Kumpanyası Ecnebi Anonim Şirketi,

Levant Marin İsorans Nakliye Sigorta Ecnebi Anonim Şirketi,

Lloyd Enternasyonal Nakliye ve Sigorta Anonim Şirketi,

Sukumbel Belçika Gaz Anonim Şirketi,

Nordoyçe Nakliyat ve Sigorta Anonim Şirketi, A

Anadolu Ticaret Ecnebi Anonim ,

Şirketi Union Harik ve Hayat Sigorta Şirketi ,

Kontvar Maritime ve Sigorta Şirketi ,

Fidelini Marikos Amerikan Sigorta Şirketi

Bu Bilgiler Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası adlı eserden alınmıştır.

EK:39

“Şayan-ı şükür ve minnettir ki hükümet-i seniye her hususta olduğu gibi sanayi-i mahalliyenin terviç-i terakkiyatı emrinde de her güne mü sadaat ve teşvikatı ibzal ve eshab-ı marifeti takdir hususlarında diriğ-i inayet buyurmakta ve erbab-ı sanayinin sanayi madalyalarıyla ve suver-i saire ile mesaileri takdir edilmektedir. Bu takdirat cümlesinden olarak bazı Vilayet-ı şahane merkezleriyle Trabzon’da da mahsulat ve mamulat-ı vilayete mahsus bir sergi küşadı hakkında isabet-efza-i sünuh ve sudur buyrulan irade-i seniye-i Hazret-i hilafetpenahi üzerine vali-i vilayet atıfetli beyefendi hazretlerinin mesai-i mahsusalarıyla bit’tesis geçen 321 sene-i hicriyesi Şaban-ı şerifinin onaltıncı gününe şeref mü sadıf veladet-i hümayun-ı meymenet makrun hazret-i tacidar azamı yevm-i mesudunda resm-i Behin-i tebrikin ifasını mü teakip bilcümle erkân ve memurin-i vilayet ve ümera ve zabitan-ı askeriye ve ulema ve mü tehayyızan-ı memleket ile düvel-i mü tehabbe konsolosları hazır oldukları ve asakir-i şahane safiyeten ihtiram buldukları halde neva er eyyam-ı umur u ikbal ve muvaffakiyet ve iclal hazret-i halife-i azamı da’vat-ı makruzası isal-ı derqah-ı Hüdayı enbaz eyledikten sonra teminen resm-i küşadı icra edilmiş ve iki ay devam eylemiş olan sergi-i mebhudal vilayetin her tarafındaki erbab-ı sanayinin mahsul-i marifetleri enzar-ı takdir-i umumiyeye vaz’ edilmiş idi.

Eşya-yı mebhuse meyanında gerek havale-i zeruriye-i beytiyye de istimal olunabilecek, gerek tezyinat-ı beytiyede hizmet eyleyecek bir hayli şeyler görülmüştür ki, nefaset ve letafetçe nefaiscuyanın hüsn-i tabiat eshabının enzar-ı takdir ve istihsatını cidden celb edecek mesnuat-ı nefiseden olup, imal ve sanatları teksir ederek miktar ve envaileri tezyid edildiği halde bunlarla hem ihtiyacat-ı beytiyemizi temin, hem de salonlarımızı tezyin edebiliriz.

Mezkûr sergi ilk defa küşad edildiği halde komisyon-ı mahsus heyetinin, bu hususun reis-i evveli Eyüpzade saadetlü Ali Galip Efendi’nin himmet ve gayretiyle hüsn-i tesis ve tertip olunmuş idi ki, eğer Canik sancağıyla mülhakat-ı vilayetten sair bazı mahaller memurin-i kiramın mahalleri mahsulat ve mamulatının hepsinden birer nümune irsal etmek ve sair güne ibraz-ı muavenet eylemek suretiyle vuku bulan himmetleri mülhakat-ı saireden de ibzal eylemiş olsaydı serginin esbab-ı mükemmeliyeti daha ziyade istikmal eylemiş olurdu.

Kezalik bu birinci defa olduğu cihetle bir tecrübe hasıl etmiş olacağından, ümnü’l-ke rim saye-i terakkiperver-i hazret-i tacidar-ı azimede senin-i atiyede küşâd ve tesisini intizar ettiğimiz sergilerimizde eşya-yı mebhusenin tenevvi ve terakkiyatını ve

halkımızın da mesnuat-ı mahalliyemize daha ziyade rağbet eylediklerini müşahade eylemekle müftehir olacağımızı ümid ederiz.

Sergiye mevzu eşya eshabının tergib ve teşvikleri hususu, komisyon-ı mahsus tarafından nazar-ı dikkate alınarak eşya-yı mezkure birkaç sınıfa bittaksim eshabından yedi kişinin sanayi madalyası, birinin şahadetname ve mükâfat-ı nakdiye, üçünün yalnız şahadetname, onbeşinin takdirname ve birinin yalnız mükâfat-ı nakdiye ile taltiflerine karar verilmiş ve madalyalarla taltifi iktiza edenler hakkında icab-ı hal makam-ı ali-i vilayetten merci-i celiline arz ve işar ve matbaa-i vilayette suret-i nefisede tab edilen şahadetname ve takdirnameler dahi mükâfat-ı nakdiyeleriyle beraber eshabına tevzi ve tesyar kılınmış olduğu gibi eşyadan satılamayıp baki kalanlar bedelat-ı mevzuasıyla piyangoya vaz' edilerek esmanı eshabına ita edilmiştir.

Sanayi madalyalarıyla taltifleri münasip görülen eshab-ı marifet ve mesainin esamesi ber-veçh-i ati derç ve beyan edildiği gibi serginin resm-i küşadını mutazammın fotoğraflarıyla teşhir olunan eşyadan en ziyade sezavar-ı takdir ve istihsan olanların fotoğraflarının kalıpları Viyana'da imal ve celb edilerek Salnamenin bu kısmına vaz' ve eshabının esamesi de zirlerine irae olunmuştur. “

Kaynak: Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Tarihinden alınmıştır.

صامسون ولایتی

مرکز عدلی	کتابت نفوس	سال تنظیم	یکونہ عمومی			ناہید و کویبرک یکونہ			سائر ناہید و کویبرک نفوسی			شہرہ مربوط کویبرک نفوسی			شہر نفوسی			ولایت و قضا
			یکون	ارکک	قادیں	یکون	ارکک	قادیں	یکون	ارکک	قادیں	یکون	ارکک	قادیں	یکون	ارکک	قادیں	
۱۶۸	۳۶	۲۱۱۰	۷۵۶۷۷	۳۸۹۵۴	۳۶۷۳۳	۴۵۳۴۴	۲۱۴۴۷	۳۳۸۹۷	۲۴۹۶۰	۱۱۳۳۳	۱۳۰۵۲	۲۰۹۷۹	۱۰۱۳۴	۱۰۸۴۵	۳۰۳۳۳	۱۷۵۰۷	۱۲۸۲۶	صامسون مرکز
۲۰۷	۲۱	۲۱۳۰	۴۵۷۵۸	۲۲۲۲۹	۲۳۵۲۹	۲۷۵۷۶	۱۸۱۰۶	۱۹۴۷۰	۵۶۲۱	۲۶۰۹	۳۰۱۲	۳۱۹۵۵	۱۵۴۹۷	۱۶۴۵۸	۸۱۸۲	۴۱۲۳	۴۰۵۹	بافره
۵۷	۴۰	۵۳۵	۲۱۳۳۵	۹۸۷۰	۱۱۴۶۵	۱۹۲۷۰	۸۷۵۹	۱۰۵۱۱	—	—	—	۱۹۲۷۰	۸۷۵۹	۱۰۵۱۱	۲۰۶۵	۱۱۱۱	۹۵۴	ترمه
۲۰۷	۳۳	۱۳۵۰	۴۵۰۲۸	۲۰۸۳۹	۲۴۱۸۹	۳۸۸۶۳	۱۷۹۴۷	۲۰۹۱۶	—	—	—	۳۸۸۶۳	۱۷۹۴۷	۲۰۹۱۶	۶۱۶۵	۲۸۹۲	۳۲۷۳	چهارشنبه
۱۴۱	۳۳	۱۱۴۰	۳۸۱۶۳	۱۸۰۵۱	۲۰۱۱۲	۳۴۸۹۰	۱۶۳۰۲	۱۸۵۸۸	۱۸۷۸۸	۸۸۰۱	۹۹۸۷	۱۶۱۰۲	۷۵۰۱	۸۶۰۱	۳۲۷۳	۱۷۴۹	۱۵۲۴	حوضہ
۱۲۴	۱۸	۱۹۳۵	۳۴۹۰۷	۱۵۹۴۱	۱۸۹۶۶	۲۹۴۶۷	۱۳۳۹۹	۱۶۰۶۸	—	—	—	۲۹۴۶۷	۱۳۳۹۹	۱۶۰۶۸	۵۴۴۰	۲۵۴۲	۲۸۹۸	وزیر کوبری
۹۰۴	۲۸	۱۸۱۰	۳۶۰۸۶	۱۲۵۸۸۴	۱۳۴۹۸۴	۲۰۵۴۱۰	۹۵۶۶۰	۱۰۹۴۵۰	۴۱۷۷۴	۲۷۷۳۳	۲۶۰۵۱	۱۵۶۶۶۶	۷۳۳۳۷	۸۳۹۹۹	۵۵۴۵۸	۲۹۹۲۴	۲۵۵۳۴	یکون

طرزون ولایتی

۸۳	۱۸۵	۳۳۰	۶۰۹۷۵	۳۰۱۰۶	۳۰۸۱۹	۳۶۳۴۱	۱۶۶۱۷	۱۹۷۲۴	۲۵۵۱۳	۱۱۵۸۶	۱۳۹۲۷	۱۰۸۲۸	۵۰۳۱	۵۰۷۹۷	۲۴۶۳۴	۱۳۵۳۹	۱۱۰۹۵	طرزون مرکز
۸۹	۸۱	۵۱۰	۴۱۵۴۶	۱۹۰۶۶	۲۲۴۸۰	۳۸۵۳۲	۱۷۶۳۴	۲۰۸۹۸	—	—	—	۳۸۵۳۲	۱۷۶۳۴	۲۰۸۹۸	۳۰۱۴	۱۴۳۲	۱۵۸۲	آچہ آباد
۱۳۰	۶۰	۱۰۸۰	۶۵۵۸۵	۲۸۰۰۰	۳۶۵۸۵	۶۳۸۶۷	۲۷۶۲۱	۳۶۳۴۶	۲۹۹۶۵	۱۲۹۴۷	۱۷۰۱۸	۳۳۹۰۲	۱۴۶۷۴	۱۹۲۲۸	۷۱۸	۳۷۹	۳۳۹	اوف
۸۱	۵۲	۱۱۱۵	۵۷۵۸۲	۲۴۹۲۳	۳۲۶۵۹	۵۴۲۷۹	۲۳۴۸۹	۳۰۸۹۰	۳۲۲۱۳	۱۴۲۸۹	۱۷۹۲۴	۲۲۱۶۶	۹۲۰۰	۱۹۲۶۶	۳۲۰۳	۱۴۳۴	۱۷۶۹	سورمنہ
۶۵	۱۹	۱۰۱۵	۱۹۱۷۶	۸۷۶۳	۱۰۴۱۳	۱۸۱۲۴	۷۹۳۸	۱۰۱۹۶	—	—	—	۱۸۱۲۴	۷۹۳۸	۱۰۱۹۶	۱۰۵۲	۸۳۵	۲۱۷	ماچقہ
۱۳۳	۸۵	۵۸۰	۴۹۱۹۱	۲۱۸۰۳	۲۷۳۸۸	۴۸۹۷۸	۲۱۶۷۸	۲۷۳۹۸	۱۱۷۰۱	۵۰۵۸	۶۶۴۳	۳۷۲۷۵	۱۶۶۲۰	۲۰۶۵۵	۲۱۵	۱۳۵	۹۰	وقف کبیر
۵۱۱	۶۳	۴۶۳۰	۲۹۳۰۵۵	۱۳۲۷۱۱	۱۶۰۳۴۴	۲۶۰۲۱۹	۱۱۴۹۶۷	۱۴۵۲۵۲	۹۹۳۹۲	۴۳۸۰۰	۵۵۵۱۲	۱۶۰۸۲۷	۷۱۰۸۷	۸۹۷۴۰	۳۲۸۶۶	۱۷۷۴۴	۱۵۰۹۲	یکون

غازی عیناب ولایتی

۲۲۰	۲۲	۴۰۹۰	۸۸۷۹۶	۴۳۸۲۳	۴۴۹۳۳	۴۹۲۵۵	۳۳۸۲۸	۲۵۳۷۹	۵۹۹۵	۲۸۰۹	۳۱۸۶	۴۳۲۳۰	۲۱۰۱۹	۲۲۲۱۱	۳۹۵۷۱	۱۹۹۹۵	۱۹۵۷۶	غازی عیناب مرکز
۱۴۱	۱۰	۳۳۰	۳۰۷۲۷	۱۴۴۴۵	۱۶۲۸۲	۲۳۷۱۳	۱۱۱۰۹	۱۶۶۰۴	۲۰۰۲۹	۹۳۵۵	۱۰۶۷۴	۳۶۸۴	۱۷۵۴	۱۹۳۰	۷۰۱۴	۲۳۳۲	۳۶۷۸	ہستی
۱۴۲	۳۲	۱۴۰۰	۴۵۷۶۵	۲۳۷۳۲	۲۳۰۳۳	۳۳۲۵۲	۱۱۳۹۷	۱۱۸۷۳	۲۰۶۰۴	۱۰۱۳۵	۱۰۴۶۹	۲۶۴۸	۱۲۴۴	۱۴۰۴	۲۲۵۱۳	۱۱۳۵۳	۱۱۱۶۰	کلیس
۲۱۷	۲۰	۲۴۰	۴۸۲۱۱	۲۴۰۸۹	۲۴۱۲۲	۴۱۱۷۰	۲۰۵۳۵	۲۰۶۳۵	۲۰۰۰۳	۹۹۰۷	۱۰۰۶۶	۲۱۱۶۷	۱۰۶۲۸	۱۰۵۳۹	۷۰۴۱	۳۵۵۴	۳۴۸۷	نزیب
۷۲۰	۱۹	۱۱۲۰	۲۱۳۴۹۹	۱۰۵۰۸۹	۱۰۸۴۱۰	۱۳۷۳۶۰	۶۸۵۰۱	۷۰۵۰۹	۶۶۶۳۱	۳۲۲۰۶	۳۴۴۳۵	۷۰۷۲۹	۳۴۶۴۵	۳۶۰۸۴	۷۱۱۹۶	۲۸۲۳۸	۳۷۹۰۱	یکون

قارص ولایتی

۱۰۵	۱۷	۲۲۸۰	۳۸۰۲۱	۲۱۶۱۷	۱۶۴۰۴	۲۴۲۸۶	۱۲۶۵۰	۱۱۶۴۱	۱۲۰۸۵	۶۳۵۸	۵۷۲۷	۱۲۲۰۱	۶۲۸۷	۵۹۱۴	۱۳۷۳۵	۸۹۷۳	۴۷۶۳	قارص مرکز
۷۱	۲۵	۹۸۰	۲۴۳۰۲	۱۳۷۱۷	۱۱۵۸۵	۲۱۹۰۵	۱۱۱۲۴	۱۰۷۸۱	۱۵۵۱۳	۷۸۱۲	۷۶۰۱	۶۴۹۲	۳۳۱۲	۳۱۸۰	۲۳۹۷	۱۵۹۳	۸۰۴	آردھان
۸۸	۲۲	۱۱۵۰	۳۵۵۲۸	۱۳۷۳۳	۱۳۳۵۵	۲۵۱۸۲	۱۲۹۹۸	۱۲۱۸۴	۱۳۹۰۰	۲۲۲۶	۶۶۷۴	۱۱۳۸۲	۵۷۷۲	۵۵۰۱	۳۵۶	۱۷۵	۱۸۱	آرہ چای
۷۹	۳۹	۶۰۰	۲۴۳۰۰	۱۳۳۱۸	۱۱۹۸۲	۲۳۲۷۱	۱۱۳۳۷	۱۱۵۳۴	۱۴۹۳۷	۷۳۷۵	۷۳۲۲	۸۵۳۴	۴۳۶۲	۴۱۷۲	۱۰۲۹	۵۸۱	۴۴۸	پوسخوف
۵۱	۱۰	۱۸۴۰	۱۸۳۳۷	۹۲۷۳	۸۹۶۴	۱۷۷۹۷	۹۰۵۷	۸۷۴۰	۹۳۷۷	۴۸۱۷	۴۵۶۰	۸۴۲۰	۴۲۴۰	۴۱۸۰	۵۴۰	۳۱۶	۲۲۴	چیلدر
۱۴۳	۱۳	۲۷۳۰	۳۵۱۳۰	۱۹۰۰۱	۱۶۱۲۹	۳۰۷۷۳	۱۵۹۲۵	۱۴۸۴۸	۲۸۱۷۸	۱۴۶۰۵	۱۳۵۳۳	۲۵۹۵	۱۳۲۰	۱۲۷۵	۴۳۵۷	۳۰۷۶	۱۲۸۱	صاری قامیش
۹۵	۶	۲۸۸۰	۱۷۳۰۰	۸۷۶۵	۸۵۳۵	۱۳۶۷۴	۶۸۶۸	۶۸۰۶	۸۸۱۷	۴۴۶۸	۴۴۹۶	۴۸۵۷	۲۴۰۰	۲۴۵۷	۳۶۲۶	۱۸۹۷	۱۷۲۹	قازغمان
۷۸	۱۱	۱۹۵۰	۲۲۱۷۰	۱۱۲۶۲	۱۰۹۰۸	۲۱۵۰۷	۱۰۹۲۴	۱۰۶۶۲	۱۳۹۱۵	۷۰۸۲	۶۸۳۳	۷۶۵۵	۳۸۴۲	۳۸۱۳	۶۰۰	۳۳۸	۲۶۲	کولہ
۷۱۰	۱۴	۱۴۴۰	۲۰۵۰۹۸	۱۰۸۲۲۶	۹۶۸۸۲	۱۷۸۴۵۰	۹۱۲۸۸	۸۷۱۸۰	۱۱۶۴۲۲	۵۹۷۲۳	۵۶۷۹۵	۶۲۰۳۶	۳۱۵۳۵	۳۰۵۰۱	۲۶۶۴۰	۱۶۹۴۸	۹۶۹۲	یکون

۲۶
030 10 26 116 9

Ek 42 : 1881-1885 Yıllarında Trabzon'da Faaliyet Gösteren Küçük İşletmeler

1881 Yılı

Sigorta Şirketleri	Vapur İşletmeleri	Saatçi ve Bujiteri	Doktorlar	Tüccarlar	Eczacılar	Fotoğrafçı
LaFoncière, Triandailidis, Helvetia, Hochstrasaer, Lyonnaise,Cokinidis,	Uoyd Austro-Hongrois, Radeugia Paquet, Missirian Husse, Serafiinow Messageries,Maritimes,Mayer Mahsisee Mahnud Aga	Rigo	Camposampierro. Chahnazar Benjamin), <i>militaire</i> , Christidis,Fenikoy, Goutard. Spatharos,	Arabian (Maranian). Costandinoff (Dimitri). Cokinidis Enebecogiou (Hadii Yanni A.), Gabrieliantz Frères. Hochstiasser et C Khoubesterian (Garabet), commissionnaire Limbioglou Frères	Garofalides. Patchadjan (Bédros) Petrides (N.)	Caconli.— Marimian (Paul).

Sigorta Şirketleri :	Avukatlar	Yelkenli Vapurular:	Ayakkabıcılar :	Perdeciler	Saatçiler:	Manifaturacı:	Altıncılar
La Foyicière, <i>Triandaülidis</i> <i>Helvetia</i> , Hochstrasaer La Manheiner, Versicherungs Gesellschaft La Trayxsatlantique <i>de</i>	Kant&rdjidis (Georges). Kasparian (S.). Keticoglou (Lazaraki).	Lloyd Austro- Hongrois, Sassi Mahsousse, Mahmoud Agha. Haspi Efendi Messageries Maritimes, Mayor <i>Domino (E.)</i> , <i>Russe, Seraflraow</i>	Anouchian fÄgeb). Kinaco. Metaxa. Nazlian (A.). Ohannian Savary.	Boyadjidia (Pierre). Casflkis (Dimitri). Fetvadjian Frères. Peraidis (Stilianos).	Bayan (Pétrak). — Garabet (Agha). Ghiumuohanali (Y.). HasBan (Yalihan). Mikaélian (Meg). Zaghdjian (Boghos).	Arabian (Boghos). — Calpaxidis Frères. Carafoulidi8 Frères. Carioftli Frères. Kidichian (Kaloust). — Metaxa Frères. Pappadopoulo (G.). Poursanidia (A.). Serasai (Chr.).— Stilianoa. — Zimblimés	Akparian (M.). — Akparian (S.). Irisélian (Simon), — Irisilian (Stepan). Katchoyan (O.). — Koulaksez (N.). Minassi'an (S.). — Parsegbian (S.).

1885 yılı

Sigorta şirketleri	Avukatlar	Fırıncı	Katipler	Sarraflar	Şekerciler:	Konserve
La Foncière. Triandafilidis (A.), Helvetia et Lloyd Suisse, Hochslrasser. La Manheiner, Versicherungs Gcsell- schaft, Marimian (Boghos O.), La Acte-York, sur la vie, Koubesscrian et Kidichian, agents	Arif Efendi.— Chanali Ahmed Efendi. Kantardjidis (Georges). Keticoğlo.— Mesud Efendi.	Guedikian (Olian).— Kechichoglou (K.). Onsta (Agob).— Onsta (ûhan). Ousta (Mandai).- Tzaghiilian (Mikael).	Arnnoutogjou Frères, et négociants (<i>Voir annonce page 77</i>). Aznavourian Frères.— Cokinidis (D.). Dornorsessian (M.).	Argbiropoulo (Dimitri). Caragheusian (Djanik). Nourikian (Manouk). Spiridis (Spiro).	Filizian (<i>Zen.</i>). Ghiurekian (Ghiurek).	Cal li fat İd is Frères. Chidoujan (Artine). Hekimian (Joseph). K itridis Frères.

Bu Bilgiler Donald Quataer'in Şark Ticaret Yıllıkları Adlı eserinden alınmıştır.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı ve Soyadı	Cemil YILMAZ
Doğum Yeri Ve Tarihi	Borçka 1973
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Y.Lisans Eğitimi	Artvin Çoruh Üniversitesi devam ediyor
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce Orta Düzey
Bilimsel Faaliyetleri	-----
İş Deneyimi	
Stajlar	-----
Projeler	Avrupa Birliği Leonarda Vinci Projeleri
Çalıştığı Kurumlar	Milli Eğitim Bakanlığı
İletişim	
E-Posta Adresi	cemilyilmaz08@gmail.com
Tarih	2017